STERIE DIAMANDI

GALERIA OAMENILOR POLITICI

REGELE FERDINAND
IONEL BRĂTIANU
TAKE IONESCU
VINTILĂ BRĂTIANU
ION G. DUCA
NICOLAE IORGA
IULIU MANIU
CONSTANTIN STERE
ION MIHALACHE
A. C. CUZA
C. ARGETOIANU
M. MANOILESCU

EDITURA GESA

STERIE DIAMANDI

GALERIA OAMENILOR POLITICI

REGELE FERDINAND
IONEL BRĂTIANU
TAKE IONESCU
VINTILĂ BRĂTIANU
ION G. DUCA
NICOLAE IORGA
IULIU MANIU
CONSTANTIN STERE
ION MIHALACHE
A. C. CUZA
C. ARGETOIANU
M. MANOILESCU

COLECȚIA «MĂRTURII ALE SECOLULUI XX»

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Sterie Diamandi se numără printre oamenii de cultură puțin sau deloc cunoscuți generațiilor formate după 1944. Cărțile sale nu au fost reeditate pînă acum, iar numele i-a trecut într-o nedreaptă uitare.

Născut la 22 august 1897 la Meţova-Amniciu, în Epir, într-o familie de aromâni, a învățat în școlile din Salonic, Meţova, Ianina și Bitolia, iar mai tîrziu în România. În 1922 începe studiile în litere și filozofie la Universitatea din București, fiind absolvent cu mențiunea „Magna cum laudae". A urmat o lungă și remarcabilă carieră didactică, dublată de activitatea de autor. Sterie Diamandi a publicat volumele „Galeria oamenilor politici", 1935, „Eroii revoluției ruse", 1937, „Galeria dictatorilor, 1938, „Oameni și fapte din istoria aromânilor", 1940, „Fiul lui Dumnezeu — Fiul Omului, Iisus Mîntuitorul", 1943. Ultima carte antumă a lui Sterie Diamandi este volumul de eseuri intitulat „Arca lui Noe". Autorul s-a stins din viață în anul 1981.

Volumul de față reproduce ediția din 1935. S-a folosit un exemplar cu însemnările și corecturile autorului, pus la dispoziția noastră prin bunăvoința regretatei doamne profesor Bîrlea, fiica autorului. S-a ținut seama de aceste modificări și am corectat tacit greșelile de tipar și inadvertențele. Au fost păstrate unele forme specifice perioadei în care a apărut cartea și altele specifice scrisului autorului. Față de ediția originală s-au adăugat portretele oamenilor politici ce fac obiectul fiecărui capitol, precum și notele strict necesare.

ISBN 973—01—7

Toate drepturile asupra acestei ediții sînt rezervate
Editurii GESA — 1991

Tehnoredactor : FRUSIN FLOREA

Coperta : COSTIN GEORGESCU

REGELE FERDINAND

Asupra Regelui Ferdinand au circulat şi continuă să circule încă două versiuni, diametral opuse una de alta. După una din acestea, regele, sub a cărui domnie s-a înfăptuit România Mare, e înfăţişat în culori vii şi strălucitoare, atribuindu-i-se calităţi din cele mai rare. E versiunea oficială care o întîlneşti în manulele de şcoală, în discursurile protocolare de la solemnităţi, în conferinţele ce se ţin pe la cazărmi, şcoli şi atenee populare. Această versiune însă are marele cusur că-i suspectată de către public. El a preferat mai degrabă să deie crezare celeilalte care înfăţişează pe regele Ferdinand într-o lumină cu totul defavorabilă. După această versiune din urmă, regele Ferdinand ar fi fost un om fără personalitate, submediocru ca inteligenţă şi plin de păcate. Era o vreme cînd această părere era aşa de răspîndită, încît pătrunsese pînă în Macedonia. Aflasem de dînsa chiar şi noi, copiii de şcoală ; şi nu eram decît prin cursul inferior de liceu. Pe atunci, Ferdinand era prinţ de coroană. Mulţi, foarte mulţi, erau serios îngrijoraţi de soarta statului român, cînd se gîndeau că tronul ocupat cu demnitate şi strălucire de către Carol I, regele de mare prestigiu, are să revie prinţului Ferdinand. Persoana prinţului moştenitor prezenta mai mult decît neîncredere, prezenta numai îngrijorare. Pentru mulţi, prinţul de coroană nu era decît „bietul Fritz", cel cu urechile

blegi, pe socoteala căruia unii cleveteau, iar alţii se amuzau.

Erau destule persoane care luau în serios pamfletul lui Cocea, acordînd un larg credit ziarului său „Facla". Cîte nu se şopteau pe socoteala prinţului Ferdinand! Publicul le înregistra din spirit de curiozitate frivolă. Fără posibilitatea de control, multe din zvonurile şoptite în taină şi-au făcut drum, au prins consistenţă. Dacă venea de undeva vreo vorbă bună, vreo apreciere binevoitoare pe seama lui Ferdinand, cu greu găsea crezare; era întîmpinată cu suspiciune. În asemenea condiţii, e foarte explicabil că se găseau persoane care regretau amarnic că, datorită unui concurs de împrejurări, tronul regelui Carol avea să revie lui Ferdinand. Unii mergeau pînă acolo, încît regretau însănătoşirea prinţului moştenitor care bolise de tifos ce era cît p-aci să-l coste viaţa. Erau alţii care socoteau ca o binefacere sănătatea lui plăpîndă, scontînd o moarte cît mai apropiată. Simpatiile mulţimii gravitau spre fiul lui mai mare al lui Ferdinand, Prinţul Carol. El întruchipa toate nădejdile poporului. Pe dînsul îl credea lumea ca pe un Făt Frumos din poveste care are să desrobească din ghiarele balaurului provinciile subjugate. Cînd Ferdinand deveni mai tîrziu rege, iar evenimentele se însărcinaseră să dovedească totala netemeinicie a îngrijorărilor cu privire la domnia lui Ferdinand, au fost persoane care nu erau deloc dispuse să recunoască vreun merit regelui întregitor de neam. Îndeplinirea idealului naţional ca şi alte fapte mari erau atribuite unui concurs fericit de împrejurări. Regele n-avea alt merit decît acel de a fi norocosul lor beneficiar. Ionel Brătianu era socotit ca omul care era de fapt conducătorul destinelor statului român. Valorosului şef al partidului liberal i se atribuiau toate meritele şi i se aduceau ca atare laudele cuvenite. Regina Maria era privită şi dînsa ca un personagiu de primul rang al politicei noastre, ca una care

exercita asupra soţului ei o puternică înrîurire. Deasemenea, se vorbea de marea influenţă pe care o exercita la Curte administratorul Domeniilor Coroanei, dl Barbu Ştirbei. În astfel de condiţiuni, rolul regelui Ferdinand apare şters, incapabil să imprime evenimentelor pecetea personalităţii sale : un rege care domneşte numai cu numele. Cît de falsă a fost această aparenţă ! Regele Ferdinand n-a fost bine cunoscut, a fost rău înţeles, greşit apreciat.

În primul rînd, gloata era neplăcut impresionată de înfăţişarea lui exterioară. Frumuseţea fizică cu care-l înzestrase din belşug natura i-a fost de foarte scurtă durată. Cînd poate abia învăţase să-i preţuiască valoarea şi se pregătea ca să guste bucuriile ce i le oferea un asemenea dar minunat al naturii, i-a fost dat să-l piardă în plină tinereţe. De pe urma tifosului de care a suferit şi era cît p-aci să-l coste viaţa, Ferdinand era de nerecunoscut. Din ruina fizică a lui Ferdinand, nu supravieţui decît doar neasemuita frumuseţe a mîinilor sale. În remarcabilul eseu „Mîinile", studiu de adîncă şi fină analiză psihologică, regretatul I. G. Duca vorbeşte cu nespusă admiraţie de mîinile lui Ferdinand, „mîini făcute să ţie sceptrul".

Marta Bibescu insistă şi dînsa asupra frumuseţii mîinilor spirituale ale regelui Ferdinand. Acest organ revelator pentru cine are spiritul de observaţie rămînea necunoscut marelui public şi fără semnificaţie deosebită pentru cei care aveau prilejul să-l frecventeze. Mulţimea nu vedea decît chipul supt şi obosit, cu privirile pierdute şi urechile blegi. Mai ales acestea din urmă. Ele erau un argument empiric în defavoarea lui Ferdinand.

Gloata, amatoare de spectacol, nu era deloc dispusă să se entuziasmeze după un prinţ de coroană care cade de pe cal în timpul unei parăzi. Deprinderea ce o avea de a repeta de cîteva ori în şir sfîrşitul frazelor inter-

locutorului era de natură să producă o impresie defavorabilă. În acest tic mulțimea vedea un semn de inferioritate intelectuală, de excesivă timiditate. Era departe de a bănui că acest tic își găsea explicația într-o intensă viață interioară care se simțea foarte stingherită de relațiile convenționale la care-l obliga situația lui oficială. Nimeni nu bănuia cultura vastă pe care-o poseda Ferdinand. În botanică putea să rivalizeze cu cei mai buni reprezentanți ai acestei științe. Asistența rămîne năucită, cînd în tovărășia lui Pârvan descifrează în Histria niște inscripții grecești și latinești. Abatele Mugniere e profund impresionat cînd constată în cursul unei conversații pe care a avut-o la Paris cu regele Ferdinand că suveranul României cunoaște limba ebraică. Tot așa de profund impresionat rămîne ambasadorul Franței, Billy, cînd, în audiența de adio, regele îi vorbește de meritele poeziei lirice, japoneze și chineze. Dacă întîmplător la masă, în cursul conversației, vine vorba despre Wagner, asistența are prilejul să asculte din gura suveranului o dizertație în toată regula, cît se poate de substanțială și judicioasă, asupra muzicii wagneriene și a personalității marelui compozitor. Aceste cazuri răslețe, constatate numai în chip incidental, pot totuși să ne deie o imagine sumară a culturii multilaterale a regelui Ferdinand. Un sentiment de superioară discreție îl făcuse zgîrcit în destăinuire intelectuală. Timid din fire și stîngaci, el era lipsit de poză și prestanță. Avea oroarea afectărilor care le necesitau diferitele ceremonii, cu fast, pompă și protocol. El nu se simțea bine decît în tovărășia cărților și a florilor, mai ales a acestora din urmă. Era mai mult decît un bun cunoscător, era un botanist pasionat. Iubea florile, nu cu curiozitatea omului de știință, ci cu duioșia firilor sensibile. Această dragoste pentru lumea florilor, ființe plăpînde și umile, simbol a tot ceea ce e grație, nevinovăție și visare, semn caracteristic al distincției sufle-

teşti, ne dezvăluie adevărata fire a regelui Ferdinand : un suflet de elită, în toată accepţiunea cuvîntului. Publicul cel mare n-avea de unde să ştie aceste lucruri. Curtenii ca şi oamenii politici cu care venea în atingere n-aveau spiritul de observaţie, ori nu-şi dădeau osteneala ca să-l priceapă, dacă nu chiar îl pricepeau pe dos. N-a dat din cap şi n-a surîs semnificativ Lascăr Catargiu, cînd prinţul Ferdinand, într-un moment de expansiune, le-a arătat pomul de Crăciun ? Era un brad trimis de acasă ; un dar al familiei cu ocazia Crăciunului. Îi evoca anii copilăriei, patria îndepărtată şi familia rămasă acolo, la Sigmaringen. Bătrînul Lascăr, în loc să vadă în acest gest care trăda duioşia şi omenia lui Ferdinand un semn al distincţiei lui sufleteşti, a interpretat-o ca o lipsă de seriozitate din partea prinţului moştenitor. Şi această greşeală o săvîrşea o persoană de talia lui Lascăr Catargiu, omul politic cu mult bun simţ şi foarte înţelegător. De ce ne-ar surprinde atunci aprecierea pe care o găsea cu cale s-o facă o doamnă de la Curte în faţa durerii sincere ce-o încerca Ferdinand cu prilejul morţii regelui Carol ? În înalta ei înţelepciune, d-na dela Curte, care avea pretenţia să treacă o femeie fină şi spirituală, găsea că durerea lui Ferdinand „e durerea sclavului care şi-a pierdut stăpînul şi nu ştie ce să facă cu libertatea". Ce lipsă de înţelegere şi cîtă meschinărie ! Nu-şi dădea seama că era vorba de o durere care izvora din pură afecţiune, căci regele Ferdinand îşi iubea şi-şi venera unchiul.

Puternica pasiune pentru d-ra Elena Văcărescu a fost iarăşi un prilej ca să pună în lumină însuşirile sufleteşti ale regelui Ferdinand. Era pasiunea nobilă pentru o femeie de înaltă cultură şi cu un real talent, vlăstar de viţă boierească, descendenta unei familii care a jucat un rol de frunte în istoria culturii româneşti. Cu această ocazie, sfiosul prinţ de coroană îşi manifestă cu violenţă dispreţul faţă de absurdele prejude-

căţi de castă. Nu înţelege şi nu vrea să se deosebească în sentimente de restul muritorilor de rînd. „Doar nu sînt decît un om" exclamă dînsul în calitatea lui de suveran, în întîmplarea de la Sinaia, cînd o americană capricioasă avu ideea originală de a încerca să se azvîrle într-o prăpastie, din dorinţa ce o avea ca prin această ispravă să producă intervenţia regelui care într-adevăr se grăbi să sară în ajutorul ei. Cuvinte simple dar foarte edificatoare pentru mentalitatea lui de suveran. Revendica titlul de om, atunci cînd deţinea pomposul şi impunătorul titlu de rege. Să nu uiţi că nu eşti decît un om, iată ceea ce constituie marele merit al unui suveran care e chemat să păstorească oamenii. Nobila pasiune însă a prinţului pentru poeta Văcărescu, favorizată şi patronată de regina Elisabeta, întîmpină rezistenţa dîrză a păturii conducătoare care, prin gura boierului Lascăr Catargiu, se rosteşte răspicat prin faimoasele vorbe : „aiasta nu se poate, Majestate !" În faţa împotrivirii categorice şi a înaltelor considerente de Stat care se invocau cu insistenţă, — deşi rămîne de văzut întrucît erau periclitate interesele superioare ale ţării — prinţul este nevoit ca să renunţe la proiectul căsătoriei şi cele două femei să ieie drumul exilului. Începe să aducă astfel patriei adoptive prinosul devotamentului fără margini : sacrificarea iubirii. Alte jertfe vor veni la rînd. În conformitate cu legile ţării, copiii vor fi botezaţi în religia ortodoxă. Potrivit canoanelor însă, Roma excomunică pe prinţul Ferdinand şi-i interzice Sfînta Împărtăşanie. Pentru un bun catolic cum era Ferdinand, fapta aceasta însemna o grea lovitură morală. Războiul mondial va pune pe noul rege în faţa unei mari probleme de conştiinţă. I-a fost dat să se urce pe tron în împrejurări cu adevărat excepţionale. Era un moment hotărîtor în viaţa Statului şi a neamului românesc, unul din acele momente care se ivesc odată la 19 veacuri în istoria popoarelor. La depunerea jură-

mîntului ca rege, în fața parlamentului și a țării, el face făgăduiala solemnă că va căuta să fie „un bun român".

Opinia publică, nu fără temei, se întreba cu îngrijorare : oare cum va înțelege regele datoria lui de bun român ? Nu erau oare destui oameni politici, de obîrșie neaoș românească, iubitori de țară și de neam care credeau cu seriozitate că datoria noastră de buni români dictează intervenția României alăturea de centrali ? Erau destule argumente și nu din cele fără temei care pledau în favoarea acestei teze. Pericolul rusesc cu spectrul panslavismului, spectacolul Belgiei și al Serbiei invadate, credința în invincibilitatea Germaniei ca și perspectiva surîzătoare a eliberării Basarabiei erau lucruri peste care nu se putea trece ușor cu vederea. Nu ceruse regele Carol cu hotărîre și insistență, intrarea noastră alături de centrali ? Și era de bună credință că servește interesele țării cum tot de bună credință erau alții care susțineau neutralitatea. Se cerea regelui Ferdinand, german prin naștere și întreaga lui educație, vlăstar al Hohenzollernilor, familia domnitoare cea mai ilustră din Germania, să gîndească și să simtă mai românește decît înșiși mulți dintre români. I se cerea lui să ridice spada ce o încinsese pentru prima dată ca ofițer al armatei prusace împotriva patriei și a familiei sale care deținea destinele puternicului și falnicului imperiu. Înainte de jertfa celor 800.000 de morți pentru înfăptuirea României Mari, a fost nevoie de jertfa morală a regelui Ferdinand. Puțini poate își dau seama, în toată amploarea ei, de drama sufletească a defunctului rege, omul duios și plin de scrupule, cu simțul datoriei în sînge, cu cugetul turburat de conflicte de conștiință.

„Am simțit, spune el, o mare mîhnire, căci am înțeles de ce avea să mă îndepărteze acea cale pentru totdeauna : de familia mea, de amicii mei de odinioară, de afecțiunile din copilărie. A fost în mine o luptă a

conştiinţei şi a inimei. Conştiinţa a învins. Atunci am putut păstra neclintită speranţa de a învinge pe Mackensen, deoarece reuşisem să înving în mine pe un Hohenzollern".

Credincios pînă la evlavie făgăduielii date, loialul Ferdinand a gîndit şi a simţit cu adevărat românește. Ba chiar a sesizat mai bine ca mulţi dintre români înţelesul evoluţiei istorice a neamului nostru şi învingîndu-se pe sine, cum spune el în momerabilul consiliu de coroană, hotărăşte intrarea României alăturea de aliaţi, pentru îndeplinirea idealului naţional. Dacă n-am avea la îndemînă alt material documentar decît acest consiliu de coroană şi totuşi ar fi îndeajuns să ne dăm seama de însuşirile regelui Ferdinand. La acel consiliu de coroană, memorabil atît prin însemnătatea lui istorică cît şi prin dramatismul scenelor petrecute, se revela oamenilor politici şi ţării regele Ferdinand în toată măreţia sa. Prin hotărîrea lui eroică, vibrantul său patriotism, devotamentul fără margini, ţinută marţială şi replică promptă. Suveranul apare ca cea mai impunătoare persoană din acel consiliu care întrunea pe toţi fruntaşii vieţei politice, unul mai valoros ca altul. Duelul dintre suveran şi Petre Carp, personaj de factură shakesperiană, dă măsura capacităţii regelui Ferdinand, nebănuită de public. La cuvintele lui Carp care spune că se va ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută, că numai aşa va scăpa România de la pieire, regele îi ripostează : „vorbele d-vs. au izvorît dintr-o necugetată mînie. Aţi greşit şi adineaurea, cînd aţi vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc acele interese. Dinastia va urma soarta ţării ; învingătoare cu ea sau învinsă cu ea".

Cînd tot Carp găseşte de cuviinţă să-i spuie : „Sire, Hohenzolernii nu pot fi învinşi", regele îi va da cu promptitudine replica, semnificativă şi profetică — „vă înşelaţi

d-le Carp, am învins deja unul" ; se referea la dînsul. Participanţii erau profund impresionaţi. Şi aveau de ce.

De data aceasta, avînd de-a face cu o şedinţă publică, cînd replicele ţîşneau spontan din toiul discuţiilor, nu se poate susţine că prin regele Ferdinand vorbeşte Brătianu, regina Maria, Barbu Ştirbei sau cine ştie ce altă persoană. Vorbea el, şi deşi n-avea darul cuvîntului — cum mărturiseşte el lui Marghiloman — vorbele lui erau mai elocvente decît ale celor mai talentaţi oratori, fiindcă vorbele care le spunea, „le spunea din toată inima". Take Ionescu avea perfectă dreptate cînd la sfîrşitul consiliului spunea : „Azi îmi dau seama că avem cu adevărat un rege mare". Nu erau vorbele unui curtean ; ele exprimau un adevăr. La rîndul lui, George Diamandi, în seara zilei în care a avut loc consiliul de coroană, într-un cerc de prieteni, nu contenea să ridice în slavă virtuţile regelui. Îşi exprima fără rezervă admiraţia. Acum se vedea cît de neîntemeiată era îngrijorarea acelora care priveau cu neîncredere pe viitorul rege al ţării. Deşi urma unui rege glorios şi de mare prestigiu, publicul n-a avut prilejul să regrete pierderea ilustrului suveran faţă de augustul său unchi şi care după toate aparenţele era în defavoarea sa, totuşi sfîrşi prin a se impune ca un rege mare, iar comparaţia cu vrednicul său înaintaş, cu toată strălucirea acestuia, nu este de natură să-l eclipseze.

Rar sînt suveranii care să fi fost pătrunşi de sentimentul răspunderii şi să fi respectat angajamentele luate, cu sfinţenia cu care a făcut-o regele Ferdinand.

„De la început, mărturiseşte el lui Robert de Flers, mi-am impus această regulă de conştiinţă : să fac abstracţie de mine însumi, să nu ţin socoteală nici de originele mele, nici de familia mea. Să nu văd decît România, să nu cuget decît la ea ; să nu exist decît pentru ea. Nu se domneşte asupra unui popor pentru sine, ci pentru acel popor. În aceasta constă onestitatea unui

rege". N-a fost în acest sens un rege mai onest şi mai loial ca Ferdinand.

Într-adevăr, a făcut abstracţie de toate, n-a avut în vedere decît România, n-a existat decît pentru dînsa. Mai bine ca oricare altul dintre români şi-a data seama de necesitatea imperioasă a războiului pentru întregirea neamului.

„Războiul nostru, declară el, este un război sfînt. A nu-l fi declarat ar fi fost o îndoită trădare, faţă de înaintaşii noştri şi faţă de şirul generaţiilor care vor să vie". A arătat astfel prin fapte că într-adevăr „e unit într-un gînd cu poporul său". Aşa de departe a mers cu devotamentul faţă de patria adoptivă, încît nu s-a dat în lături să jertfească pe propriul său fiu, atunci cînd a crezut că aşa dictează interesele superioare ale ţării. Glasul datoriei a făcut să amuţească într-însul pînă şi cele mai fireşti şi puternice sentimente, acelea de părinte.

„Germanii zic, spunea el, Germania mai presus de toate. Eu am zis, datoria mea mai presus de tot". A dovedit prin fapte că spusele sale nu erau o simplă floare retorică, ci ele exprimau convingerea adîncă a unui suflet profund cinstit. Acest cult al datoriei, care mergea pînă la totala lui sacrificare, îşi găseşte explicaţia în concepţia lui etico-creştină care o avea asupra vieţii şi a misiunii lui ca rege.

„Suveranul, declară el, nu este — după constituţie — răspunzător de actele de guvernămînt ; are însă pentru actele sale o răspundere morală foarte grea faţă de Dumnezeu, faţă de sine, faţă de ţară şi de istorie". E limbajul unui suflet profund creştin care înţelege să privească lucrurile sub „specie aeternitatis", să deie socoteală de faptele sale conştiinţei şi lui Dumnezeu. Această preocupare de ordin etico-religios constitue una din caracteristicile regelui Ferdinand ; am putea spune chiar, însuşirea lui de căpetenie.

„Cînd am luat moştenirea, spune la Alba-Iulia întemeietorul României Întregite, am făgăduit înaintea reprezentanţilor naţiunii că voi fi bun român. Cred că m-am ţinut de cuvînt. Grele au fost timpurile, mari au fost jertfele, dar strălucită este răsplata. Şi astăzi pot spune cu fruntea senină faţă de Dumnezeu şi faţă de poporul meu, că am conştiinţa curată". În clipa cînd simte că i se apropie obştescul sfîrşit, în scrisoarea adresată preşedintelui consiliului de-atunci, ţine ca să-i comunice ultimele dispoziţii dictate din considerente de ordin etico-religios. „Ca creştin, spune el în acea scrisoare, sunt întotdeauna stăpînit de grija clipei cînd mă voi înfăţişa înaintea Domnului. Ca român şi rege mă gîndesc neîncetat la soarta ţării căreia i-am jertfit viaţa mea pe pămînt". După cum vedem, mereu e preocupat de chestii de conştiinţă şi de Dumnezeu. Spiritul creştin datoreşte el concepţia care o avea asupra misiunii şi răspunderii Suveranului. Numai religia creştină de care era adînc pătruns regele Ferdinand a putut să cultive într-însul, sentimentul răspunderii, cultul datoriei, scrupulozitatea conştiinţei şi spiritul de jertfă. Sentimentul religios a fost pentru dînsul suportul principal care l-a susţinut în viaţă şi l-a ajutat să-şi îndeplinească cu conştiinciozitate şi succes îndatoririle lui de om şi misiunea lui de suveran. Nimic surprinzător prin urmare, ca un asemenea bun creştin să fi fost un mare rege. La aceasta a contribuit într-o largă măsură, influenţa exercitată asupra sa de către mama lui, principesa Antonia, femeie de o bunătate excepţională, de o înaltă concepţie morală, cu un fin gust artistic şi îndeosebi profund religioasă. Cu drept cuvînt, Ferdinand avea un cult pentru mama sa. Obiectul care domina masa sa de lucru era o aquarelă lucrată de principeasa Antonia. Mama sa a ţinut să picteze cu mîna ei locul favorit al lui Ferdinand : Poiana de la Sinaia. Avea astfel mereu înaintea ochilor icoana luminoasă şi plină de duioşie a mamei

*
* *

Pentru o mai bună înţelegere a regelui Ferdinand, merită să fie relevată atitudinea sa fermă şi demnă din timpul războiului. Înfrîngerile catastrofale ale armatei care ajunge să prezinte spectacolul unei „admirabile dezorganizări", ocuparea de către vrăjmaşi a trei sferturi din pămîntul ţării năucesc şi deprimă pînă la paralizie masele şi pe conducători. Panica e aşa de mare, că oameni care ocupă locuri de înaltă răspundere, găsesc că nu e altă scăpare decît o pace separată. Generalul Burghelea imploră pe oamenii politici „dacă sunt patrioţi să încheie pacea". Oameni care doriseră războiul şi fuseseră aprigi partizani ai participării României în acţiune, alăturea de aliaţi, nu se sfiau să critice şi să condamne cu asprime războiul pentru întregirea neamului. Brătianu şi Take Ionescu erau viu atacaţi pe toate drumurile ca autori morali şi materiali ai războiului. În convorbiri particulare, condamnau pe Ionel Brătianu, pentru politica intervenţionistă, pînă şi colaboratorii lui intimi, membri de-ai guvernului. Firește că nici coroana n-a fost cruţată de atacuri. Ba chiar s-au elaborat unele planuri de detronare. Erau români care nu iertau regelui Ferdinand c-a îndrăznit să declare războiul pentru realizarea idealului naţional. În această stare de deprimare generală, regele Ferdinand este dintre cei foarte puţini care se îndărătniceşte să creadă în victoria finală şi crede în această victorie chiar atunci cînd, forţat de împrejurări, e silit să încheie pacea de la Bucureşti. Cînd orice speranţă pare spulberată, iar consiliul de coroană hotărăşte pacea separată, regele, spre uimirea multora, continuă să creadă că vom „avea şi Ardealul şi Bucovina". Erau persoane care zîmbeau cu compătimire de atîta naivitate.

În vederea acestei victorii pe care el o întrezărea, dar care pentru foarte mulţi apărea ca o himeră, regele

Ferdinand, cu toate presiunile şi ameninţările de fiecare zi ale puterilor centrale şi ale guvernului român, mereu amîna ratificarea unui tratat care mutila pămîntul ţării. Spre marea lui cinste, acest tratat n-a purtat iscălitura sa regală. Numai cunoscînd situaţia de-atunci ca şi consecinţele de mai tîrziu, ne putem da seama de viziunea, de perspicacitatea, de abilitatea şi curajul de care a dat dovadă regele Ferdinand în acele împrejurări.

În puterea nopţii se furişează la gara Socola ca să petreacă pe generalul Berthelot şi misiunea franceză care părăsea ţara. Era gestul care mărturisea cît de legat se simţea faţă de aliaţii de care înţelegea să nu se despartă decît vremelnic, cu părere de rău şi din forţă majoră. Sub impulsul sentimentului uită rezervele care i le impuneau rangul şi situaţia. Păcat însă că o parte din public n-a înţeles să fie la înălţimea vremurilor. Cu toată rezistenţa regelui, e dat în judecată guvernul care declarase războiul pentru unitatea neamului. E impresionantă stăruinţa pe care o depune regele pe lîngă Marghiloman, şeful guvernului, să-l convingă că-i o greşeală să se facă procesul politicii naţional-intervenţioniste a fostului cabinet. Ar fi însemnat să se facă procesul neamului românesc, căci politica lui Ionel Brătianu nu era o politică cu caracter personal, ci era politica „instinctului naţional" cum foarte bine a caracterizat-o Take Ionescu. Brătianu putea să fie tras la răspundere de felul cum a pregătit şi a condus războiul, dar nicidecum de faptul c-a făcut războiul. Regele se trudea să dovedească lui Marghiloman acest lucru. În ce îl privea pe dînsul, nu încerca deloc ca la adăpostul formulelor constituţionale să se degajeze de răspundere. Cu orice prilej, revendica meritul de a fi fost interpretul năzuinţelor milenare ale poporului său. O spusese răspicat în diferite consilii de coroană şi convorbiri particulare.

„Îmi asum întreaga răspundere, declară el la consiliul de coroană, fiindcă am încredere în viitorul țării". În preajma căderii Capitalei, în acele clipe de panică generală, cînd lumea începuse să murmure împotriva intrării noastre în acțiune, el spuse către unul din șefii statului major aliat : „Încrederea mea e neclintită și nu regret nimic". Cînd forțați de împrejurări, eram siliți să încheiem pace separată cu nemții, iar războiul pentru întregimea neamului apărea în ochii multora ca o aventură nebunească cu deznodămîntul tragic, regele nu se sfii să mărturisească că nici acum cînd știe ce-l așteaptă nu s-ar da deloc înapoi s-o înceapă dela capăt. Omul fără voință și fără vlagă, cum obișnuiesc să-l înfățișeze unii și cum mulți erau dispuși să-l creadă, în împrejurările critice și în momentele hotărîtoare, se manifesta ca un om cu voință de fier și energie inepuizabilă. Puterile centrale, conștiente de rolul jucat de rege, sunt foarte furioase împotriva lui Ferdinand. Numele său fu șters din cartea cea mare a Hohenzollernilor. La Sigmaringen, familia luă doliul ca și cum ar fi murit.

Fratele său mai mare îl declară trădător al numelui și al armelor. Împăratul Wilhelm al II-lea, capul familiei Hohenzollern, îi retrase ordinul casei sale. La întrevederea dela Răcăciuni, contele Czernin își manifestă în chip grosolan ciuda.

Pe un asemenea suveran, găsește cu cale să-l întîmpine cu răceală și ostilitate parlamentul dela Iași. Pe un asemenea bun român, gîndesc în chip serios unii oameni politici să-l îndepărteze de pe tron.

*
* *

Pentru mulți, titulatura de „rege al țăranilor" cu care unii au crezut de cuviință să-l denumească pe Ferdinand, ar putea să pară lipsită de temei. Într-adevăr,

obiectivitatea istorică ne obligă să recunoaştem că nu revine regelui Ferdinand meritul paternităţii reformei agrare. Iniţiativa acestei reforme aparţine partidului liberal care izbutise să obţie şi consimţămîntul regelui Carol. La urcarea pe tron a lui Ferdinand, reforma agrară era definitiv hotărîtă ; avuseseră loc şi alegerile pentru constituantă. La rîndul lor, desfăşurarea ulterioară a evenimentelor cu războiul pentru întregire, retragerea şi revoluţia rusă au contribuit într-o largă măsură la înfăptuirea radicală a reformei proiectate. De aci, nu urmează deloc, cum ar fi înclinaţi să creadă unii, că regele Ferdinand n-ar avea în această privinţă vreun merit deosebit. În cazul acesta, ar însemna că ignorăm realitatea şi am fi pe cale să comitem o mare nedreptate. Încă de pe timpul cînd era prinţ de coroană, Ferdinand în diferite rînduri şi în chip public îşi manifestase dragostea şi interesul pentru ţărănime. Asistenţa e viu impresionantă de declaraţiile pe care le face la Craiova, cu ocazia dezvăluirei monumentului lui Barbu Ştirbei.

„O ţărănime slobodă, mulţumită şi tare, zice el, este unul din stîlpii cei mai puternici şi siguri ai unui stat". La fel de semnificative şi categorice sînt cuvintele pe care le rosteşte la Iaşi, în 1911, cu prilejul unei alte solemnităţi. „Libertatea economică a ţăranului trebuie cîştigată ; numai astfel vom avea şi libertatea lui politică. El le merită pe amîndouă".

E cît se poate de limpede că prin aceste cuvinte el vizează cele două reforme : împroprietărirea şi votul obştesc. Ca rege, reformele au avut într-însul un aprig susţinător. Cu toată situaţia critică a momentului şi presiunea evenimentelor care impuneau cu necesitate exproprierea, totuşi au fost destule persoane care au luptat din răsputeri s-o împiedice. De teama complicaţiilor politice care le putea provoca proiectul reformelor, a fost o clipă cînd însuşi Ionel Brătianu a ezitat să păşească la înfăptuirea lor. În aceste împrejurări s-a

produs intervenţia hotărîtoare a regelui Ferdinand în favoarea împroprietărirei ţăranului, lansînd către armată proclamaţia istorică prin care făgăduieşte pămînt luptătorilor. „Vouă, fiilor de ţărani, zice el în acea proclamaţie, care aţi apărat cu braţul vostru pămîntul unde v-aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu regele vostru că pe lîngă răsplata cea mare a izbîndei care vă asigură fiecăruia recunoştinţa neamului nostru întreg, aţi cîştigat tot deodată dreptul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pentru care v-aţi luptat. Eu, regele, voi fi cel dintîi a da pildă". Tot regele este acela care după grozave discuţii în consiliul de miniştri a găsit formula ce s-a votat. E cît se poate de impresionantă stăruinţa pe care o depune pe lîngă Marghiloman să nu se atingă de chestiunea agrară al cărei principiu a fost votat.

„Reformele sînt opera mea, îi spune regele. Eu sînt acela care după grozave discuţii în consiliul de miniştri am găsit formula care s-a votat. Argetoianu a lucrat mult timp pentru ca prin abţineri să nu fie majoritate ; a sfîrşit prin a vota contra. Mişu Cantacuzino a fost cel mai cinstit. Păcat că este aşa de prost". (Marghiloman, *Memorii).* Cu acest prilej se manifestă în chipul cel mai elocvent solicitudinea cea mare a regelui Ferdinand pentru cauza ţărănimii. De data aceasta şi cei mai bănuitori vor trebui să recunoască că n-a fost la mijloc vorba, nici de o presiune a evenimentelor, nici de vreo intervenţie străină de voinţa suveranului să-l determine de voie sau fără voie, să accepte reforma. Din contră, împrejurările politice, ca şi partidul conservator care se găsea la putere, nu erau deloc prielnice reformelor democratice. Într-o astfel de situaţie, era mai mult decît explicabil, era pe deplin îndreptăţită din partea lui Ferdinand o atitudine rezervată în chestia exproprierii şi a votului obştesc. În loc de o asemenea atitudine rezervată, avem în schimb intervenţia stăruitoare a regelui în favoarea celor două mari reforme care aveau să-i eter-

nizeze numele. Memoriile lui Marghiloman constituie în această privință mărturia cea mai interesantă și mai edificatoare. E mărturia unei persoane în perfectă cunoștință de cauză, consemnată în însemnările lui zilnice în care fostul șef al partidului conservator înregistra la repezeală, cît putea mai fidel și fără menajamente, evenimentele politice și mondene la care participa dînsul. Publicate în forma lor brută, ele au meritul sincerității. La adăpost prin urmare de orice suspiciune, mărturia lui Marghiloman în ce privește chestia agrară vine să înfățișeze pe regele Ferdinand în adevărata lui lumină, aceea de ocrotitor al țărănimii. Acest lucru se vede și mai bine din circulara pe care o adresează în martie 1918 către administrația Domeniilor Coroanei.

„Doresc, scrie el, ca pe domeniile coroanei și pe proprietățile mele, el (țăranul) să se bucure fără întîrziere de foloasele pe care le asigură principiile sancționate de mine în constituție. În acest scop, pînă ce noi legi vor putea permite împroprietărirea definitivă, doresc ca pe aceste domenii să fie deja, sub formă de obștii și de arendă, puși îndată în folosința pămîntului ce li se va cuveni". Gestul e destul de elocvent prin sine să se simtă nevoia unei sublinieri. Ca unul care își dădea perfect de bine seama de marea însemnătate socială și națională a împroprietăririi, Ferdinand cu drept cuvînt socotea că „ea constituie cea mai frumoasă podoabă a Domniei Sale" În asemenea condiții, denumirea de „regele țăranilor" e cu prisosință meritată de către regele Ferdinand.

*
* *

Cele spuse pînă acum ar fi îndestulătoare să dovedească netemeinicia versiunii defavorabile care a circulat pe socoteala fostului suveran și să îndreptățească pe deplin imaginea luminoasă a unui rege mare. Nu este totuși de prisos amintirea unor lucruri ignorate poate de

marele public, dar care ne ajută să cunoaştem mai bine pe defunctul rege. E de relevat atitudinea lui din timpul neutralităţii, cînd reuşeşte timp de aproape doi ani de zile să-şi tăinuiască cu îndemînare gîndurile sale, cu toate încercările meşteşugite făcute de cei interesaţi să-i smulgă secretul intenţiilor. Nici un gest sau vreun cuvînt care să-i trădeze planurile sale. Şiroiau în jurul lui o mulţime de oameni, unii dintre ei din cei mai dibaci, care-i prindeau cea mai mică mişcare. Cu toate cursele întinse, a ştiut cu tact şi demnitate să se menţie teafăr pe linia prudentă a atitudinii rezervate. Oameni politici consumaţi şi diplomaţi de carieră au trebuit să-şi recunoască inferioritatea în faţa timidului şi apaticului rege Ferdinand. Contelui Czernin ca şi diplomatului german care-i aminteau în cursul unei audienţe datoria de onoare ce are ca şi de faptul de a nu uita că s-a născut prinţ german, regele replică cu demnitate : „Nu uit, dar nu pot uita nici porunca pe care mi-a dat-o originea mea germană. Să fiu credincios ţării pe care-o guvernez şi poporului în fruntea căruia stau". Aproape toţi laudă şi admiră stăpînirea de sine şi tactul de care a dat dovadă Ionel Brătianu în timpul neutralităţii şi al războiului. Cu nimic regele Ferdinand nu este inferior în această privinţă marelui bărbat de stat. El are pe deasupra meritul de a fi trăit tragedia conflictelor de conştiinţă la care-l expunea originea lui de Hohenzollern, lucru străin de sufletul lui Ionel Brătianu. Acesta din urmă mergea la luptă mînat de vîltoarea pornirilor ancestrale care de veacuri îşi aşteptau sorocul. Am văzut cum cu toată vitregia împrejurărilor, cu toate presiunile puterilor centrale care mergeau pînă la brutalitate, cu toate stăruinţele guvernului Marghiloman, regele are prevederea, curajul şi tăria să nu ratifice tratatul de la Bucureşti, invocînd mereu fel de fel de pretexte, cu gîndul ascuns să cîştige timp. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor s-a însărcinat să dovedească marea însemnătate

politică a actului săvîrşit de Ferdinand, cu înfruntarea tuturor riscurilor ce le prezenta o astfel de atitudine. În timpul tratativelor dela Buftea şi Bucureşti, regele Ferdinand este unul dintre cei puţini care dă dovadă de tact şi abilitate. El recomandă plenipotenţiarului nostru să se prefacă că nu dorim Basarabia.

„Nu trebuie, susţine dînsul, ca gîndul unei compensaţii să fie exprimat undeva". Erau în discuţie Dobrogea şi serioase rectificări de frontieră pe linia Carpaţilor. Destăinuirile generalului Averescu ne oferă un nou prilej să scoatem în evidenţă calităţile de om de stat ale regelui Ferdinand. Din ele vedem împrejurările în care a luat naştere partidul poporului. Ca să preîntîmpine primejdia unor mişcări politice cu caracter anarhic-revoluţionar, favorizate de atmosfera prielnică de după război, de psihoza tranşeelor, regele îndeamnă pe generalul Averescu, omul care pe acea vreme se bucura de o popularitate fără seamăn în ţara românească, să canalizeze torentul forţelor populare, îndinguindu-le în cadrele unui partid cu simţul răspunderii. Şi de data aceasta, desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a dovedit cît de clar văzător a fost regele şi cît de bine a procedat.

Contrar unor zvonuri îndestul de răspîndite, regele examina îndeaproape decretele care i se prezentau spre semnare. Deseori se întîmpla ca din motive justificate, sub formula delicată a unei amînări „pentru o mai chibzuită examinare", să refuze semnarea unor decrete. Era profund afectat ori de cîte ori observa că se petrec afaceri necurate şi se găsea în neputinţă de a împiedica unele înfăptuiri rele.

„Mai bine mi-ar fi cerut să-mi tai mîna decît să iscălesc un asemenea decret, mărturisea dînsul cu durere şi indignare unui ministru, despre un alt coleg al său. Întîmplarea face să cunosc bine imobilul în cauză; nu face nici a patra parte preţul la care e evaluat". Din cele expuse

pînă aci, pentru orice om de bună credinţă, contrariu versiunii defăimătoare, regele Ferdinand apare ca o personalitate de mîna întîia. Am greşit profund toţi cei care am crezut că regele Ferdinand n-a domnit decît cu numele, că el n-a fost decît norocosul beneficiar al unui concurs fericit de împrejurări. Faptele dovedesc că a fost actorul principal pe scena politică a vieţii româneşti, într-unul din cele mai hotărîtoare momente ale vieţii sale, actor care şi-a jucat rolul dificil cu o rară conştiinciozitate şi cu un deosebit talent. A jucat însă cu atîta discreţie, încît spectatorul uşor a putut fi indus în eroare. Ecoul acestor impresii parvenise pînă la şi urechile suveranului. Este cît se poate de interesantă şi impresionantă mărturisirea care o face el lui Marghiloman.

„Regina, îi spune. dînsul, nu exercită asupra mea nici o influenţă politică. Prin Barbu Ştirbei aflu care e starea de spirit a Brătienilor şi întru aceasta îmi serveşte". Cît priveşte pe Ionel Brătianu, e unul dintre marile merite ale regelui Ferdinand că a ştiut să vadă într-însul pe omul politic cel mai vrednic să conducă barca statului, în împrejurări excepţional de critice, acordîndu-i încrederea şi concursul cuvenit. În alegerea colaboratorilor se vede priceperea şi valoarea unui suveran. Şi-n această direcţie, alegerea lui Ferdinand a fost fără greş. Suflet de elită care nu avea în vedere decît interesele ţării, n-a cunoscut sentimentul geloziei faţă de primul său sfetnic care putea să-i întunece gloria, cu puternica sa personalitate. Era destul de conştient de persoana sa ca să se preocupe de concurenţa ce i-o putea face chiar un om de talia lui Ionel Brătianu. Mulţi dintre contemporani, înşelaţi de aparenţe, au putut să aibă asupra regelui Ferdinand păreri din cele mai eronate. Faptul, deşi ar părea surprinzător la prima vedere, totuşi e lesne explicabil. Exemplar de elită, a cărui notă distinctivă erau discreţia şi raritatea, vulgul era incapabil să-l priceapă şi să-l preţuiască în justa lui valoare. Pentru aceasta era nevoie de

privirea ageră a unui ochi expert. Una din puţinele persoane care a avut această însuşire, este un trimis special al Kaiserului Wilhem al II-lea care vizitează pe prinţ pe la începutul anului 1914. Din cele expusse în interesanta sa carte „Les dessous de la Politique en Orient", rezultă că autorul care se ascunde în anonimat e un bun cunoscător de oameni care ştie să observe cu precizie, să înregistreze detaliile revelatoare, să judece obiectiv, să caracterizeze just. Iată ce scrie dînsul cu privire la prinţul Ferdinand :

„Găsii în prinţul moştenitor un om cît se poate de bine, simpatic, cu maniere plăcute, cu o ţinută extrem de prezentabilă şi a cărui conversaţie era interesantă. Părea să aibă idei cît se poate de personale asupra tuturor lucrurilor, dar punea multe rezerve în a le exprima, dacă nu-l stîrneai. Vorbirăm de Berlin, unde el îşi petrecuse cîţiva ani din tinereţe, de Londra pe care-mi declară că o iubeşte mult şi de Anglia. Avea o admiraţie fără margini faţă de sistemul de guvernămînt englez, declarîndu-mi în acelaşi timp cu toată sinceritatea că n-ar putea fi aplicat nicăieri în altă parte. Încercai să obţin de la prinţ impresiile sale asupra recentei sale călătorii în Rusia, dar el abătu conversaţia cu îndemînare. Îmi păru că are o remarcabilă stăpînire de sine şi destulă prezenţă de spirit să iasă teafăr din situaţiile grele şi încurcate. Nu părea deloc obosit de situaţia sa de moştenitor al tronului, ci cred că mai de grabă era îngrijorat de gîndurile responsabilităţii sale viitoare, stare de spirit care se observă rar în rîndurile viitorilor suverani. Pe de altă parte, arăta o mare dragoste pentru unchiul său, a cărui sănătate îi inspira o sinceră îngrijorare. Făcui aluzie la recentul război balcanic şi el îmi spuse că armata română fusese pe punctul de a intra în luptă, dar ţara a fost cruţată, datorită înţelepciunei regelui. Îmi lăsă impresia unui om foarte simpatic, avînd conştiinţa deplină a datoriilor ce-l aşteaptă şi foarte preocupat de a le îndeplini cum tre-

buie. Îmi păru chiar foarte serios pentru un om relativ așa de tînăr și nu mă putui opri de-a nu i-o spune. Îmi răspunse, rîzînd, că atunci cînd cineva este la o astfel de vîrstă, că poate fi bunic și cînd are băieți și fete deja mari, e timp de-a fi serios". *(Les dessous de la Politique en Orient par un Allemand,* cap. XII). Am găsit de folos să reproduc întreg pasajul ; e părerea obiectivă a unui străin dotat, cum am spus, cu un fin spirit de observație și un foarte bun cunoscător de oameni. Abia în lumina datelor de astăzi ne putem da seama cît de justă a fost părerea din 1914 a diplomatului german.

Cînd ne gîndim că și în prezent, cu toate marile înfăptuiri săvîrșite de Ferdinand, sînt persoane care continuă să nu prețuiască pe defunctul rege în justa lui valoare, ne surprinde aprecierea exactă și elogioasă a unui om care nu-l vede pe fostul suveran decît o singură dată, în treacăt și într-o vreme cînd nu începuse să deie dovada capacității sale.

Nici prin gînd nu ne trece pretenția absurdă să susținem că regele Ferdinand a fost o persoană fără nici un cusur. Ar însemna să-l micșorăm.

N-a fost omul searbăd și convențional, lipsit de sensibilitate și clocotul pasiunilor. Dimpotrivă, a fost omul în toată accepțiunea cuvîntului, cu calități, dar și cu defecte, cu virtuți, dar și cu păcate. Și-n sufletul lui a fremătat dorul de viață. Fără aceste însușiri, n-am fi avut la Ferdinand acel simț al datoriei așa de dezvoltat, acea scrupulozitate de conștiință în exercitarea funcțiunei regale și nici spiritul de jertfă.

Numai sufletele de lachei pot să judece pe oamenii mari după defectele și păcatele „ce într-un mod fatal sînt legate de o mînă de pămînt". Din tabloul luminos al firilor de elită ei nu văd decît numai petele de umbră. Nouă însă, de dragul luminii cu care ne împărtășim, nu ne este îngăduit să ne oprim la aceste pete. Nu ne pri-

veşte cenuşa ; pe noi ne importă flacăra obţinută prin trudă, zbucium şi jertfă. Pentru acest tribut aşa de preţios pe care-l aduc societăţii exemplarele de elită, nu-i loc decît pentru slavă şi recunoştinţă. Un asemenea exemplar de elită a fost regele Ferdinand. El merită întreaga slavă şi recunoştinţă a neamului românesc ; l-a servit cu deosebită pricepere, cu credinţă şi devotament.

Din acest punct de vedere, Ferdinand a fost fericitul suveran care a putut să întîmpine moartea cu conştiinţa împăcată. În preajma obştescului sfîrşit care pentru cei mulţi e prilej de îngrijorare şi de spaimă, el a simţit fiorul dulce al eliberării. Sfîrşea cu o viaţă zbuciumată, bogată în suferinţe şi rară în satisfacţii. Soarta nu s-a îndurat de dînsul să-l scutească de martiraj, nici măcar la capătul vieţii, cînd avea şi el dreptul, după atîta trudă şi atîta chin, la o fărîmitură de odihnă. I-a rezervat o atroce suferinţă fizică şi una morală. O boală nemiloasă îl consuma zi cu zi şi-l tortura clipă cu clipă. Mai dureroasă însă era suferinţa de ordin moral. Din motive de înalt ordin de stat, găsise cu cale să aducă ţării jertfa supremă, să îndepărteze pe propriul fiu. La căpătîiul lui de muribund era lipsit de preznţa acestui fiu iubit care pribegea în străinătate. Cu îngrijorare privea viitorul ţării cu un copil nevîrstnic pe tron şi la bătaia tuturor vînturilor.

Sfîrşitul lui Ferdinand nu are calmul şi vraja amurgurilor de toamnă, ci grandoarea asfinţiturilor de primăvară, cu furtuni năprasnice, cu fulgere şi tunete ; e ceva asemănător tragediilor antice. Sentimentul religios de care era însufleţit Ferdinand l-a ajutat să-şi joace rolul cu demnitate şi eroism [1].

* * *

[1] ***Ferdinand I de Hohenzollern — Sigmaringen (1865—1927), rege al României (1914—1927).***

Astăzi, avînd perspectiva timpului şi reflectînd asupra unor întîmplări petrecute în trecut, am fi ispitiţi să credem că o mînă providenţială a prezidat destinele statului român. Soarta a vrut ca după moartea Marioarei [1] familia regală să n-aibă parte de moştenitori. Ce grijă şi amărăciune pentru suveran şi pentru ţară ! Potrivit constituţiei de la 1866, dreptul de moştenire revenea părinţilor Leopold şi Frederic, fraţii regelui şi fiilor lor. Prinţul Leopold însă găseşte cu cale să renunţe la succesiune. La 1886 renunţă la tron şi Wilhelm, fratele mai mare al lui Ferdinand. Numai datorită acestor împrejurări, ajunge Ferdinand prinţ de coroană. Pe de altă parte, scapă ca prin minune cu viaţă de tifosul care dase peste dînsul. Deasemenea soarta a făcut ca războiul să izbucnească odată cu urcarea pe tron a lui Ferdinand. Izbucnirea războiului cu doi ani mai devreme sau moartea regelui Carol cu doi ani mai tîrziu erau de natură să influenţeze în chip simţitor soarta neamului românesc.

Destinul însă a făcut ca Ferdinand să vie la timpul potrivit.

Soarta l-a ales pe Ferdinand.

Generaţiile viitoare vor socoti de-a lor datorie ca să binecuvînteze şi omul şi împrejurările.

---

[1] *Unicul copil, mort la vîrsta de patru ani, al regelui Carol I şi al reginei Elisabeta.*

IONEL BRĂTIANU

În ziua de 9 decembrie, din anul 1909, pe cînd se întorcea dela şedinţa senatului, în drum spre locuinţa sa, primul ministru al ţării, Ionel Brătianu, este victima unui atentat. Un lucrător de la Căile Ferate descarcă asupra lui trei focuri de revolver. Atentatorul ţintise bine. Cîte-şi trele gloanţe nimeresc în plin. Datorită însă blănii cu care era îmbrăcat din cauza vremii aspre, gloanţele îşi pierd din efectul lor şi el scapă astfel ca prin urechile acului de la moarte sigură, alegîndu-se doar cu răni grave. Coincidenţa face ca această haină salvatoare să fie blana moştenită de la tatăl său. Mulţumită acestei întîmplări, a vîrstei şi a fizicului său robust, izbuteşte să înlăture primejdia unui deznodămînt fatal. Văzuse însă moartea cu ochii si-i simţise fîlfîirea aripilor ei. Puţin a lipsit, dar, ca Ionel Brătianu să dispară din viaţă tocmai în preajma unor evenimente fără seamăn în istoria neamului românesc şi înainte de a fi avut ocazia ca să deie întreaga măsură a capacităţii sale. În acest caz, nimeni nu era în stare de a-şi da seama de ireparabila pierdere pe care era cît p-aci s-o sufere partidul liberal şi neamul românesc. Abia azi, cu perspectiva timpului şi în lumina faptelor, ne putem da seama de repercusiunile incalculabile pe care le-ar fi avut asupra evenimentelor dispariţia lui Ionel Brătianu. Partidul liberal şi ţara ar fi fost lipsite, în momentele cele mai critice şi hotă-

rîtoare din istoria neamului, de contribuţia nespus de preţioasă a marelui bărbat de stat care a fost Brătianu. Ce s-ar fi întîmplat cu partidul liberal fără Brătianu ? Pe ce drumuri ar fi apucat dînsul ? Ce s-ar fi întîmplat dacă, la izbucnirea conflictului european, nu era Brătianu prim-ministru, ci un Titu Maiorescu sau Carp, de pildă ? Iată numai cîteva din nenumăratele întrebări care ne-ar da mult de gîndit. Pe vremea aceea însă cei mai mulţi nu vedeau în vrednicul urmaş al lui Ion Brătianu decît pe beneficiarul unor situaţii moştenite. Cei mai bine-voitori erau dispuşi cel mult să-i recunoască anumite însuşiri intelectuale, pe lîngă o creştere aleasă şi o cuceritoare amabilitate. Nici astăzi Ionel Brătianu nu-i cunoscut în adevărata lui lumină şi nu-i preţuit în justa lui valoare.

Continuă şi în prezent să fie socotit de unii drept beneficiarul norocos al unui nume ilustru şi unor împrejurări favorabile. A fost însă cineva care a avut darul profeţiei. Datorită unei intuiţii mistice, de care sînt capabili unii artişti, prin firea lor de excesivă impresionabilitate, el a întrevăzut misiunea istorică pe care e predestinat s-o îndeplinească Ionel Brătianu. E poetul Al. Vlahuţă. Iată ce scrie dînsul la 21 decembrie 1909 : „Întotdeauna popoarele au avut nevoie de oameni mari ; trăiesc şi fără ei, pînă la un punct oarecare. Dar sînt epoci cînd unui popor îi trebuie neapărat un om mare. Un anume fel de om mare. Poate că de aceea şi vine (cînd vine). Îl cheamă din toate puterile tainica speranţă a milioanelor de suflete, îndîrjita voinţă de a trăi a tinereţii, supremul strigăt de ajutor al unui neam, care încă nu şi-a spus cuvîntul lui pe lume. Vai, ştim ce se întîmplă cu poporul căruia nu-i vine la timp cel chemat, singurul care i-ar aduce mîntuirea ! Dar ce frumos e cînd vine ! E aproape o privelişte dumnezeiască apariţia, în mijlocul oamenilor zăpăciţi, a unui om liniştit, care ia cîrma, comandă şi e ascultat. Vă daţi seama de ce în-

seamnă aceasta ? Să faci un lucru trainic din milioane de lucruri vremelnice, să închei o putere fecundă constructoare, din mii de puteri sterpe, nearmonizate, care se distrug una pe alta, să schimbi ura în iubire, să creezi viaţă din elementele morţii — ce poate fi mai vrednic de admirat decît o asemenea minune ? Şi minunea aceasta o poate face un om, cînd semenii lui îl aleg şi-l împuternicesc s-o facă... Noi, românii, avem nevoie, avem strașnică nevoie în momenul de faţă de un asemenea om. Fi-va dl Brătianu acesta ? Din toată inima aş vrea să fie el. O, nu vă alarmaţi, ostaşi de tabără, care luaţi biruinţa voastră drept mîntuirea patriei ! E vorba de sănătatea bolnavului, nu de gloria doctorului. Ştiu ce gîndiţi şi gîndurile voastre nu mă ating. Ştiu şi ce anevoie se înduplecă omul vremii noastre să primească, fără discuţie, superioritatea altora... Şi cu toate acestea — mă uit în jurul meu, mă uit înainte mai ales, şi nu văd un alt om spre care să se poată îndrepta cu mai multă încredere speranţele neamului nostru atît de încercat !

Soarta însă ni-l arată pe omul acesta şi ne îndeamnă să-l ascultăm cu toată dragostea, să-i dăm toată încrederea noastră, ca să-l avem puternic şi mare, pe măsura păsurilor şi primejdiilor mari pentru care l-am chemat. Destul de lămurit ni-l arată. Destul de frumos îl alege dintre toţi. Fiul marelui Brătianu, moştenind, nu gloria, căci asta nu se moşteneşte ci minunatele însuşiri ale unui neam de oameni aleşi, cu tradiţie de vitejească cinste şi iubire de patrie, preţuit de bătrîni care văd în el pe celălalt, şi de tineri care prevăd în el puterea liniştită a năerului pe care primejdiile nu-l înspăimîntă ; — chemat la cîrmă pe una din cele mai grozave furtuni care l-au silit să deie mării jerfă sfîntă, pentru a scăpa corabia, a înţeles dela început că viaţa lui are o altă menire, hotărîtoare poate în viaţa neamului nostru, şi s-a pătruns de toată adînca seriozitate a lucrului acestuia. Un fel de grabă ciudată parcă au pus împrejurările să-i deschidă

drumul, să-l împingă înainte, pînă va veni și ceasul acela ca ei să le tîrască. O mulțime de lucruri s-au întîmplat în așa puțină vreme, în viața acestui om ; o mulțime de lucruri însemnate, care-l încarcă pentru grozavă răspundere. În mai puțin de trei ani e chemat să potolească o revoluție, să păşească la dezlegarea celor mai grave și mai complicate probleme sociale ce s-au pus vreodată unui om de stat, să ia în mîinile lui conducerea întregului partid — și cine nu știe cît de greu e de condus un partid politic în zilele noastre. Să grăbească pasul celor osteniți, să cumpănească zborul celor nerăbdători și să dea țării noastre siguranță, statornicie, pacea roditoare, fără de care tot ce țese un popor e pînza Penelopei, și pentru ca nimic din ce alcătuiește atmosfera de simpatie și de glorie a celor trimiși să nu-i lipsească, iată că împrejurări misterioase, pînă acum, înarmează brațul unui mizerabil și-l pun să atenteze la viața aceasta de muncă cinstită și de adîncă bunătate și iubire pentru cei mulți, — cu siguranță una din cele mai curate vieți ce-au stat vreodată în slujba unei țări. Soarta a încercat-o și a găsit-o vrednică. Soarta poruncește alesului ei să rămîie, să lupte, să biruie. Cel ce-a dat astfel ochii cu moartea are ca un adaos de putere din alte lumi. E omul care, o clipă, a privit în Eternitate. De-acum ești consacrat, d-le Brătianu ; trebuie să rămîi în focul strașnic al luptei, să suferi și să birui. Să suferi pentru neamul care te-a împuternicit și pentru el să birui. Numai pentru el !"

Desigur, pentru vremea aceea aceste prevederi surprinzătoare erau de natură să fie întîmpinate cu unanimă și îndreptățită neîncredere. Ba ele expuneau pe autor la zeflemea și ironie. Cei mai binevoitori cu dînsul ar fi fost dispuși să le socotească drept reveriile unui vizionar. Realitatea s-a însărcinat să adeverească întru totul prevederile poetului Vlahuță.

*

* *

De bună seamă, moştenirea unui nume ilustru este un mare şi preţios *atout* în viaţă. El îţi netezeşte drumul, îţi înlesneşte ascensiunea, îţi asigură succesul. Te-aşează dintr-odată în situaţiile cele mai înalte, fără zbucium şi fără trudă. Unii datoresc totul acestei simple întîmplări. Fără acest joc capricios al hazardului, ei erau sortiţi să lîncezească în anonimat. Numele lor nu l-ar fi înregistrat decît condica Ofiţerului Stării Civile. Sînt persoane care au crezut c-acesta este cazul lui Ionel Brătianu. Şi astăzi, chiar, după ce Brătianu a dat dovada înaltei sale capacităţi morale, sînt unii care nu vor să vadă într-însul decît pe beneficiarul norocos al unui nume şi împrejurări favorabile. Personal, am împărtăşit şi eu cîndva, dacă nu exact aceeaşi părere, oricum una cam asemănătoare. N-am început să cunosc şi să preţuiesc în justa lui valoare pe Ionel Brătianu decît ceva mai tîrziu. Alţii erau oamenii politici care se bucurau de favoarea noastră, în anii adolescenţei mele, şi acei ai studenţimii. Cu tot rolul covîrşitor pe care l-a jucat în desfăşurarea evenimentelor şi înfăptuirea actelor istorice, Brătianu nu s-a bucurat după cum se cuvenea de simpatiile mulţimii şi ale tineretului. De cînd el a luat frînele conducerii şi a început să exercite în chip efectiv puterea, a fost întruna ţinta tuturor atacurilor. „Adevărul" îşi făcuse într-o vreme o specialitate în campania dîrză şi susţinută împotriva celor „trei şobolani". Acestei campanii antibrătieniste îi datora o bună parte din popularitatea sa ziarul din str. Sărindar. Cu autoritatea lui de şef al guvernului, Petre Carp ameninţa de pe banca ministerială că-i va aplica, lui şi partidului liberal, fierul roş. În faţa unei asistenţe încremenite, adresîndu-se lui Ionel Brătianu, acelaşi prim-ministru, Petre Carp, îi va zvîrli în faţă celebra apostrofă : „Omul politic trebuie să fie cinstit în viaţa publică, corect în viaţa privată". Cuvin-

tele caustice ale lui Petre Carp, menite să pună într-o lumină urîtă pe şeful partidului liberal, se răspîndesc ca fulgerul în tot cuprinsul ţării. În timpul neutralităţii indispune şi exasperează opinia publică şi cercurile politice prin mutismul lui voit şi prin aparenta lui nehotărîre. Această atitudine îl va face pe Clemenceau să scrie în „L'homme libre" : „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretînd că nu are decît patru". Atît antantofilii cît şi partizanii puterilor centrale îl atacă şi-l învinuiesc deopotrivă. Mulţi nu vedeau într-însul decît omul care doarme la Florica. Cînd va mărturisi în parlament, în anul 1916, că grija situaţiei României i-a pricinuit multe nopţi de insomnie, Carp îi va replica tăios : „Dacă ai fi ştiut să te hotărăşti, dacă ai fi ştiut ce vrei, de mult ai fi dormit liniştit". Zgomotul vagoanelor ca şi zvonurile celorlalte afaceri ce se practicau pe vremea aceea tulbure contribuiau ca să creeze o atmosferă defavorabilă în jurul omului care conducea destinele ţării. Odată cu catastrofa, Brătianu devine unul din cei mai nepopulari oameni politici. O nemulţumire generală se manifestă împotriva lui. Ea cuprinde pînă şi pe unii dintre colaboratorii săi. Din însuşi sînul partidului se va desprinde o fracţiune ce se va constitui în grupare aparte ca să combată guvernul şi politica lui Ionel Brătianu. I se aduc, de pretutindeni, tot felul de critici. E socotit autorul moral şi material al dezastrului. I se reproşează îndeosebi proasta pregătire a războiului şi detestabila lui conducere. „Admirabila dezorganizare" de care am dat dovadă în prima fază a campaniei era pusă în mare parte pe seama sa. Încredinţarea celor mai însemnate posturi militare în mîna unor oameni ca generalul Iliescu care s-a dovedit că nu era deloc la înălţimea împrejurărilor şi înlăturarea generalilor merituoşi ca Averescu şi Cristescu erau probele cele mai elocvente care veneau în sprijinul criticei ce i se aducea. Cînd evenimentele au venit ca să înco-

roneze cu succes activitatea sa politică, Ionel Brătianu nu s-a bucurat după cum se cuvenea de simpatia și favoarea publicului. Dimpotrivă, autorul „răspunderilor", care nu era altceva decît un aspru rechizitor la adresa guvernării liberale, era idolul mulțimii. Cu toată abținerea de la alegere a celor mai însemnate forțe opoziționiste, puternicul și gloriosul partid liberal nu poate să obție decît un număr limitat de mandate. Candidatura lui Ionel Brătianu în Ardeal nu întrunește decît un număr foarte redus de voturi. Ardealul, pentru eliberarea căruia el se străduise din răsputeri și sacrificase totul, înțelegea ca să-l trîntească cu zgomot în alegeri. În primul parlament al României Mari, al votului obștesc și al țărănimii împroprietărite, făuritorul unității naționale și-al marilor reforme sociale, departe de a fi primit cu ovații și aplauze nesfîrșite, e întîmpinat cu răceală și vădită ostilitate. Ba, ceva mai mult : acest parlament găsea cu cale ca să aplaude pe Marghiloman, adversarul războiului unității naționale, autorul păcii de la București și al dării în judecată a ministerului care a înțeles să declare războiul și să voteze reformele.

Era interesantă scena :

Reprezentanții provinciilor dezrobite și ai votului obștesc aplaudînd pe Marghiloman care făcea rechizitorul lui Ionel Brătianu.

Dacă, într-adevăr, moștenirea unui nume ilustru [1] constituie un mare și prețios *atout* în viață, nu trebuie să pierdem deasemenea din vedere că ea poate să fie în unele cazuri o serioasă piedică în ascensiune, dacă nu chiar de-a-dreptul fatală. Oricare ar fi meritele descendenților, ele pălesc în comparație cu cele ale înaintașilor. Odată cu stingerea lor din viață, se potolește clocotul patimilor, se pierde ecoul atacurilor și cu vremea care

[1] *Ion (Ionel) I. C. Brătianu (1864—1927) era fiul lui Ion C. Brătianu (1821—1891).*

trece dispar notele discordante ca să nu rămîie decît icoana luminoasă a celui dispărut. De dincolo de mormînt, se proiectează cu putere pe ecranul vieții această icoană luminoasă a iluștrilor dispăruți. Apare așa de strălucitoare, încît de multe ori eclipsează cu desăvîrșire eventualele merite ale urmașilor. Ingrată soartă pentru aceștia !

E situația în care se putea găsi Ionel Brătianu.

Era moștenitorul unuia dintre cele mai ilustre nume din țară. Acest nume se împletea cu însăși istoria modernă a Statului Român. Toate fazele acestei istorii, de la 1848 pînă la 1890, cu toate marile ei înfăptuiri, sînt legate de numele lui Ion Brătianu. O sarcină afară din cale de anevoioasă pentru cineva, ca să poată să menție, prin persoana sa, prestigiul unui asemenea nume. Îi trebuiau însușiri excepționale. De aceea, poate, între alte motive, Ionel Brătianu nu simți vreo atracție deosebită pentru politică. Prevedea dificultățile, măsura primejdia, cerceta perspectivele. La ce se putea aștepta de pe urma unei activități politice ? Pe acest tărîm, părintele său culesese toate roadele, recoltase toate succesele. Ce-i mai rămînea lui de făcut în această direcție ? Întreprinderea, pe cît de temerară, apărea în același timp și stearpă. Era preferabil prin urmare să se consacreze cercetărilor istorice, către care se simțea atras și a îndeletnicirilor gospodărești în care găsea o deosebită plăcere. În munca de bibliotecă și treburile fermei n-avea să se îngrijească ca nu care cumva prin vreo acțiune necugetată să compromită moștenirea scumpă a unui nume ilustru. La această viață de studii și îndeletniciri gospodărești îl îndemna firea lui de epicureu superior, refractară agitațiilor și eforturilor. Zarvei activității politice, îi prefera cetirea unei cărți interesante sau tovărășia unei femei frumoase. Chiar în momentele cele mai zbuciumate ale existenței Statului Român, cînd el are răspunderea destinelor țării, nu se îndură să renunțe la bucuriile lui

interioare. Se refugiază la Florica și acolo își petrece o parte din timp, răsfoind cărți, descifrînd documente, clasînd monede, îngrijind de fermă. Și totuși... cu toată firea lui refractară activității politice și împotriva dorințelor sale intime, a trebuit să cedeze stăruințelor prietenilor lui și mai ales ale prietenilor părintelui său, acceptînd să intre în viața politică. A făcut-o dintr-un sentiment de pietate și dintr-un spirit de datorie. Se supunea imperativului ce-i impunea situația sa de fiu al lui Ion Brătianu : obligația de a-i continua opera.

Era ceea ce francezul numește așa de potrivit : *Noblesse oblige*. Deseori se plînge intimilor săi că, din cauza acestor obligații, nu s-a putut consacra cercetărilor istorice, așa după cum îi era voia. În mai multe rînduri și cu diferite ocazii, Brătianu își manifestase dorința de a părăsi viața politică, cu gîndul de a se putea consacra în tihnă cercetărilor sale istorice. Mai ales a fost un moment pe care îl credea cel mai nimerit pentru retragerea lui din viața politică. Era anul înfăptuirii unității naționale. Odată cu întregirea neamului socotea menirea împlinită. Atinsese culmile năzuințelor pe care le putea rîvni un om politic. De-acum înainte nu-l aștepta decît povîrnișul. Și totuși a continuat să rămînă în fruntea partidului. A făcut-o numai dintr-un spirit de datorie. I-a fost dat ca nici măcar ultimii ani să nu-i poată consacra studiului. Nu știm care ar fi fost valoarea lui Brătianu ca istoric. Se prea poate ca să fi devenit un savant de mîna întîia ; avea pentru aceasta destule calități. Nici un român însă nu regretă o asemenea pierdere. Un istoric mai mult sau mai puțin nu interesează în viața omenească. Dacă soarta nu l-a favorizat pe Brătianu de a scrie istorie, i-a hărăzit în schimb rarul privilegiu de a face istorie.

Născut la 1864, în timpul războiului independenței, Ionel Brătianu abia era un copil de 13 ani. La această vîrstă fragedă, el însoțește pe tatăl său pe front.

Armata română, bătută de artileria inamică, era demoralizată. Ea stătea ascunsă în tranşee, de-a lungul Dunării ; avea ordin să nu răspundă.

În calitatea lui de ministru de război, Ion Brătianu dă ordin ca artileria să înceapă focul. De la primele lovituri de tun, moralul trupelor se reface. În scurt timp, artileria inamică e redusă la tăcere. Ionel Brătianu e martor la această scenă istorică. E de faţă cînd armata română deschide un nou capitol în istoria neamului şi care înseamnă reînvierea gloriei noastre militare, de multă vreme apusă, scuturarea jugului turcesc care apăsa de veacuri, cîştigarea independenţei şi a regatului, preludiu al unităţii naţionale. Asemenea scene şi momente nu se uită niciodată. În felul acesta viu şi impresionant înţelegea Brătianu tatăl să facă educaţia copiilor săi. De-altminteri, însăşi viaţa acestui om care se confunda cu istoria epocei sale, epocă bogată în fapte mari, era prin sine o înălţătoare lecţie de patriotism şi devotament. Născut în faza de închegare a statului român, în măsura în care înaintează în vîrstă, el vede cum, zi de zi, se organizează şi se consolidează acest stat. Într-una îl vedea pe tatăl său în fruntea echipei de lucrători care muncesc din zor la edificiul României Moderne. Ba, ceva mai mult. Din cea mai fragedă copilărie, participase şi dînsul într-o măsură destul de apreciabilă la construcţia acestei opere monumentale. N-avea nici 13 ani cînd tatăl său îi încredinţează sarcini de mari răspunderi. În afară de Eugen Carada, copiii nevîrstnici ai lui Ion Brătianu erau singurele persoane din ţara românească care erau în posesia dicţionarului cifrat al primului ministru. Cînd regele Carol află acest lucru din gura sfetnicului său, rămîne încremenit de uimire. La exclamaţia suveranului că nu sînt decît „nişte copii", Ion Brătianu îi răspunde că „de nimeni nu sunt mai sigur ca de ei". Procedînd în acest chip, Ion Brătianu a ştiut să folosească cele mai nimerite mijloace pedagogice pentru educaţia copiilor săi.

Cu toate că era absorbit de grija treburilor publice, totuşi el a izbutit ca să găsească răgazul trebuitor să se ocupe în de-aproape cu educaţia odraslelor sale, supraveghind bunul mers al creşterii lor, chiar şi pînă la detalii. Ori de cîte ori surprindea vreo abatere, intervenea cu autoritate şi hotărîre. Nici chiar în timpul studiilor de la Paris Ionel nu scapă de supravegherea tatălui său. Pentru vina de puţină însemnătate, — se prezentase la internat cu o întîrziere de o zi — el şi-a atras din partea lui Ion Brătianu o mustrare din cele mai aspre. În faptul mărunt al neprezentării la timp, Ion Brătianu vedea o mare scădere pentru omul care vrea să joace un rol în viaţă. Motivele invocate de Ionel pentru uşurarea vinovăţiei, deşi nu erau lipsite de temei, treceau în ochii bătrînului drept semne de slăbiciune. Nu putea concepe ca din pricina oboselii (făcuse drumul de la Bucureşti la Paris, în tren, timp de trei zile şi trei nopţi) şi de dragul odihnei, să lipsească cineva de la datorie. Sub nici un chip nu înţelegea să tolereze asemenea atitudini din partea copilului său. De aceea îl mustră pe Ionel cu asprime.

„Mi-ai dat, îi scrie dînsul, măsura de ce-ai să fii. Este, dar, de prisos ca să mă faci să o simt cu scrisorile tale, pe care poţi fi sigur că nu le mai citesc".

Din destăinuirile D-nei Sabina Cantacuzino, fiica mai mare a lui I. Brătianu, aflăm impresia puternică pe care a produs-o asupra lui Ionel atitudinea tatălui său. Din cele cîteva fapte înşirate mai sus, ne putem da seama de educaţia solidă pe care a primit-o de la părintele său, viitorul conducător al destinelor neamului românesc. Bătrînul Brătianu a înţeles să-şi iubească copiii, fără slăbiciune.

Mama lui, la rîndul ei, femeie superioară, mai cu seamă prin însuşirile sale sufleteşti, a exercitat asupra lui Ionel o influenţă binefăcătoare. Înţelegătoare şi entuziastă, devotată şi duioasă, activă dar discretă, ea

era tipul femeii născute să fie tovarășa ideală a soțului ei și mamă pricepută a copiilor săi. Înrîuririi mamei lui datorește Ionel Brătianu cultivarea laturii lirice a personalității sale. Ea a știut să dezvolte în sufletul lui sentimentul afecțiunii duioase. Corespondența dintre ei înfățișează marelui public un Brătianu cu totul necunoscut. Mulți vor rămîne surprinși, cînd vor afla că Ionel era o fire foarte iubitoare, sensibilă și duioasă. Nu lăsa să treacă o zi fără să scrie părinților de la Paris. Din pură afecțiune, căuta să nu le cășuneze nici o supărare. Ca să facă pe placul tatălui său, urmează ingineria, deși-l atrăgeau cercetările istorice. Nu cruța nici o jertfă sau osteneală ca să vie în ajutorul părinților. Își reduce cheltuielile personale, pînă la minimum posibil, ca să poată întrebuința salariul lui de inginer la ușurarea nevoilor familiei strîmtorate. Tînărul care se îndeletnicea cu cifrele și mecanica înveselea pe toți ai casei cu răvașele lui glumețe, compuse de dînsul în versuri cu prilejul diferitelor petreceri. Știa să găsească pentru fiecare cuvîntul potrivit care să stîrnească rîsul, fără ca să producă însă vreo supărare sau jignire. Mulți vor rămîne surprinși cînd vor afla că Sfinxul de la Florica, omul cu voința de fier, a fost în tinerețe autor de stihuri glumețe.

Contrar obiceiului vremii, după care odraslele protipendadei învățau în particular sau prin instituții străine, Ionel Brătianu își face studiile secundare la liceul Sf. Sava din București. Tatăl lui ține ca copilul său să fie întru toate un produs al pămîntului românesc. Numai studiile superioare le face în străinătate. Pe vremea aceea nu exista la București Școala Politehnică. El e nevoit prin urmare să se ducă în Franța, unde urmează Politehnica și Școala de Poduri și Șosele din Paris.

În vederea satisfacerii nevoilor României moderne, tatăl lor caută să deie copiilor o pregătire tehnică. Ionel Brătianu devine inginer din voia tatălui său. Altele erau

însă înclinațiile lui. După cum am amintit în altă parte, el ar fi dorit să se consacre cercetărilor istorice, studiul istoric fiind marea lui pasiune. Aceasta nu l-a împiedicat ca să fie un strălucit student al Politehnicii din Paris și să se afirme în corpul tehnic ca un element de valoare.

În tînărul inginer de la Căile Ferate lumea nu era dispusă să vadă un viitor om politic, necum să întrezărească un mare bărbat de stat. Se aștepta de bună seamă să-l vadă ocupînd cele mai înalte trepte ierarhice ale corpului tehnic din care făcea parte.

Iată însă că, pe neașteptate și spre surprinderea generală, părăsește cariera pentru care se pregătise și, din motivele expuse în altă parte, se azvîrle în vîltoarea luptelor politice. Răspunderea chemării care i-o impunea calitatea de fiu al lui Ion Brătianu. Abia își face intrarea în viața politică și îl vedem îndată deputat de Gorj. Cu ocazia alegerilor care-l vor trimite în parlament, el ia primul contact cu publicul și rostește întîia lui cuvîntare. E interesantă această cuvîntare pe care o rostește el cu prilejul botezului său politic. Înaintea unui colegiu de mari proprietari are îndrăzneala să pună clar și răspicat chestia țărănească.

„Prima solicitudine, spune dînsul, o merită țăranul, el care mai mult suferă de răul actual și de ale cărui puteri mai mult depinde viitorul național ; căci viitorul unui stat democratic nu e pe deplin asigurat decît cînd în fiecare suflet există conștiința solidarității sociale, cînd în fiecare trup este vigoare destulă pentru realizarea aspirațiunilor obștești".

Așează, după cum reiese din aceste cuvinte, problema țărănească în cadrul marilor interese de stat. Dîndu-și seama de marile dificultăți care le întîmpină o asemenea operă, dînsul adaugă : „Această reformă cere timp și energie ; ea nu se poate întrona decît prin luptă cu

deprinderile rele şi nu sînt misiuni mai grele decît acelea de educator".

După cum vedem, din prima lui manifestare publică, chestia ţărănească formează obiectul central al preocupărilor sale politice.

Nu vor trece doi ani de zile de la intrarea lui în parlament, şi cu prima remaniere îl găsim pe banca ministerială. E ministrul cel mai tînăr ; abia numără 33 de ani. De bună seamă că această fulgerătoare ascensiune o datora numelui său. Intrat de curînd în viaţa politică, n-avusese nici timpul material, nici prilejul ca să-şi dovedească aptitudinile şi să-şi afirme personalitatea. Activitatea lui de raportor al cîtorva legi de puţină însemnătate nu îndreptăţea întru nimic fulgerătoarea lui ascensiune. Elementele valoroase, cu reputaţia stabilită, nu obţineau în partidul liberal decît favoarea unui mandat de deputat. E cazul lui Take Ionescu, Gheorghe Panu, Coco Dumitrescu, Disescu, Arion, Delavrancea şi atîţia alţii.

Fotoliul ministerial era pentru aceste elemente strălucite un mare semn de întrebare.

Brătianu este între cei dintîi ca să recunoască acest lucru.

Răspunzînd oratorilor, cu ocazia unui banchet dat de corpul tehnic, dînsul îşi caracterizează situaţia în chipul următor :

„Cînd un tînăr ofiţer, în goana calului, trece cu stindardul regimentului în mînă, bătrînii generali şi tot corpul ofiţeresc trag săbiile şi salută. Nebun ar fi însă ofiţerul acela dacă ar lua acele saluturi pentru dînsul, cînd ele se adresează steagului, simbol al unirii şi al comunei conlucrări. Ştiu că numele pe care-l port e principalul titlu : departe însă de a regreta aceasta, văd în el un îndemn puternic şi un învăţămînt pentru toţi, căci dovedeşte că societatea românească oricare i-ar fi şovăielile aparente, ştie să preţuiască serviciile aduse şi-şi

poartă recunoştinţa chiar asupra fiilor acelora care au bine-meritat".

Acelaşi lucru caută să scoată în evidenţă şi cu prilejul alegerii ca şef al partidului : „D-vs., toţi, spune dînsul în discursul ce-l rosteşte cu această ocazie, aţi văzut în numele meu o legătură nouă cu tradiţiunile vechi şi glorioase ale partidului, iar în vîrsta mea aţi văzut o legătură cu generaţiunile mai tinere, chemate să conlucreze la progresul acestui partid, să-i asigure viitorul".

Nu putea să nu-şi deie seama că, în cea mai mare parte, noua demnitate de şef al partidului o datora ilustrului său nume. Ce-i drept, în cursul activităţii sale dase numeroase şi palpabile dovezi de aptitudini politice. Ele nu erau însă îndestulătoare ca să se impuie numai pe baza lor la conducerea partidului. Erau în sînul partidului elemente care, prin statul lor de serviciu, erau mult mai îndreptăţite decît dînsul ca să ocupe demnitatea de şef. Un Ferechide sau Spiru Haret puteau revendica şefia cu mai multe drepturi. Foarte multă lume era indispusă de practicarea acestui sistem anti-democratic după care se făcea selecţia valorilor. Se socotea, ca o rămăşiţă a moravurilor feudale, ca blazonul numelui să constituie principalul titlu de merit. Se va vorbi din ce în ce mai insistent de dinastia Brătienilor ca de a doua dinastie domnitoare din Ţara Românească. Contele de Bülow o va denumi „clanul Brătienilor". Vor fi persoane care vor considera dinastia Brătienilor mai tare decît aceea a Hohenzollernilor.

Dinastia regală, vor susţine aceştia, ocupă tronul şi poartă coroana, sceptrul puterii însă îl deţin Brătienii.

Cine putea bănui în tînărul ministru din 1897, care se strecura sfios şi stîngaci pe banca ministerială, pe „dictatorul" de mîine al politicii româneşti ?

Lumea nu-l cunoştea decît ca pe un tînăr ce poartă un nume ilustru, inginer de meserie şi cuceritor de femei. Simpatia cercurilor politice o cîştigă pe-ndelete

prin înfățișarea lui fizică, creșterea aleasă și amabilitatea lui cuceritoare. Primul ministeriat nu se distinge prin ceva deosebit. De altfel, pe la diferite departamente pe unde a trecut n-a fost omul care să lase urme, să facă epocă. Nu și-a dat nici cea mai mică osteneală ca să treacă un admirabil ministru de resort. Nu prea-și bătea capul cu studierea migăloasă a dosarelor, cu reorganizarea ministerului sau cu colecționarea legilor. Avea o repulsie organică pentru munca materială și birocratică. Cu un cuvînt, n-avea deloc calitățile unui bun ministru de resort.

Unii au vrut să vadă într-asta o mare scădere a lui Brătianu. Cum, de asemenea, au vrut să vadă scăderi în unele din apucăturile lui. Avea obiceiul să se culce de vreme, să doarmă după masă și să steie ceasuri întregi tolănit într-un fotoliu sau întins pe-o canapea. Nu renunța la aceste obiceiuri, ca și la deprinderea de a se ocupa cu lucruri străine de preocupările politice, nici măcar în momentele cele mai critice și mai zbuciumate ale existenței sale, cînd conducea treburile statului, în timpul neutralității sau acel al războiului. Nu i se spunea în epoca neutralității că, în timp ce el doarme la Florica, România pierde trenul ?

Cît de mult se înșelau !

În primul rînd, se pierdea din vedere adevăratul rost al unui om de stat. Rolul lui e ca să supravegheze bunul mers al aparatului de stat, îmbrățișînd toate nevoile, interesele și năzuințele obștei. El are chemarea ca să reflecteze cu profunzime asupra evenimentelor însemnate, asupra celor mai nimerite soluții care trebuie date diferitelor probleme de ordin superior și general. Lui îi revine sarcina grea ca să cuprindă cu privirea un orizont cît mai larg cu putință, să întrevadă cît mai clar, să prevadă cît mai just, să preîntîmpine cît mai bine greutățile și primejdia.

Continua preocupare de treburile departamentului, cu munca migăloasă de fiecare zi, cu rezolvarea chestiunilor curente și mărunte, cu întreg birocratismul sîcîitor dar inerent unei asemenea întreprinderi, pe lîngă că-ți răpește vremea și-ți macină energia și elanul, mai are cusurul de a-ți deforma optica, limitîndu-ți orizontul. Privești și vezi oamenii și evenimentele prin prisma defectuoasă a specialistului.

În lipsa de zel a lui Brătianu pentru treburile departamentului, departe de a vedea prin urmare o scădere, vedem, dimpotrivă, o mare calitate. Un altul, în locul lui, și-ar fi dat toată osteneala ca să se afirme ca un bun ministru de resort. Brătianu, însă, sigur de sine, n-a avut asemenea vanități. Nu rîvnea în politica Țării Românești gloria meșterilor pricepuți. Revendica pentru dînsul gloria arhitectului care concepe planul și conduce lucrarea.

Nu urmează, de aici, că Brătianu, cînd vroia, nu era în stare să fie un bun ministru de resort. A dovedit-o cu prisosință în timpul răscoalelor și a neutralității. La 1907, în împrejurări așa de critice, a condus departamentul internelor cu pricepere și fermitate.

Pe vremea neutralității, în acele momente hotărîtoare pentru soarta românismului, fără să fie titularul departamentului, a condus cu o mînă de maestru politica externă a țării.

În ce privește înclinația lui spre o trîndăvie orientală, de asemenea nu sîntem deloc dispuși să o socotim ca o scădere. De multe ori, așa de mult bîrfita trîndăvie e cu mult mai productivă decît cea mai febrilă agitație. Deseori, în acele momente de trîndăvie, cînd sufletul este liber și stăpîn pe mișcările sale, se găsesc soluțiile cele mai ingenioase, se zămislesc și se conturează cele mai măestre planuri, se iau și se execută cele mai eroice hotărîri. De o asemenea speță fecundă era trîndăvia orientală a lui Ionel Brătianu.

*

* *

Tînărul Ionel Brătianu care, în calitatea sa de deputat şi ministru, nu se remarcase în chip deosebit în perioada guvernării, începe să se manifeste şi să se afirme cu putere odată cu trecerea partidului în opoziţie. Fiind unul dintre cei trei liberali care reuşesc în alegerile din mai 1899, el devine, în Parlament, purtătorul de cuvînt al partidului. În această calitate oficială va duce întreaga luptă parlamentară timp de doi ani de zile cît durează guvernarea conservatoare. Sarcina era din cele mai grele. Trebuia să ţie piept unei adevărate falange de oratori străluciţi de care dispunea guvernul. Fără să poată egala în elocinţă pe un Take Ionescu sau Carp, totuşi tînărul debutant a reuşit să-şi îndeplinească cu conştiinciozitate datoria.

Discursurile lui impun prin tonul lor ponderat, prin lipsa de artificii, ţinuta elegantă şi rezervată, claritatea ideilor, fermitatea convingerilor şi patriotismul care vibrează într-însele. Activitatea lui politică însă nu se mărgineşte numai pe tărîmul luptei parlamentare. Ea se desfăşoară şi mai amplu în cadrele partidului. El îşi dădea foarte bine seama că partidul nu va putea continua să se menţină la suprafaţa vieţii politice dacă nu-şi va potrivi pasul cu ritmul vremii. Ca să corespundă acestei cerinţe, simţea că-i nevoie de o reorganizare a partidului, prin revizuirea programului şi a cadrelor. După cum era şi logic, urma să înceapă cu revizuirea programului. În vederea acestui dublu scop întreprinde acţiunea de recrutare de elemente tinere şi valoroase.

Pleiada de intelectuali merituoşi şi entuziaşti care formau statul major al partidului socialist constituie pentru Brătianu cea mai nimerită şi preţioasă achiziţie. Cu această ocazie se manifestă într-o bună măsură spiritul politic al lui Brătianu. Pe de o parte, face partidului liberal o transfuziune de sînge oxigenat, iar, pe de alta,

reușește ca să destrame embrionara organizație socialistă care putea să prezinte o primejdie în viitor. Tot cu această împrejurare, avem prilejul să vedem tactul și abilitatea lui. Izbutește ca să convingă pe socialiști să treacă la liberali, cum izbutește de asemenea să-nfrîngă ostilitatea lui Mitică Sturza și a vechilor cadre. Pentru îmbunarea lui Sturza știe să aleagă momentul psihologic cel mai potrivit. Bătrînul șef al partidului liberal era foarte afectat din pricina campaniei furioase pe care o ducea partidul conservator împotriva sa pe chestia națională.

Ca răspuns la aceste atacuri, tineretul liberal, din inițiativa lui Ionel Brătianu, organizează la Liedertafel un banchet în onoarea lui Dimitrie Sturza. Cu această ocazie are loc botezul politic al tinerilor socialiști care treceau la liberali. În cuvinte înflăcărate, Radovici, Morțun și alții arată motivele care-i determinaseră să intre în partidul liberal și vestejesc cu energie acțiunea și metodele partidului conservator. În asemenea condiții și stare sufletească, șeful partidului sfîrșește prin a primi cu bunăvoință intrarea socialiștilor în partid.

În salutul care-l adresează noilor înscriși, Brătianu caută să sublinieze în chip indirect noua orientare a partidului, ridicînd paharul pentru izbînda apostolatului căruia se închină această nouă forță. „Primejdia cea mare, zice el, nu stă în faptul că sînt cîțiva răi, ci în acela că sînt prea mulți indiferenți".

Această nouă forță, pe care o salută Ionel Brătianu și care va face epocă în partidul liberal, e cunoscută sub numele de tinerimea generoasă. Ea își va găsi în Constantin Stere exponentul ei cel mai autorizat și mai strălucit. Brătianu își va face dintr-însul primul lui aghiotant. Valorosul profesor de la Iași îi va fi, pînă la război, colaboratorul cel mai prețios și amicul politic cel mai intim. Așa de strînsă era într-o vreme legătura din-

tre dînşii, încît era un moment cînd se credea că Brătianu nu acţionează decît după directivele date de Stere.

Fără îndoială, Stere a jucat un rol foarte însemnat în conducerea partidului, înainte de război. A fost, după cum am spus mai sus, animatorul şi doctrinarul tinerimii generoase. Sîntem însă departe de realitate dacă am socoti pe Brătianu ca omul care ar lucra sub sugestiile şi directivele profesorului Stere. Dimpotrivă, Brătianu n-a făcut decît să se servească de serviciile şi concursul lui, în vederea scopului urmărit de dînsul. Partizan convins al reformelor democratice şi adept al orientării partidului spre stînga, vedea în fostul exilat din Siberia un colaborator din cei mai preţioşi. În timpul războiului, însă, cînd Stere, din cauza divergenţei de convingere, nu-i mai putea servi de colaborator, se dispensează foarte uşor de sfaturile şi sugestiile sale, mulţumindu-se numai ca prin fel de fel de manevre să-i facă cît mai inofensivă acţiunea lui. În acest scop, a mers aşa de departe, încît a călcat pînă şi legile prieteniei. Cu toată intimitatea care exista între ei, nu şi-a îngăduit nici măcar loialitatea ca să-i dezvăluie adevăratul lui gînd. Pînă la sfîrşit Stere nu ştia încotro se orientează Brătianu. Cunoscîndu-i temperamentul şi convingerile, socotea ca o primejdie faptul de a-i destăinui intenţiile sale. Prin fel de fel de însărcinări, căuta chiar să inducă în eroare pe rusofobul Stere. Nu se poate spune că manevra n-a reuşit într-o bună măsură.

De-aci vedem cît de eronată a fost versiunea după care Brătianu ar fi lucrat sub sugestiile şi directivele directorului „Vieţii Româneşti". În afară de Stere s-a mai spus despre Brătianu că-n dosul lui lucra oculta sau Alecu Constantinescu. A fost o vreme cînd se vorbea că adevăratul conducător al partidului era Vintilă. În aşa măsură era suspectată capacitatea sa.

Incontestabil, Eugen Carada, acest om de înaltă valoare, a fost pentru începutul politic al lui Ionel Brătianu

de un mare folos. De asemenea, Alecu Constantinescu şi Vintilă, unul prin inteligenţa lui sclipitoare, celălalt prin munca lui de catîr, au fost şi dînşii auxiliari preţioşi ai operei sale. Conducătorul efectiv al partidului, în directivele lui generale, a fost însă numai Ionel Brătianu. E caracteristică în această privinţă replica pe care el o dă unui om de talia lui Take Ionescu care, pe lîngă valoarea şi importanţa persoanei sale, mai avea şi calitatea de-a fi şef al celui de-al doilea partid de guvernămînt. „Eu nu împărtăşesc politica României cu nimeni ; asta-i treaba mea". Aceste cuvinte, el le rostea la Iaşi, pe timpul refugiului, în nişte împrejurări critice pentru ţară şi pentru dînsul, cînd oricare altul în locul lui ar fi căutat să solidarizeze şi pe alţii la răspundere.

Cînd Alecu Constantinescu a crezut că-şi poate lua aere de independenţă, Brătianu nu s-a sfiit ca să-l execute fără menajamente, în plină şedinţă plenară. Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea sa politică unele veleităţi de independenţă.

Hotărît lucru, contrar versiunilor care au circulat, Ionel Brătianu a fost şef al partidului liberal în toată puterea cuvîntului.

Din acest exces de autoritate cu care a condus partidul, au rezultat şi unele neajunsuri.

Individualităţile fiind împiedicate în libera lor dezvoltare, nu s-au putut forma prin exerciţiu şi selecţie cadrele conducătoare capabile să suplinească lipsa şefului. Simple elemente de execuţie, odată cu dispariţia lui Ionel Brătianu, care concentrase în mîna lui toată puterea şi toate iniţiativele, partidul a rămas văduvit de conducere. Nici pînă astăzi * el nu-şi poate reveni în fire, simţind la fiecare pas lipsa conducătorului dispărut din

* În 1935

viață. Oftează nostalgic după dînsul, îi regretă lipsa la fiecare moment și rămîne mereu inconsolabil.

Nici nu se poate un omagiu mai mare.

*

* *

Într-unul din discursurile rostite cu prilejul unei discuții la Mesaj, răspunzînd Băncii Ministeriale, Ionel Brătianu ne arată care trebuie să fie pentru un bărbat de stat izvorul inspirației sale politice. „Mă îngrijește, spune el, frumoasa frază pe care dl ministru de finanțe o făcea la sfîrșitul discursului său cînd mărturisea că are o mîndrie personală, în care constă forța sa. D-sa, totdeodată, ne spune că, într-un moment de infirmitate, urechea d-sale îi permisese să-și audă bătăile inimii. Să-mi fie îngăduit a zice că mie mi se pare că discuțiunile, diversiunile și frazele frumoase pe care le facem în asemenea împrejurări sînt ca acele jocuri ale copiilor care, pe marginea oceanului, ridică ziduri de nisip și cred că prin zgomotul strigărilor lor vor asurzi vocea profundă, mare și eternă a oceanului adînc și plin de viață, al cărui val, cînd vine, în nimic preface clădirile de nisip copilărești. Eu, contrariu d-lui ministru de finanțe, care, cu mîndrie personală își concentrează atențiunea asupra propriilor sale pulsațiuni, eu zic că-n situații grave, în momente ca acestea, ar trebui ca orice om de stat să-și deschidă largi urechile la zgomotele din afară, să asculte vocea profundă a oceanului plin de viață, s-o pătrundă și s-o înțeleagă, să-și reamintească toate necazurile trecutului acestui popor, să-i simtă toate trudele prezentului, pentru ca să-i poată îndeplini toate aspirațiile pentru viitor".

Evenimentele s-au însărcinat să dovedească temeinicia tezei lui Brătianu. Ele au arătat cu prisosință că fostul șef al partidului liberal pășise pe calea cea bună. Alții, care s-au încumetat ca să apuce alăturea de drumul

indicat de glasul mulțimii, au trebuit să plătească scump această îndrăzneală ; au mers la dezastru.

E cazul lui Petre Carp, omul politic înzestrat cu multe însușiri de ordin intelectual și moral. A avut însă marele cusur ca să dispreţuiască mulțimea cu nevoile și aspirațiile ei. Poate că Brătianu n-a avut resursele unui Petre Carp, dar a avut în schimb calitatea că a știut să plece urechea și să asculte freamătul mulțimii ; și-a însușit nevoile, i-a înțeles aspirațiile. În unison cu năzuințele norodului, a fost ferit ca să greșească și a fost normal să biruiască. De la început și-a dat seama că dacă partidul vrea să mai joace un rol de frunte în viața politică, menținîndu-se ca cel mai de seamă instrument de guvernare a țării, va trebui ca el să-și potrivească pasul cu ritmul vremii. De aceea întreprinde el metodic și cu tact primenirea cadrelor prin transfuziunea de sînge nou și viguros al tineremii generoase și prin revizuirea programului în sensul unor largi reforme cu caracter democratic. Chestia agrară, în special, formează obiectul preocupărilor sale. În rezolvarea ei, în folosul mulțimii, vede dînsul soluția fericită a celei mai vitale probleme de ordin social și național a statului român.

Am văzut cum din prima lui manifestare politică a înțeles să pună problema răspicat în fața unui colegiu de mari proprietari, cărora venea să le solicite votul. De atunci, nu lasă să treacă nici un prilej fără să nu manifeste interesul cel mare ce-l purta acestei chestiuni. „Situația noastră rea, spune el în discursul la Mesaj din martie 1905, cere fără întîrziere, ca o necesitate de existență, progresele care să ne ridice la nivelul occidentului cult, între care ridicarea stării țăranului constituie punctul cardinal al procesului nostru vital".

Cu cîteva luni de zile mai tîrziu, cu ocazia unui banchet al organizației liberale din Rîmnicu-Vîlcea care sărbătorea pe D. Sturza și Ionel Brătianu, acesta va spune. „D. Sturza ne vorbea despre sanatorii de ftisie,

dar noi avem de a combate și o altă ftisie, microbul mizeriei și-al ignoranței... Poporul nostru este sărac într-o țară bogată și străinul e izbit de acest contrast". Lui Mișu Cantacuzino, care imputa partidului liberal inconsecvența lui programatică în privința intervenției statului, în dauna libertății individului, Brătianu îi va răspunde foarte just și cu succes : „Asemenea libertăți sunt adevărate asupriri, asemenea egalități de luptă sunt adevărate înșelătorii. A lăsa să lupte pe milionarul de astăzi, egal la egal, fără intervenția statului, cu țăranul, a lăsa pe țăran, care n-are decît sapa lui, să lupte cu aceia care au la dispoziția lor acumulate capitalurile de forță mecanică și de forță de bani, ar fi o adevărată naivitate din partea unora și ar fi o monstruoasă nedreptate din partea celor conștienți".

Prin aceste cuvinte se vede foarte bine simțul de dreptate, de generozitate al lui Ionel Brătianu, ca și spiritul lui de adevărat om de stat. În Parlament se va ridica cu toată energia împotriva exploatării țăranului de către arendași. Referindu-se la familia Mochi Fischer, o singură familie asociată care poseda o întindere superioară multora din districtele țării, oratorul spune cu indignare : „Ei nu exploatează atît forțele fecunde ale naturii, cît exploatează, cămătărește, munca și nevoile țărănimii. Rezultatul fatal al activității lor crescînde e mizeria populației și revolta sentimentului de dreptate".

Evenimentele din 1901 au împiedicat pe Brătianu și partidului liberal ca să se poată ocupa cu rezolvarea chestiei țărănești. Toată atenția era absorbită de remedierea înspăimîntătoarei crize financiare, economice prin care trecea statul. El era aproape în pragul falimentului. Partidul conservator, neputînd face față situației, demisionează și Sturza e însărcinat cu formarea guvernului. Guvernul liberal, datorită competenței și măsurilor luate, a reușit ca să ducă la bun sfîrșit opera de salvare a sta-

tului. Odată această sarcină împlinită, Ionel Brătianu găsește cu cale ca să provoace căderea guvernului.

În opoziție, partidul liberal, sub conducerea lui Ionel Brătianu, pune pe tapet chestia țărănească. Spiru Haret prin cunoscuta lui broșură „Chestia țărănească", publicată pe la începutul anului 1905, Stere prin studiile și activitatea sa de la „Viața Românească", Vintilă prin articolul publicat în „Tribuna" din Arad, ca și alte persoane. examinează în toată amploarea ei problema care prin însemnătatea ei trebuie să domine toate preocupările epocei, pledînd cu căldură și competență în favoarea unor măsuri cît mai grabnice care să poată remedia, măcar în parte, răul. În programul întocmit de comitetul executiv și admis în consfătuirea din 3 decembrie 1906, figurează, ca punct central, rezolvarea urgentă a chestiunii țărănești. Plecînd de la constatarea că „Existența Statului și dăinuirea națiunii atîrnă de bună-starea țărănimei", programul partidului liberal prevedea o serie de măsuri menite să stăvilească „Exploatarea neomenească a țărănimei".

Ionel Brătianu conduce în persoană campania pentru promovarea ideilor enunțate în program. „Îndeplinind această operă, spune el la întrunirea de la Galați din anul 1907, nu săvîrșim numai o faptă de filantropie, ci o adevărată operă de siguranță publică". Nu trece nici o lună de zile de la data acestor declarații, cînd izbucnește răscoala. Partidul conservator care se găsea la putere este incapabil să facă față situației. În toiul frămîntărilor ce zguduiau din țîțîni temeliile statului, conservatorii erau absorbiți de luptele intestine. Nici măcar în ceasul al 12-lea guvernul nu se îndură ca să accepte măsurile preconizate de Take Ionescu și care urmăreau îmbunătățirea soartei țăranilor. Paralizați, cei de la cîrmă privesc cu groază cum se întinde focul.

Situația e cît se poate de critică.

În zăpăceala și inconștiența lor, un grup de cîțiva proprietari olteni au năstrușnica idee ca să ceară în chip formal guvernului austro-ungar să intervină cu armata ca să-i apere. Pe culoarele camerei circulă vești din cele mai alarmante. Se zvonește că Austro-Ungaria, văzînd proporțiile luate de răscoale și temîndu-se ca ele să nu se întindă în Ardeal și Bucovina, a hotărît să trimită în România două divizii ca să potolească revoluția.

Ionel Brătianu, care se afla la Viena în timpul izbucnirii răzmeriței, în interviul acordat ziarului „Neues Wiener Tageblatt", învinuiește toate guvernele care s-au perindat la cîrma țării că n-au făcut nimic pentru țărani, critică modul cum sunt arendate moșiile și promite înființarea casei rurale. Conservatorii, în neputința lor să facă față împrejurărilor, sunt nevoiți să cedeze locul liberalilor. Îi revine lui Ionel Brătianu sarcina ingrată ca să restabilească liniștea, în calitatea sa de ministru de interne și conducător de fapt al guvernului. Cu această ocazie, omul de lume, foarte afabil și manierat, care făcea furori la Balul Curții, dovedește sînge rece și fermitate. În excesul lor de zel, autoritățile, în special cele militare, au depășit cu mult limita dictată de măsurile de represiune. Dacă o bună parte din atrocitățile săvîrșite de țăranii răsculați își găsește explicația în însuși caracterul mișcării ce apare ca o reacțiune firească împtriva unei împilări seculare, cînd era fatal să izbucnească tot veninul îngrămădit de veacuri în sufletul lor necăjit și copleșit de povara noianului de nedreptăți îndurate, atrocitățile săvîrștie de autorități n-au niciun fel de justificare.

Cu atît mai mult, cu cît cea mai mare parte dintre ele s-a petrecut după potolirea răscoalelor. În intenția lui Brătianu însă era ca să evite pe cît se poate ciocnirile sîngeroase. De aceea a încredințat posturile de prefect în mîna elementelor de primul rang. Astfel, a fost numit prefect la Iași Stere, la Fălciu dr. Lupu, la Vaslui

dr. Radovici ; numiri fericite, căci în aceste județe n-a curs nicio picătură de sînge. Mîna lui Brătianu însă a fost mai puțin norocoasă în alegerea unor prefecți. Aceștia, lipsiți de pricepere, de tact și energie, n-au știut să evite vărsarea de sînge și, ceea ce e de neiertat, jertfele inutile. În năucirea lor, ei au uitat că sunt oameni care poartă răspunderea unor situații oficiale și cărora nu le este îngăduit, sub niciun chip, ca să se identifice cu insurgențe care-și dau drumul liber patimilor și tuturor pornirilor ancestrale. Lucrurile acestea, însă, nu pot șterge meritul intențiilor lui Ionel Brătianu. După restabilirea liniștei, guvernul proiectează o serie de măsuri menite să îmbunătățească starea precară a țărănimii. „Reparațiunea cea mare, declară Ionel Brătianu la Brăila, o vom căuta cu toată energia în îndreptarea stării țăranului". Sau : „Nu admitem funcțiunea de călău, — continuă el declarațiile la Craiova — ci misiunea de doctor, spre a face posibilă libera dezvoltare a tuturor factorilor necesari statului. Doctrinei antagonismului dintre clase, noi îi opunem doctrina solidarității naționale".

În acest scop, se votează în sesiunea legislativă din 1907—1908 legea învoielilor agricole, Casa Rurală, monopolul cîrciumilor, legea împotriva trusturilor. Erau leacuri bune numai ca să-mblînzească duritatea soartei țăranului, dar nicidecum ca să curme răul din rădăcină.

Aripa stîngă a partidului, în frunte cu însuși fratele lui Ionel — Vintilă — ar fi dorit măsuri mai radicale. Îndeosebi stăruia pentru dărîmarea colegiilor cenzitare și lărgirea dreptului de vot. Cu toate aceste îndemnuri și insistențe, Brătianu continua să se menție în rezervă. Nu înțelegea ca să se avînte pe calea unor reforme îndrăznețe. Socotea că nu sosise încă momentul prielnic pentru asemenea întreprindere. Mulți erau dezamăgiți de această atitudine a lui Ionel Brătianu ; o socoteau ca o lipsă de îndrăzneală și de hotărîre. Erau persoane care nu se dădeau în lături ca să-și manifeste nemulțumi-

rea. Pînă și în preajma lui se auzea spunîndu-se : „Ce păcat că Brătianu e atît de nehotărît, ce păcat că este atît de șovăitor. Ce n-am putea face dacă ar ști ce vrea și dacă ar vrea ce știe". (I. G. Duca : *Portrete și amintiri).* Nu va trece mult și lumea politică se va convinge de contrariul. Ionel Brătianu va dovedi prin elocvența faptelor că e cel mai hotărît din oamenii politici, care știe foarte bine ce vrea și care nu cunoaște șovăiala sau teama.

Nehotărîrea și șovăiala lui aparentă izvorau din părerea care o avea că atmosfera nu-i deloc pregătită pentru acceptarea unor reforme radicale.

Marea proprietate, fără să reprezinte atotputernicia de odinioară, era totuși capabilă ca să opună o rezistență eficace și nu era îndeajuns de prevăzătoare ca să facă concesiile dictate de împrejurări. Evenimentele din 1907 erau în această privință o probă destul de elocventă. Nici măcar în ceasul al 12-lea, conservatorii, care reprezentau pe marii latifundiari, nu s-au îndurat să facă în favoarea țărănimei unele concesii și jertfe de minimă importanță. În toiul răscoalei, Petre Carp se declară hotărît împotriva oricărei legiuiri care-ar atinge marea proprietate.

La manifestația de simpatie organizată de societatea agrară — Asociația marilor proprietari — pentru ideile exprimate de Carp în favoarea marii proprietăți, el le spune că este de datoria lor să facă politică în acele momente, ca astfel chestiunea țărănească să nu se poată rezolva decît în sensul indicațiilor date de dînșii.

Proiectele de legi care privesc învoielile agricole, Casa Rurală, trusturile întîmpină din partea conservatorilor o opoziție îndîrjită. Nicu Filipescu le taxează drept reforme socialiste.

Un om de talia lui Take Ionescu care, prin firea lui, era accesibil celor mai înaintate idei, era și dînsul în bună parte prizonierul marilor proprietari, care formau

statul lui major. La rîndul lor, masele lipsite de conştiinţa şi pregătirea necesară, nu puteau constitui un element de luptă eficace. Pe de altă parte, în opinia publică dăinuia încă cultul „proprietăţii sacre şi inviolabile".

Concepţia proprietăţii, ca o funcţie socială, era privită ca o formulă anarhică. În asemenea condiţii, Ionel Brătianu socotea că nu sunase încă ceasul marilor reforme. De aceea se mulţumea să stea în espectativă, pîndind momentul tactic.

La 1913, după campania din Bulgaria, cînd se convinge de necesitatea urgentă a unor reforme radicale şi socotea momentul favorabil, Brătianu devine pe neaşteptate partizanul cel mai aprig al reformelor.

În faţa obiecţiilor, nu lipsite de temei, ridicate de către unii din membrii partidului, cu privire la inconvenientele şi repercusiunile ce le-ar putea reprezenta pentru partidul liberal un asemenea program, Brătianu răspunde categoric : „Sau partidul mă urmează cu toată însufleţirea, sau nu mai stau în fruntea lui şi, ca simplu particular, propovăduiesc ideea exproprierii. Partidul naţional liberal trebuie să priceapă că, la această cotitură a istoriei, sau va reuşi să schimbe structura socială a României, sau raţiunea lui de a fi în viaţa publică a ţării încetează de a mai exista. Nu-mi vorbiţi de rezistenţa conservatorilor. Ea nu mă sperie. Am prevăzut-o din ceasul din care m-am hotărît. Datoria noastră astăzi este s-o înfrîngem. (I. G. Duca : *Portrete şi amintiri).*

În întrevederea avută cu Nicolae Iorga, în vara anului 1913, Brătianu îi comunică „intenţia sa fermă de a da ţăranului pămînt şi vot". (N. Iorga : *Sub trei regi).* La obiecţiile şi propunerile lui Iorga ca, în loc de expropriere, pe care o credea de natură să rupă echilibrul social, să se mulţumească pentru moment cu arendarea pămîntului ţăranilor, iar în locul sufragiului universal, unul pe „Curii ca-n Bucovina", Brătianu rămîne intransigent pe terenul reformelor radicale. „Le voia, mărturi-

seşte marele istoric, de o singură formă pentru toţi, absolută şi imediat".

Nu-l intimida nici chiar o eventuală opoziţie din partea regelui Carol I, suveranul de mare prestigiu. Se ştia că dînsul este un susţinător al marei proprietăţi. „Regele trebuie să fie convins şi-l voi convinge", răspunde el plin de încredere celor care-i aduceau această obiecţie. Cu toate că sarcina părea foarte anevoiasă, totuşi Brătianu izbuti să-l convingă. În faţa argumentelor, invocate de şeful partidului liberal, că reformele înseamnă o splendidă încoronare a operei sale şi cea mai puternică chezăşie pentru viitorul şi tăria dinastiei şi îndeosebi că nu-i bine ca să lase succesorului său, drept moştenire, o problemă atît de gravă nerezolvată, regele sfîrşi prin a-şi însuşi reformele, dîndu-le regeasca sa aprobare. A fost lovitura de maestru a lui Brătianu. Venea tocmai după succesul partidului conservator care prezidase pacea de la Bucureşti. Pentru prima oară se petrecuse, în istoria modernă a României, un eveniment important fără contribuţia partidului liberal.

Fără geniul politic al lui Ionel Brătianu care a ştiut să-l întinerească, partidul ar fi cunoscut declinul. Numai datorită intervenţiei şi energiei şefului, partidul se hotărăşte să accepte reforma.

Congresul general al partidului, ce se întruneşte în ziua de 20 octombrie 1913, şi care aprobă în unanimitate moţiunea citită de Ferechide, ce cuprinde exproprierea şi colegiul unic, nu face altceva decît să consfinţească hotărîrea lui Ionel Brătianu, exprimată în memorabila lui scrisoare publicată în „Viitorul" cu data de 7 septembrie 1913 şi unde vorbeşte de necesitatea urgentă a celor două reforme. Cei 10 fruntaşi ai partidului, cu toţii mari proprietari care iau cuvîntul ca să proclame adeziunea lor la reformele anunţate, făgăduind tot concursul, denotă izbînda pe toată linia a tezei lui Brătianu. În aplauzele furtunoase ale congre-

siștilor, el explică necesitatea reformei agrare și justifică exproprierea. „Dacă principiul de expropriere poate fi admis pentru crearea unui parc, a unei străzi, pentru exploatarea unei mine, cum nu poate fi admis pentru necesități sociale de care pot depinde siguranța și progresul statului?" Adversarilor, care invocă principiul de constituție, după care proprietatea era declarată „sacră și inviolabilă", Brătianu pe drept cuvînt le răspunde : „În chestiuni sociale, nu există principii care să aibă drept la respectul nostru" ; sau : „Nu există, în ierarhia principiilor omului de stat, vreun principiu care să treacă înaintea principiului de conservare națională". Lui Petre Carp care, în calitatea sa de șef al conservatorilor, combate cu vehemență reformele, îi răspunde în termenii următori : „Ne-a spus că vorbește în numele unui trecut. Dar, oricît de ilustru ar fi acel trecut, noi îndreptăm privirile noastre spre viitor. Noi trăim în prezent, nu în trecut. Noi ne reamintim desigur de experiența trecutului, pentru a întări tot ce-a putut să fie bun într-însul, pentru a evita tot ce-a putut să fie primejdios și vătămător într-însul. Fiindcă avem conștiința că lucrăm astăzi pentru întemeierea unui viitor mai bun, de aceea privim cu respect, dar cu melancolie la oamenii care, în 1914, cred că reforma prin care se stabilește mai multă dreptate și mai multă solidaritate socială, poate să compromită două existențe indisolubil legate și pentru vecie asigurate : temelia dinastiei și siguranța statului".

Însărcinat cu formarea guvernului la 2 ianuarie 1914, Brătianu se grăbește să convoace Corpul Electoral ca să se pronunțe asupra revizuirii constituției, în sensul reformelor anunțate. Alegerile dau partidului liberal o majoritate covîrșitoare. La colegiul întîi de Cameră, colegiul marilor proprietari, acest partid obține 16.477 voturi, în timp de conservatorii abia întrunesc 872. Brătianu avusese dreptate : țara era pregătită pentru acceptarea

reformelor, iar momentul bine ales. Cu toată împotrivirea îndîrjită a partidului conservator, Parlamentul votează proiectul de modificare a constituției. Cu această ocazie, răspunzînd opoziției conservatoare, Brătianu definește rolul claselor conducătoare în mecanismul unui stat. „E absolut necesar — susține dînsul — să arate că ele sînt clase dirigente, nu numai prin situațiile legale, create de constituție sau de alte legi, dar că ele se impun mai ales din punctul de vedere moral, pentru că ele vor să reprezinte în adevăr, în modul cel mai inteligent, interesele capitale ale statului și pentru că ele pot înțelege la momente mari — și trăim într-un moment de acesta — care le sînt datoriile și care sînt factorii esențiali pentru dezvoltarea statului de care ele se consideră cele dintîi răspunzătoare".

În urma votării proiectului de revizuire a constituției, Parlamentul e dizolvat, convocîndu-se pentru 1 mai colegiile electorale, în vederea alegerii camerelor constituante, care aveau menirea să modifice constituția, în sensul reformelor proiectate. În aceste alegeri, așa de importante, liberalii obțin din nou o majoritate impunătoare.

Șeful guvernului, socotind pe drept cuvînt că „opera de azi poate că este bine ca să nu fie operă liberală, ci să fie operă națională", face opoziției un apel în acest sens. După ce camerele constituante își aleg comisiile care trebuiau să pregătească proiectele de reformă, Parlamentul intră în vacanță (5 iunie). Urma ca în sesiunea de octombrie să aibă loc discutarea și votarea celor două proiecte de legi, destinate să schimbe radical structura societății românești. Tinerimea generoasă avea de ce să fie încîntată ; se găsea în plăcuta situație de a nu regreta jertfa făcută. Vedea pe cale de înfăptuire aproape întregul program al revendicărilor sale. Constata cu satisfacție că nu se înșelase asupra omului în care

își pusese nădejdea. Ionel Brătianu corespundea în totul așteptărilor.

Iată, însă, că, pe la sfîrșitul lui iunie 1914, izbucnește războiul mondial. Evenimentele externe covîrșesc, prin gravitatea lor, toate preocupările momentului. Sînt în joc interesele cele mai vitale ale statului și neamului românesc. Atît guvernul cît și opinia publică sînt absorbite de politica externă. Primează, după cum era și firesc, problema națională. În asemenea condiții, problema reformelor își pierde din actualitate, devine chiar inoportună. Această amînare, survenită din forță majoră, nu poate fi de natură să micșoreze meritele lui Ionel Brătianu.

Istoria nepărtinitoare, care înregistrează faptele cu obiectivitate, ne arată cu prisosință rolul jucat de Ionel Brătianu în promovarea marilor reforme. În lumina faptelor și a datelor istorice apare fundamental falsă o anumită versiune destul de răspîndită și potrivit căreia reformele au fost smulse lui Brătianu sub presiunea evenimentelor de pe front și a revoluției ruseşti. Tocmai aici stă meritul lui Ionel Brătianu : a știut să previe aceste presiuni, n-a așteptat ca să-l tîrască evenimentele. Cînd dînsul a luat inițiativa reformelor, în vara anului 1913, ne găseam în plină pace și nici măcar nu se întrezărea perspectiva revoluției ruseşti. La izbucnirea conflictului mondial, soarta reformelor era definitiv hotărîtă ; avuseseră loc, după cum am văzut, și alegerile pentru camerele constituante ; se constituiseră chiar și comisiunile. Și de data aceasta, șeful partidului liberal, datorită intuiției sale, a știut să ia la timp inițiativa reformelor. Cu o întîrziere de cîteva luni de zile și ele ar fi fost inoportune. În cazul acesta din urmă, cu toată bunăvoința lui Brătianu, reformele ar fi apărut ca un fruct al presiunii evenimentelor. Dînsul, însă, prin gestul lui îndrăzneț și prevăzător, a știut să înlăture inconvenientul și să salveze prestigiul clasei conducătoare. Istoria

nu poate să nu reţie faptul însemnat după care reformele n-au fost smulse din împrejurări, ci ele au pornit din iniţiativa clasei stăpînitoare. Are ea destule cusururi şi păcate, ca să mai fie nevoie s-o mai împovărăm cu vini imaginare.

Evenimentele de pe front şi revoluţia rusă n-au făcut decît să favorizeze şi să grăbească înfăptuirea reformelor proiectate, contribuind în acelaşi timp în sensul unor soluţii cît mai radicale.

În faţa unor asemenea fapte, asupra cărora nu încape nici un fel de discuţii, plini de nedumerire stăm şi ne întrebăm : cum a putut lua naştere o versiune contrară adevărului istoric ?

Kinderllen Wächter, poate singurul om politic capabil pe care l-a avut Germania înainte de război, după moartea lui Bismarck, şi care se pricepea în cunoaşterea oamenilor, spune despre Brătianu, încă din 1908, că „se crede prea mult omul mare, singurul chemat a conduce soarta României, pe căi noi, mult mai strălucite". Lăsînd la o parte nuanţa de ironie care se întrevede în cuvintele fostului ministru de externe şi ambasador german la Bucureşti, dictată de nemulţumirea lui personală, sîntem nevoiţi să constatăm că Kinderllen Wächter nu se înşelase.

A fost cu adevărat omul mare, chemat să conducă soarta României pe căi noi, mult mai strălucite. Am văzut cum, în politica internă, părăseşte drumul bătătorit de înaintaşi şi contemporani ca să păşească, cu bărbăţie, pe calea largă a reformelor îndrăzneţe, menite să schimbe radical structura societăţii şi să aşeze statul român pe noi temelii.

Acelaşi lucru îl va face şi în politica externă.

Încă din 1908, Kinderllen Wächter, cu prilejul vizitei lui Brătianu la Viena şi Berlin, surprinsese la viitorul şef al partidului liberal intenţia sa de a da o nouă orien-

tare politicii românești. Cancelarul Bülow își manifestă și dînsul îngrijorarea în privința primejdiei care poate să survie din partea „grupului șovinist al Brătienilor". În calitate de șef al guvernului, Ionel Brătianu îi spunea răspicat contelui Czernin, trimisul special al prințului moștenitor autro-ungar : „Cît valorează un tratat fără opinia publică ?"

Chestiunea, însă, se va pune în toată amploarea odată cu izbucnirea conflictului mondial. Nu știm care ar fi fost desfășurarea evenimentelor dacă, la declararea războiului, se găsea la putere Titu Maiorescu sau Petre Carp. Întîmplarea a făcut ca să cadă cu cîteva luni mai înainte ministerul Titu Maiorescu și să vie la putere partidul liberal în frunte cu Ionel Brătianu.

Un tratat de alianță, proaspăt reînnoit, ne lega de puterile centrale. Se știa că regele Carol, cu marea lui autoritate pe care i-o dădeau vîrsta, trecutul său glorios, experiența și faima competenței în materie de politică externă, specialitate din care aproape își făcuse un monopol, era partizanul hotărît al intrării noastre în acțiune alături de Tripla Alianță. Invoca în sprijinul tezei sale litera tratatului, pericolul panslavist, perspectiva surîzătoare a eliberării Basarabiei, precum și credința în invincibilitatea Germaniei.

Primul ministru însă și-a îngăduit libertatea și îndrăzneala ca să privească altfel lucrurile. În dezacord cu Suveranul său, Brătianu își asuma în fața țării și a istoriei o mare răspundere. Situația lui era din cele mai delicate. Consiliul de coroană, convocat pentru ziua de 5 august, avea să hotărască care are să fie atitudinea României. Regele Carol pledează cu căldură și foarte documentat participarea noastră în război alături de puterile centrale. Același lucru îl susține, cu hotărîre și cu accente dramatice, Petre Carp. Marea majoritate însă a celor prezenți adoptă punctul de vedere al lui Brătianu : expectativă armată. „Să așteptăm, spune șeful

guvernului, căci va suna ceasul să ne spunem cuvîntul". Neutralitatea Italiei, care se găsea exact în situaţia noastră, a fost de natură să influenţeze în chip deosebit asupra hotărîrilor luate. Brătianu avusese grija să comunice vestea tocmai în toiul dezbaterilor, care aveau loc în Consiliul de Coroană. Primul pas, poate cel mai greu pentru clarificarea situaţiei, era făcut. Revenise lui Brătianu, care purta răspunderea guvernului, meritul că a avut curajul să înfrunte voinţa unui suveran de talia lui Carol I. A fost una din loviturile lui de maestru.

Bătrînul rege, încărcat de ani de glorie, care era obişnuit ca întotdeauna, în chestiunile mari, dînsul să rostească ultimul cuvînt, vede cu amărăciune, la apusul vieţii, cum triumfă, împotriva voinţei sale, punctul de vedere al tînărului său prim-ministru. Suflet profund cinstit şi loial, nu înţelege să întreprindă nici o acţiune care să fie contrară sentimentului ţării şi intereselor ei. S-a mulţumit să se consume în văpaia conflictelor de conştiinţă. În pragul morţii, biruindu-şi amărăciunea sufletească şi suferinţa fizică, a găsit destulă energie ca să aducă patriei adoptive supremul omagiu, acordînd primului ministru regeasca lui aprobare pentru convenţia cu Rusia.

Brătianu biruia pe toată linia.

* * *

Odată obţinută neutralitatea, Ionel Brătianu profită de răgazul necesar ca să urmărească cu atenţie mersul evenimentelor, să reflecteze în voie, să cumpănească cu băgare de seamă, să se hotărască în deplină cunoştinţă de cauză. Politica externă îl absoarbe cu totul. Îşi dădea perfect de bine seama că neamul românesc trăieşte unul din acele momente care se ivesc odată la 19 veacuri în viaţa unui popor. A-l lăsa să treacă, fără să tragă pentru ţară maximum de foloase, i se părea o crimă

națională. De aceea se dezinteresează, cu voință, de orice alte chestiuni. Problema reformelor, așa de dragă lui cu cîteva luni înainte, își pierde interesul odată cu izbucnirea războiului. La insistența cîtorva prieteni care-i cereau în timpul neutralității să întreprindă în sînul partidului o operă de epurație, dînsul le răspundea: „Îmi cereți să pun capăt ticăloșilor. Știu că se abuzează și cît se abuzează. Dar mai întîi vă rog să-mi spuneți cu cine să-ncep și cu cine să sfîrșesc. Și apoi să-mi spuneți ce vreți de la mine: să curăț grajdurile partidului ori să fac războiul? Eu vă declar: pe-amîndouă nu le pot face deodată. Vreți epurație? Să vie altul s-o facă. Va fi posibil. Dar războiul nu-l veți putea face. Și dacă epurația ce-mi cereți reprezintă o operă morală interesantă și, adaug, rodnică în bune urmări pentru statul actual, războiul reprezintă pentru mine statul de mîine, cu realizarea unității naționale și aceasta mă preocupă cu mult mai mult decît asanarea partidului și chiar a societății de astăzi". (C. Banu: *Amintiri*, „Adevărul" 17 ianuarie 1931). Nici nu se poate un alt punct de vedere mai bun. Omul politic în adevăratul sens al cuvîntului, în desfășurarea activității sale, stabilește o ierarhizare a scopurilor. Fără această operație, un bărbat de stat riscă să se încurce în rețeaua propriilor sale planuri. Ionel Brătianu, care avea stofa unui autentic om de stat, nu putea să ignoreze o regulă așa de elementară a tacticei politice. Era firesc, prin urmare, să subordoneze totul idealului național. Obsedat de imaginea României Întregite pe care a putut-o întrezări într-un moment de halucinantă precipitare a evenimentelor, el nu trăia decît în vederea realizării ei. Urmașul unuia dintre ctitorii de frunte ai României Moderne moștenise, odată cu numele, o dragoste fanatică de țară. Pentru dînsul, ca să priceapă care sînt aspirațile neamului în clipa aceea, nu era nevoie să-și plece urechea să audă freamătul mulțimii. Era destul ca să asculte

bătăile inimii sale. Se confunda cu însăşi simţirea neamului de-atunci şi de totdeauna. Din cea mai fragedă copilărie se obişnuise să privească Ardealul ca un pămînt al făgăduinţei. Aştepta cu înfrigurare să sosească ziua eliberării. Ca un simbol al preocupărilor sale transportase la Florica biserica lui Horea pe care a găsit-o dărîmată pe malul Arieşului. Cum nepoţelul său, Ion Niculescu-Dorobanţi, se mira de ce nenea Ionel a luat biserica fără clopot — întrucît nu pot fi două biserici sfinţite pe aceeaşi moşie — i se spunea că „clopotul a rămas în Ardeal ca să-l tragă într-o zi un român năzdrăvan, să se scoale tot neamul şi să ia Ardealul". (Sabina Cantacuzino : *Din viaţa familiei I. C. Brătianu).* Abia se vor împlini 6 ani de zile de la această întîmplare, cînd se va ivi, în persoana lui Ionel Brătianu, românul năzdrăvan, aşteptat de veacuri să tragă clopotul lui Horea, vestind neamului românesc dezrobirea Ardealului. În ziua de 15 august 1916, cînd toate bisericile îşi legănau cloptele ca să vestească poporului mobilizarea generală şi declararea războiului pentru întregirea neamului, băieţelul, devenit om înţelegător, spunea către ai săi : „A sunat clopotul lui Horea, a răsunat în inimile noastre şi acum îi răspund bisericile".

Nenea Ionel era clopotarul năzdrăvan.

*

* *

Deşi obsedat de imaginea României Întregite, are totuşi tăria să-şi înăbuşe orice fel de expansiune, punînd lacăt gurii şi frîu avînturilor năvalnice. Nici o vorbă sau vreun gest care să-i trădeze intenţiile sale. Are chiar grijă ca, prin diferite manevre, să încerce să deruteze pe cei interesaţi în cauză. Pe Stere, socotindu-l primejdios din cauza temperamentului şi a sentimentelor sale faţă de Rusia, caută să-l inducă în eroare,

dîndu-i diferite însărcinări în sensul vederilor sale. N-a luat deloc în considerație faptul că Stere era unul dintre cei mai buni prieteni și intimi colaboratori ai lui. Lui Iorga îi vorbește la începutul războiului în așa fel, încît acesta nu știe ce să creadă ; la un moment dat are chiar impresia că va sfîrși prin a merge cu centralii. Nu-i cunosteau gîndurile nici cei mai influenți membri ai guvernului. „Nu știu ce vrea, nu știu unde merge" mărturisește într-un rînd Emil Constantinescu. Cît despre titularul externelor, ministrul de resort, cel mai indicat să cunoască mai bine stiuația, se găsea în ipostaza cetățeanului profan care află secretele de stat cînd ele ajungeau aproape de notorietate publică. Nici cei mai îndemînateci diplomați nu reușesc să-i descifreze gîndul ; sînt nevoiți, pînă la urmă, să-și recunoască neputința. În cercurile lor trecea, după mărturia ambasadorului francez, contele de Saint-Aulaire, ca „cel mai enigmatic și mai rezervat dintre oameni". Toate asalturile care i se dau din toate părțile ca să-și clarifice atitudinea, ca să-i smulgă o declarație, să-i stoarcă o mărturisire, rămîn infructuoase. Rămînea surd în fața somațiilor, a provocărilor și ademenirilor de tot felul. Din cauza acestui motiv, impenetrabilul fu poreclit „Sfinxul".

În toiul celei mai febrile agitații din perioada neutralității, el izbutește să-și păstreze cel mai desăvîrșit calm. E o mare fierbere în tot cuprinsul țării. Manifestațiile se țin lanț. Opinia publică discută cu pasiune intrarea noastră în război. Masele populare, în imensa lor majoritate, sînt alături de aliați pentru realizarea idealului național. Mișcarea naționalistă, sub conducerea lui Take Ionescu și Nicu Filipescu, contracarează cu succes acțiunea nemțofililor și reclamă, cu o impetuozitate crescîndă, războiul pentru dezrobirea Ardealului. În Parlament au loc memorabilele dezbateri cu privire la atitudinea României în *războiul mondial*. La Tribună

se perindă toată floarea oratoriei române. Momentul e unic în analele corpurilor noastre legiuitoare. Era în discuție problema idealului național. Măreția cauzei găsește, în oratorii care o susțin, interpreți vrednici de dînsa. Cupola Parlamentului stă să se dărîme sub năvala accentelor profetice care zguduie profund întreaga asistență. Vrăjită de viziunea apocaliptică care i se înfățișează înaintea ochilor, ea trăiește clipe de adevărată înălțare sufletească. Sedusă de imaginea irezistibilă a României Mari, evocată cu măiestrie de către oratori inspirați, întreaga asistență uită orice considerațiuni și rezervă, aclamînd cu frenezie pe crainicii dezrobirii Ardealului. Vorbea instinctul național. În mijlocul acestei manifestații spontane a simțirii românești, singur Brătianu își păstra, cu gravitate, tot calmul, ascultînd în liniște și cu atenție încordată cuvintele înaripate care purtau auditoriul în sferele însorite ale idealului național. Nici cel mai mic gest de aprobare sau de dezaprobare care să-i trădeze intențiile. „Cîte odată se ridica încet de pe scaun, se mișca gînditor în spatele băncii ministeriale, pentru a se așeza după cîtva timp, din nou, învăluind în privirile-i de melancolie sala și oratorii". (Bănescu : *Ion I. C. Brătianu).* Toată lumea ardea de nerăbdare să asculte răspunsul primului ministru. De mai bine de un an de zile ocolise cu voință orice discuții, refuzase cu hotărîre să facă vreo declarație. De la începutul războiului declarase categoric că nu va răspunde niciunei întrebări, niciunei interpelări care s-ar face în Parlament, ori de unde ar veni dînsele. Se ținuse de cuvînt. Dar sosise în sfîrșit ziua cînd trebuia să vorbească în calitatea sa de șef al guvernului care purta răspunderea situației. Cuvintele „Sfinxului" erau așteptate cu înfrigurare de toate cercurile politice și de întreaga opinie publică. În atenția încordată a Camerei, se urcă la tribună Ionel Brătianu, majestuos ca înfățișare, impunător prin gravitatea care era întipărită pe fața lui

brăzdată de îngrijorare. După ce relevă faptul că a asistat la o discuție care „a făcut cinste elocvenței române", arată că „era mai bine" ca ea să n-aibă loc. „Țin însă să se știe — declară dînsul — că tăcerea noastră nu implică aprobarea tuturor celor spuse. Discuția se va relua desigur, cu participarea noastră, și va putea fi făcută nu numai pentru gloria de tribună, ci și în folosul interesului statului". Declarațiile primului ministru produc o impresie uluitoare. Hotărît lucru ! Brătianu ține cu tot dinadinsul să nu-și dezmintă porecla. Continuă să rămînă pînă la sfîrșit „Sfinxul de la Florica". Atitudinea aceasta enigmatică a lui dă drum liber tuturor presupunerilor. E suspectat din toate părțile. Cercurile aliate, cu tot acordul încheiat, sînt contrariate și nu-și pot stăpîni enervarea. Clemenceau, cu impetuozitatea lui cunoscută, scrie în „L'homme libre" că „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretînd că nu are decît patru".

E învinuit că urmărește „o politică de pradă", pentru cîștiguri cît mai mari, cu jertfe cît mai mici. Conducătorii mișcării naționaliste care cunoșteau ceva din intențiile sale erau totuși și dînșii îngrijorați. Le era teamă să nu scăpăm momentul și războiul să se încheie fără participarea noastră. Erau destule persoane care-l bănuiau că cere prea mult ca să tergiverseze. Îngrijorarea cuprinsese pînă și cadrele partidului. Alarmat de atitudinea șefului, unul din cei mai valoroși membri ai partidului liberal, fostul ministru de justiție Toma Stelian scutură lanțurile disciplinei ca să întreprindă o acțiune de clarificare. Opinia publică devine din ce în ce mai nerăbdătoare. Mulțimea fanatizată de perspectiva înfăptuirii idealului național e capabilă să treacă la acțiuni violente. Din toate părțile curg invectivele la adresa primului ministru, nepriceputul și șovăielnicul Brătianu, care, în loc să stea de veghe la cîrma țării, trîndăvește la Florica, doarme și lasă să treacă trenul României. Unul din puținii oameni care au știut să ghi-

cească zbuciumul şi preocupările lui Ionel Brătianu a fost Nicolae Iorga. În acele zile de nedumerire şi neîncredere generală, marele istoric scrie în „Neamul Românesc" : „Toate puterile sufleteşti ale lui, ca individ, tot marele dar de absorbţiune a puterilor de care dispun alţii n-ajung pentru a-l mulţumi faţă de ceea ce se simte dator a da. Ar vrea să aibă toată experienţa trecutului, ca şi cum el însuşi ar fi trecut prin acele greutăţi, le-ar fi combătut şi învins ; ar vrea să aibă toată intuiţia profetică a viitorului.

Ştie bine scopul, s-a convins că-i unul singur, Magia ţintei îl poate fermeca; el trebuie să n-o piardă din ochi, fără a ceda însă mirajelor ei. Şi drumul e îngust ca o funie întinsă, tăios ca un ascuţiş de sabie, iar dedesubt e prăpastie. Dac-ar fi numai prăpastie pentru el, pentru situaţia, pentru onoarea, pentru numele său, pentru ce i-au lăsat înaintaşii să păstreze... dar e vorba de interesele patriei şi naţiei sale, e vorba de acel moment mare ce nu trebuie pierdut, de acea hotărîre care nu poate fi amînată, de acel ce ameninţător. În acest suflet se petrece o tragedie mare şi nobilă şi, ca orice tragedie, ea impune respectul". Aceste cuvinte pline de înţelegere caracterizau de minune omul care se găsea la puntea de comandă. Cîrmaciul statului român, încrezător în steaua ţării care-i lumina calea, sigur de agerimea ochiului şi vînjoşia braţului său, îşi vedea liniştit de drum.

Cerîndu-le să-i acorde un concurs necondiţionat, el spune răspicat majorităţilor parlamentare : „Să mă-împuşcaţi dacă n-are să iasă bine". Era natural ca o asemenea declaraţie să producă consternare. Mulţi se întrebau : cum se poate ca un om cu simţul răspunderii, în nişte împrejurări neobişnuit de anormale, cînd este cu neputinţă cuiva să prevadă cu siguranţă ce-are să aducă ziua de mîine, să aibă îndrăzneala să facă afirmaţii aşa de hazardate şi categorice ? Aceste persoane erau serios

îngrijorate că un astfel de om înfumurat, cu totul lipsit de simțul realităților, se găsea la cîrma țării în momente așa de critice.

În timpul păcii separate, diferiți adversari și foști partizani politici se grăbeau să-i amintească semeața declarație din vremea neutralității. Aveau aerul să-i impute că nu-și respectă angajamentul.

Brătianu se ferise să aibă la externe un titular cu personalitate, ca să nu-i încurce socotelile. Porumbaru nu era decît un simplu figurant. Toate firele politicei externe erau în mîinile lui Ionel Brătianu. Șeful guvernului ținea cu tot dinadinsul să pună în fruntea departamentului care, din cauza evenimentelor excepționale, devenise portofoliul cel mai important din guvern, un om lipsit de personalitate. Procedeul, care la început părea foarte ciudat, se dovedi mai tîrziu că era pe deplin îndreptățit.

Avînd mîna liberă și răgazul necesar, el urmărește cu calm și perspicacitate desfășurarea evenimentelor, pricepîndu-se să speculeze cu îndemînare diferitele momente favorabile, ca să obțină în folosul țării maximum de beneficiu.

Profitînd de starea de spirit a aliaților din primele luni ale războiului și în special a ministrului Sazonov, Brătianu reușește să smulgă din partea Rusiei convenția de la 1 octombrie 1914, potrivit căreia, în schimbul neutralității binevoitoare, se recunoaște României dreptul de a ocupa teritoriile Austro-Ungariei locuite de români. Încheierea acestui acord constituie, după cum se exprimă d-l Albert Pingaud, directorul arhivelor de la Ministerul de Externe francez, „Le chef d'oeuvre diplomatique de M. Bratiano (mais non des alliés)".

Nu este nici o exagerare în calificativul diplomatului francez. Ca să ne dăm seama de tactul lui Ionel Brătianu, vom relata un moment din fazele tratativelor diplomatice. E vorba de prima convorbire a lui Ionel

Brătianu cu Poklevsky-Koziel, ministrul Rusiei la București. Ea are loc în ziua de 31 august. Tocmai în acea zi sosește la București vestea dezastrului rusesc de la Tanenberg. Ambasadorul rus e foarte abătut de știrea primită. Pe de altă parte, îl neliniștea propaganda intensă pe care o desfășurau în țară puterile centrale. O mulțime de ziare, în frunte cu cele mai însemnate reviste ca „Viața Românească" și „Convorbiri Literare", susțineau din răsputeri o acțiune alături de puterile centrale. Oameni politici ca Petre Carp și Stere, scriitori ca Slavici și alții erau adversarii ireductibili ai rușilor ducînd o campanie din cele mai violente împotriva lor. Nu era în favoarea Antantei nici acțiunea mai potolită a lui Marghiloman sau Titu Maiorescu. Într-o asemenea dispoziție alarmantă îl găsește primul ministru al țării pe Poklevsky-Koziel. „După un schimb de vederi cu totul amical și sincer", exprimînd incertitudinile ce caracterizează situația României, Brătianu sfîrșește cu concluzia, „prezentată ca o sugestie personală, că, pentru a face să înceteze aceste incertitudini, puterile Înțelegerii ar trebui să se angajeze în scris dacă România rămîne pînă la capăt neutră și, dacă ele sînt biruitoare, a-i garanta inviolabilitatea granițelor sale actuale și compensații sub forma teritoriilor austriace în care populația românească e actualmente predominantă". (A. Pingaud : *L'Entante et les Balcaniques aux prèmiers mois de la guerre, în „Revue de Deux Mondes").*

Pentru a preveni o eventuală obiecție, revine peste o săptămînă cu adaosul că această combinație nu împiedică o intrare în război, cînd momentul prielnic s-ar ivi. După două luni de tratative, Antanta sfîrșește prin acceptarea propunerilor sugerate de Brătianu. La adăpostul acestei convenții care-i garanta integritatea teritoriului și dreptul de a anexa, la încheierea păcii, teritorile ocupate de români, Brătianu își putea îngădui să privească cu cel mai desăvîrșit calm desfășurarea eveni-

mentelor. „Ea dă — spune A. Pingaud — cheia tuturor amînărilor care timp de doi ani caracterizează atitudinea României şi explicaţia exigenţelor sale, de cîte ori se vede solicitată, de a trece de la neutralitate la intervenţie". În acest sens, încheierea acordului de la 1 octombrie avea o însemnătate, care n-ar putea fi exagerată şi care n-a fost, poate, destul de subliniată pînă acum. Poate că se găsesc şi astăzi unele persoane care s-ar crede îndreptăţite să reproşeze lui Brătianu că nu a intrat în război, deşi se găsea în posesiunea unui asemenea acord. I s-a adus această învinuire, îndeosebi în timpul păcii separate. Căutau să facă dintr-însa unul din capetele de acuzare pentru stabilirea responsabilităţii sale ca autor moral şi material al dezastrului.

Brătianu, însă, care avea simţul realităţilor, îşi dădea foarte bine seama că soarta României Mari se hotărăşte pe cîmpul de luptă, că numai acele drepturi sînt consacrate în cartea neamurilor, care poartă pecetea sîngelui. Cu greu putem concepe că străinii ar fi fost dispuşi să-şi verse sîngele ca să asigure biruinţa cauzei noastre. Brătianu avea dreptate. Era cu totul în paguba noastră ca „pacea să se încheie fără noi". Trebuia „să vază lumea ce voim şi pentru ce voim". Oricare ar fi fost soarta războiului, interesul şi datoria noastră cereau să confirmăm prin jertfă, în faţa lumii şi a istoriei, „în mod imprescriptibil, drepturile noastre asupra pămîntului nostru".

Vrăjit de ţinta finală, nu-l intimidau obstacolele şi primejdiile de tot felul pe care le întrezărea. Spectrul Serbiei răstignite, deşi era de natură a-i paraliza voinţa de acţiune, totuşi n-a fost în stare să-l abată din drum. Se obişnuise să judece o acţiune nu după urmările imediate, ci după efectele ei mai îndepărtate. Avea mereu înaintea ochilor pilda lui Tudor Vladimirescu, revoluţia de la 1848 şi îndeosebi cazul Italiei care, învinsă la Novara, se alege totuşi, peste cîţiva ani, cu realizarea unităţii naţionale. E interesantă, în această privinţă, o

convorbire a lui cu fiul său Gheorghe. Referindu-se la o lucrare a acestuia, asupra politicii externe a voevozilor noştri, îi spuse : „Ai condamnat pe Mihai Viteazul pentru că n-a reuşit. Crezi că o acţiune trebuie judecată numai după rezultatul ei imediat ?" Şi începu să înşire o serie de cazuri care pledau în defavoarea tezei oportuniste. Contrar părerii fiului său Gheorghe, care condamna politica lui Mihai Viteazul, el o aprobă, judecînd-o nu după valoarea oportunităţii, ci după fecunditatea urmărilor pe care le-a avut. „Admit, îi zice el, că nu exista atunci sentimentul naţional, după cum încă nu există nici în alte ţări, dar valoarea lui Mihai Viteazul, ca simbol al întregirii neamului, rămîne întreagă. De cîte ori ne gîndim la Ardeal, ne gîndim la dînsul. Ai dat preferinţă politicei de conservare şi de oportunism a lui Ştefan cel Mare şi a altor voevozi. Desigur, acest oportunism e bun, la timpul său, dar adu-ţi aminte că nu trebuie să confunzi mijloacele cu scopul. Oportunismul în politică e de multe ori un mijloc. Peste oscilaţiile unei politici oportuniste, trebuie însă să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebuie un scop, un ideal".

Această preocupare de ordin idealist caută să o afirme şi-n chip public, în cursul unei cuvîntări. „În partidul nostru, declară el, este o dublă şi permanentă preocupare : aceea de a nu pierde niciodată din vedere un ideal înalt, care să ne menţie viu caracterul de partid de progres, şi aceea de a nu pierde niciodată de sub picioare un drum sigur, care să ne menţie necontenit caracterul de partid de guvernămînt".

Prin întreaga lui activitate Brătianu a dovedit că aceste cuvinte nu erau simple fraze retorice, menite să impresioneze asistenţa, ci ele exprimau un crez politic de la care n-a înţeles să se abată niciodată. Întotdeauna a fost călăuzit în acţiunile sale de razele luminoase ale unui ideal, căutînd să depăşească cu preocupările sale interesele efemere ale clipei. Nu uita însă că politica este

arta realizărilor ca să-şi permită luxul să plutească în norii abstracţiunii.

Avea grijă să nu rîvnească decît ceea ce putea înfăptui şi se străduia să realizeze ceea ce îndrăznea să plănuiască.

*

* *

Deşi în posesia unui acord care-i garanta integritatea teritoriului şi ocuparea ţinuturilor locuite în majoritate de români, am văzut totuşi de ce Brătianu socotea necesară participarea noastră în război. În ea vedea chezăşia cea mai sigură a satisfacerii revendicărilor noastre. Nu concepea însă intrarea în acţiune decît cu satisfacerea integrală a acestor revendicări şi în cadrul unor anumite condiţii. Ca preţ al intervenţiei noastre el „cerea maximul revendicărilor : la Nord, toată Bucovina pînă la linia Prutului, la Apus toată cîmpia ungară pînă la Tisa (afară de o fîşie de teritoriu dintre Nameny şi Szegedin) şi pînă la Dunăre (implicit Banatul"). În faţa blocului revendicărilor româneşti, susţinut de Brătianu, se ridicau pretenţiile Rusiei asupra unei părţi din Bucovina şi acelea ale sîrbilor asupra Torontalului.

Brătianu însă rămîne intransigent ; nu înţelege să precupeţească viitoarele graniţe ale României Mari. Nu-l abat din drumul revendicărilor integrale nici grija precipitării evenimentelor, nici presiunea opiniei publice care spumegă de nerăbdare. Nu s-a hotărît să intre în acţiune decît atunci cînd a obţinut satisfacerea completă a pretenţiilor României. Într-adevăr, prin convenţia încheiată de Brătianu la 4 august 1916 cu Rusia, Franţa, Anglia şi Italia, cele 4 mari puteri recunoşteau României revendicările sale asupra Ardealului, Bucovinei şi a întregului Banat. De asemenea, i se recunoştea României dreptul de a participa la conferinţa păcii în drepturi egale cu ale celorlalţi aliaţi. La partea militară se precizau obligaţia

cooperării ruseşti în Dobrogea şi o puternică ofensivă la Salonic. Îngrijorat ca nu care cumva patria lui să împărtăşească soarta Serbiei, se străduise să ia măsurile potrivite pentru preîntîmpinarea primejdiei. Ca unul care era încredinţat că ne găsim în faţa unui război de lungă durată, amîna mereu momentul intrării în acţiune, ca astfel ţara să fie cît mai mult cruţată de jertfe inutile. Aceste amînări mai erau determinate şi de nevoia pregătirii armatei. Cu toate că Brătianu nu găsea încă momentul nimerit şi nici armata îndestul de pregătită, totuşi, în faţa somaţiilor puterilor aliate, consimte să declare război în cursul lunii august. Generalul Alexeev declarase în chip categoric : „situaţia de astăzi comandă armatei române să intervină acum ori niciodată".

Joffre repetă şi el acelaşi lucru : „acum ori niciodată". Anglia şi Italia se asociază şi ele la acest ultimatum. E bine ca să se cunoască amănuntul că momentul n-a fost ales de Brătianu, ci impus de aliaţi. În faţa unor asemenea demersuri Brătianu, de acord cu regele Ferdinand, hotărăşte intrarea noastră în acţiune pentru ziua de 15 august. Consiliul de coroană care se ţine în dimineaţa zilei de 14 august nu are alt rost decît să ratifice hotărîrea deja luată. În acel memorabil consiliu, Brătianu, în calitate de şef al guvernului, expune limpede şi hotărît situaţia. „Într-o vîltoare ca aceea a actualului război, în care harta lumii se preface — explică dînsul — o ţară ca a noastră, o ţară cu aspiraţii naţionale nu poate să rămîie neutră pînă la capăt fără să-şi compromită definitiv viitorul. Prin urmare, se impune să ieşim din neutralitate. Pe de altă parte, avînd drept ideal unitatea naţională, sîntem datori să urmărim realizarea lui, căci nu se ştie dacă, în decursul veacurilor, vom găsi un prilej atît de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decît alături de aliaţi şi în contra puterilor centrale".

La întrebarea lui Maiorescu dacă nu cumva e numai singur angajat și dacă țara n-ar putea să-și rezerve încă libertatea de acțiune, Brătianu răspunde că țara ca și dînsul e definitiv legată. „Atunci, cînd orice amînare, lămurește el, ar putea să ne fie funestă, nu-i era îngăduit să ezite și să poarte în fața istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorit și de veacuri așteptat".

Înainte de ridicarea ședinței, ține să-și precizeze și mai bine gîndul. „Fără îndoială, afirmă el, cred că din acest război vom ieși învingători, dar nu sunt absolut sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine și de toți că, chiar dacă ar fi să ieșim învinși, tot cred că țara mea trebuie, în această clipă a evoluției istorice, să facă acest gest. În viața națiunilor sunt afirmări de drepturi care cîntăresc mai mult decît izbînzi trecătoare și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală ce le compromit pentru veacuri de-a rîndul. Într-o atare situație e azi românismul. De aceea, chiar de-ar fi să fim bătuți, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat decît oricînd. Și dacă nu azi, mîine vom culege roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi. Aduceți-vă aminte de cazul Italiei ; și Carol Albert a fost înfrînt la Novara, dar chestiunea unității Italiei a fost pusă în fața lumii întregi și, peste cîțiva ani, succesorul său a realizat-o. Aduceți-vă aminte de propria noastră istorie : Tudor Vladimirescu a fost zdrobit și stăpînitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renașterii naționale și, pe temeiul gestului său, urmașii săi au înfăptuit-o. În fine, cazul cel mai caracteristic e cazul lui Mihai Viteazul. Și el a fost învins, și el a fost omorît, dar

a ştiut, pentru o clipă, să întrupeze visul secular al neamului : Unirea tuturor românilor. Şi-a fost destul nu numai ca el să rămînă de-a-lungul veacurilor eroul legendar şi slăvit, dar pentru ca şi noi astăzi să întemeiem pe faptele lui revendicările acestui neam. Nu vă uitaţi deci, Sire, la rezultatele imediate. Vedeţi îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirii acestui neam şi a viitorului său şi mergeţi cu hotărîre înainte pe calea pe care v-o indică conştiinţa naţională". Ca încheiere, declară că revendică „întreaga răspundere a acestei politici".

Nu se putea o mai bună caracterizare a situaţiei şi o înţelegere mai clară a rolului de conducător. Brătianu dovedea prin fapte cît de amarnic se-nşelau toţi cei care-l credeau un oportunist vulgar, incapabil de a concepe idealul şi de a întreprinde vreo acţiune generoasă. După cum am amintit în altă parte, Brătianu nu era oportunist decît în ceea ce priveşte alegerea mijloacelor şi a momentului şi nicidecum în stabilirea scopului. O spusese destul de răspicat în convorbirea avută cu fiul său Gheorghe, cu o săptămînă înainte de declararea războiului. „Peste oscilaţiile unei politici oportuniste, trebuie să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebuie să fie un scop, un ideal".

Ceea ce preţuia în politica Vaticanului nu erau atît combinaţiile savante şi pline de tradiţionalism ale diplomaţiei papale, cît faptul că Roma lucra vădit sub „specie aeternitatis".

Încălzit de flacăra sacră a idealului, el lucra pe planul cel mare al istoriei, nu în cadrul restrîns şi meschin al actualităţilor trecătoare. Şi de aceea istoria îi va păstra, în paginile sale, numele lui scris cu litere de aur.

După beţia primelor succese, cînd armata română înaintează în chip triumfal în Ardeal, urmează cea mai cumplită dezamăgire. Începe şirul înfrîngerilor care nu se va termina decît odată cu ocuparea a două treimi din

pămîntul țării. Turtucaia este prefața înspăimîntătorului dezastru suferit de armatele române. De la primele lupte serioase, ea se dovedește „admirabil dezorganizată". Din cauza acestei dezorganizări, nu este cu putință nici o rezistență serioasă și eficace, iar acțiunea cea mai bine chibzuită e de la început condamnată eșecului. Splendida defensivă a generalului Averescu din Dobrogea și Carpați n-are alt rezultat decît să întîrzie pentru scurt timp deznodămîntul fatal și să salveze, măcar în parte, onoarea armatei române. Spectacolul pe care ni-l oferă retragerea, efectuată în condițiile cele mai tragic posibile, constituie mărturia cea mai vie a situației dezastruoase în care se găsea armata noastră în momentul acela. Ea își pierduse aproape cu totul înfățișarea unei armate. Nu era decît o gloată risipită, care mergea la întîmplare, mînată de vîntul restriștei. Jalea și deznădejdea cea mai amară se pogorîse în sufletul tuturora. Opinia publică spumegă de indignare. Pe drept cuvînt, o revolta lipsa totală de pregătire a războiului, ca și detestabila lui conducere. Mulțimea nedumerită sta și se întreba cum a fost cu putință un asemenea dezastru. Fără îndoială că el se datora în bună parte unor cauze independente de acțiunea armatei române. Dintr-un complex de împrejurări, țara n-a putut fi suficient înarmată. Colaborarea militară a aliaților, pe care I. C. Brătianu o reclamase cu atîta insistență spre a asigura intervenției românești toată eficacitatea ei, a fost aproape inexistentă. Silite a lupta astfel pe două fronturi imense, trupele noastre, prin propriile lor forțe, cu greu ne putem închipui c-ar fi putut opri invazia. Publicul cel mare, însă, era mai degrabă înclinat să vadă cauzele cele mai apropiate și mai palpabile ale dezastrului.

Uluit, el vedea cum noi găsim de cuviință să opunem unui militar de talia lui Falkenhayn pe un general scos din uz ca Crăiniceanu, iar împotriva lui Mackensen, vesti-

tul spărgător de fronturi, să opunem capacitatea candidului general Sebastian Teodorescu.

Nu putea concepe cum a fost posibil să se încredinţeze comanda unei armate în mîna unui general care s-a dovedit a fi de o înspăimîntătoare inconştienţă. Opinia publică era deasemenea foarte scandalizată de faptul că oameni capabili ca generalii Averescu şi Cristescu sînt ţinuţi la o parte, în timp ce era impus şi menţinut la Marele Cartier General, generalul Iliescu, un ofiţer cu oarecari calităţi, dar care nu era de loc croit să fie căpetenie de armată. Pe de altă parte, faptul că acest general îşi datora înalta lui stiuaţie numai legăturilor sale de prietenie cu primul ministru, era de natură să sporească nemulţumirea.

Din toate părţile se ridicau proteste şi învinuiri. Cuprinsă de deznădejde, mulţimea necăjită căuta un ispăşitor. O bună parte dintr-însa îl prezenta pe Ionel Brătianu ca autor moral şi material al dezastrului. Unii îl condamnau pentru politica sa intervenţionistă, alţii, cei mai mulţi, îi reproşau pregătirea proastă a războiului ca şi detestabila lui conducere. Cîrteau împtriva lui Brătianu pînă şi colaboratori dintre cei mai intimi, membri de-ai guvernului. Nemulţumiţi de politica sa şi neîncrezători în steaua partidului, un mănunchi de tineri valoroşi părăsesc rîndurile partidului ca să se constituie în grupare politică independentă. Noul partid de provenienţă liberală se caracterizează printr-o acerbă opoziţie în contra lui Brătianu. Un tînăr care, mai tîrziu, va ajunge prim-ministru într-o guvernare liberală, îşi va face un titlu de glorie dintr-o broşură care nu-i altceva decît un aspru rechizitoriu la adresa lui Brătianu. Nu i se acordau nici măcar circumstanţe atenuante. Se trecea cu vederea faptul că Brătianu, pentru cruţarea jertfelor, amînase pe cît putuse momentul intrării în acţiune, că el n-avea nici o vină în alegerea acestui moment, că dînsul se străduise să obţină maximum de garanţii posibile. Dacă a avut

nenorocul să se înșele în privința alegerii generalului Iliescu, nu urma ca el să poarte vina tuturor păcatelor de care sufereau armata și întreaga societate românească.

Și, totuși, el a fost făcut răspunzător de toate aceste păcate și metehne cînd a venit, în sfîrșit, ziua scadențelor. Broșura generalului Averescu — *Răspunderile* — care nu e altceva decît un rechizitoriu aspru la adresa lui Brătianu, a fost manifestul electoral cu care șeful partidului poporului s-a prezentat înaintea alegătorilor.

În fața situațiilor disperate și a uraganului de nemulțumiri, Brătianu are marele merit că știe să-și păstreze calmul. În momentele cele mai critice nu face nici o încercare ca să se despovăreze cîtuși de puțin de copleșitoarea răspundere care apasă pe umerii săi. Înțelege s-o poarte el întreagă. În plin dezastru spune lui Marghiloman : „Nu cer să se împartă răspunderea, o păstrez eu întreagă". Același lucru îl repetă într-o ședință a Parlamentului, la Iași, cînd două treimi din pămîntul țării era ocupat de vrăjmași, iar restul se găsea și dînsul sub amenințarea invaziei. În aceste împrejurări excepțional de grave, el va găsi de cuviință să-i spună lui Take Ionescu, șeful celui de-al doilea partid de guvernămînt : „Eu nu împărtășesc politica României cu nimeni asta-i treaba mea". De bună seamă că răspunsul e cît se poate de apolitic. Nu se vorbește în modul acesta cu un șef de partid care participă într-un guvern de uniune națională și în niște împrejurări critice pentru țară.

Răspunsul este însă caracteristic pentru mentalitatea lui Brătianu ; ni-l prezintă mîndru, gelos de autoritatea sa, dominator și plin de siguranță.

Frămîntat de griji, abătut de gîndurile cele mai felurite, copleșit de povara răspunderii și hărțuit de oameni și de evenimente el totuși izbutește să-și păstreze cumpătul. În timp ce alții erau impresionați pînă la paralizie de la primele rezultate defavorabile el continuă să se arate nepăsător, chiar în momentele cele mai penibile.

Unii au taxat această atitudine drept o inconştienţă. Nu-şi dădeau osteneala ca să priceapă că însuşirea de căpetenie a unui cîrmaci e să nu-l impresioneze furtuna, să nu-l înspăimînte primejdia. Nu-şi pierde cumpătul cînd lumea anunţă naufragiul. Îl priveşte numai ca un impas greu. În ochii lui pierderea războiului nu însemna şi pierderea cauzei. O spusese răspicat în consiliul de coroană care prezidase intrarea noastră în acţiune: „sunt înfrîngeri care sunt faze ale victoriei". „Chiar dacă s-ar întîmpla să fim învinşi, afirmase el în acel memorabil consiliu, tot vom asigura în viitor unitatea neamului".

Vorbea, astfel, fiindcă socotea războiul mai mult ca un auxiliar preţios al diplomaţiei. După Brătianu, menirea lui era ca, prin baia sîngelui, să pecetluiască soarta revendicărilor noastre. Văzînd prin această prismă situaţia generală a ţării, a putut să privească cu calm desfăşurarea evenimentelor. Viitorul nu-i apărea lipsit de perspectivă, nici chiar atunci cînd România încheie pace separată.

În vederea acestui viitor, pe care se îndărătnicea să-l întrezărească de-a lungul perdelei de nori fumurii care întunecau orizontul, el susţine într-unul din consiliile de coroană, care precedează încheierea păcii, ca să se accepte în bloc, fără discuţie, condiţiile impuse de puterile centrale. Prin acest procedeu Brătianu urmăreşte, pe de-o-parte, ca să arate că pacea încheiată o consideră ca ceva provizoriu, iar, pe de altă parte, căuta pentru mai tîrziu să creeze un titlu faţă de aliat. „Să se ceară, spune el, inamicilor, toate condiţiile şi să se accepte în bloc, fără discuţii, arătînd astfel că nu e vorba de o pace convenită şi definitivă şi, prin această protestare morală faţă de omenirea întreagă, se pune în ochii tuturor, sub adevărata sa lumină, caracterul de violenţă şi de provizorat al operei celor ce spun că vor pace fără anexiuni".

Într-un alt consiliu de coroană a ţinut să caracterizeze situaţia în felul următor : „Sunt ca un călător căruia

tîlharul îi cere punga sau viața ; el îi dă punga, dar, îndată ce întîlnește un jandarm, se plînge acestuia".

Viza victoria aliaților. Încredințat că, pînă la urmă, puterile centrale vor fi învinse, el a sfătuit pe regele Ferdinand să nu semneze tratatul care consacra mutilarea țării, cu toate marile inconveniente pe care le prezenta, pentru moment, o asemenea atitudine. Evenimentele i-au dat dreptate. Dar, pînă la cîștigarea biruinței, i-a fost dat să mai îndure multe. Prin încheierea păcii separate, între altele, i se crease o situație delicată față de aliați. Unele cercuri ale Antantei ar fi dorit o rezistență pînă la ultima picătură de sînge. Ni se pretinde să urmăm exemplul Serbiei. Se vîntura ideea unui „triunghi al morții". Take Ionescu, șeful necontestat al partidului conservator, era purtătorul de cuvînt al acestei atitudini intransigente. Regina Maria, prințul Carol, Nicolae Iorga, generalii Prezan și Grigorescu împărtășeau și dînșii punctul de vedere al luptei pînă la capăt. Brătianu, însă, avînd în vedere întîietatea jertfelor, ca și consecințele funeste ale unei asemenea împotriviri, prin distrugerea completă a armatei și dezorganizarea totală a vieții de stat, refuză să-și asume răspunderea atitudinii intransigente. Se mulțumește numai să făgăduiască concursul său unui guvern de adevărată uniune națională, singur capabil să-și asume răspunderea unei astfel de atitudini. Evenimentele s-au însărcinat să-i dea dreptate. Grație păcii separate — așa de odioasă cum a fost — au putut fi salvate armata, armamentul și întreg aparatul de stat, iar țara a fost scutită de un nou martiraj inutil care i-ar fi stors toată vlaga. Dispunînd de aceste rezerve care erau cît p-aci să fie nimicite, statul român a putut să facă cu succes față împrejurărilor : a putut astfel să asigure eliberarea Basarabiei, să reia la momentul oportun firul operațiilor întrerupte, să treacă în marș triumfal Carpații ca să ocrotească dezrobirea Bucovinei și a Ardealului, să

ţie la respect pe bolşevici, la Nistru, să răspundă cum trebuie tentativei lui Bella Kun, ocupînd Budapesta.

Politica de rezistenţă, prin nimicirea armatei şi a tuturor mijloacelor ei de acţiune, prin dezorganizarea totală a vieţii de stat, punea România în imposibilitate de a face faţă evenimentelor care au urmat şi care au fost de o importanţă capitală.

Aliaţii, neţinînd seamă de alte considerente decît acelea ale unor interese imediate, au fost profund nemulţumiţi de atitudinea lui Brătianu. În unele din cercurile Antantei, şeful partidului liberal era chiar suspectat. La încheierea armistiţiului, Clemenceau, în calitate de prim-ministru, îi trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomaţiei. Dealtminteri, însuşi Brătianu prevăzuse atmosfera defavorabilă. „Da, constat, îi spune dînsul lui Take Ionescu într-o convorbire avută cu acesta, că, de-acum înainte, acţiunile D-vs. vor avea un curs ridicat pe pieţele Antantei".

Pe de altă parte, puterile centrale ţineau cu tot dinadinsul să fie tras la răspundere guvernul român care s-a încumetat să declare războiul. Cu toată opoziţia regelui Ferdinand, guvernul Brătianu e dat în judecată pentru crima că făcuse războiul de întregire a neamului.

Ionel Brătianu întîmpină gestul cu o seninătate olimpiană ; îl priveşte chiar ca un omagiu adus politicei sale naţionale. Avea satisfacţia că, la rîndul lui, s-a învrednicit şi dînsul să împărtăşească cinstea de care a avut parte ilustrul său părinte.

Ca să nu lipsească nimic spectacolului, se adăuga şi ecoul mulţimii cîrtitoare. În primele rînduri ale gloatei gălăgioase se găseau o sumedenie de oameni care, pînă mai ieri, aplaudaseră cu frenezie însuşirile excepţionale ale şefului, urmîndu-l fără să murmure „la dreapta, sau la stînga". Pe zi ce trece, rîndurile partidului liberal se răresc văzînd cu ochii. La prima bătaie a unui vînt neprielnic partizanii se împrăştie ca potîrnichile. Nu

rămase în jurul şefului decît un număr restrîns de credincioşi. Cei mai mulţi au făcut-o dintr-un simţ de pudoare şi cavalerism. Prea puţini erau aceia care credeau în biruinţa finală. Majoritatea cea mare a partizanilor socotea optimismul lui Brătianu ca un artificiu cu care şeful încearcă să menţină moralul partidului. Cît de amarnic se-nşelau ! Brătianu credea sincer în izbînda aliaţilor şi în steaua ţării sale.

*

* *

În sfîrşit, sosi şi ziua biruinţei, aşteptată de veacuri cu înfrigurare halucinantă ; ea fermecase, prin măreţia priveliştei, pe vizionarii neamului, susţinuse pe luptătorii cauzei naţionale, exaltase tineretul, mobilizase toate energiile poporului nostru, alinase suferinţa sutelor de mii de ostaşi care cădeau pe cîmpul de bătaie cu imaginea României Mari înaintea ochilor împăienjeniţi de apropierea morţii.

După calvarul păcii de la Bucureşti, cînd idealul naţional părea înmormîntat pentru totdeauna, urmă ziua Învierii. Multora nici nu le venea să creadă ochilor. Steagul tricolor fîlfîia mîndru pe plaiurile Basarabiei, pe colinele Bucovinei şi prin Munţii Ardealului.

Părea ceva din domeniul himerei. Era însă cineva care privea spectacolul ca un fenomen foarte natural, socotindu-l drept urmarea logică a evoluţiei istorice a unui neam.

Era Ionel Brătianu.

Din cea mai fragedă copilărie avusese înaintea ochilor săi imaginea României Mari. În anii din urmă, mai cu seamă, devenise obsesia vieţii sale. De nenumărate ori trăise, cu închipuirea, scena dezrobirii. Sub vraja ei s-a hotărît să declare războiul, să-şi asume răspunderea celor mai grele situaţii, să înfrunte cu bărbăţie toate adversităţile, să nu deznădăjduiască, chiar în ciuda celor mai descurajatoare aparenţe.

Era cel mai îndreptățit să guste, în toată plenitudinea ei, bucuria biruinței pentru care luptase și pătimise.

La izbucnirea războiului mondial n-avea un fir de păr alb în cap ; la încheierea lui, Brătianu încărunțise de-a-binelea.

Cu ochii înlăcrimați de emoție, învinsul de la Iași privea, în ziua de 1 Decembrie 1918, alaiul regal care-și făcea intrarea triumfală în Capitala Țării. În ziua aceea istorică, de sfîrșit de toamnă, el, ctitorul cel mai de seamă al României Mari, se mulțumea să fie un simplu spectator.

Din rîndurile mulțimii, unde se afla, își contempla opera cu duioșie de mamă.

Cu toată intensitatea ei, bucuria, însă, n-a fost deplină. Recolta biruinței nu corespundea întru totul așteptărilor sale. În flagrantă contradicție cu clauza tratatului de alianță încheiat cu cele patru mari puteri, care specifica cu preciziune dreptul României de a participa la conferința păcii în drepturi egale cu ale celorlalți aliați, țara noastră e admisă la conferința de la Paris în rîndul statelor „cu interese limitate". Îl durea pînă la exasperare, atît pentru țara pe care o reprezenta, cît și pentru mîndria lui personală, să apară la masa verde în calitate de simplu informator.

Pentru prima dată în viața lui era nevoit să accepte asemenea roluri. Omul deprins să poruncească și să fie ascultat de la primul gest se vede pentru prima oară pierdut în gloată.

Dar în nădejdea că, pînă la urmă, poate va izbuti să convingă înaltul aeropag de dreptatea cauzei noastre, își calcă pe inimă și se înfățișează înaintea conferinței.

În sprijinul cauzei românești el invoca autoritatea tratatului care consacra, în chip solemn, drepturile noastre asupra Torontalului.

Înarmat cu tratatul care purta semnătura celor patru mari puteri, Brătianu înțelegea să nu facă nici un fel

de concesie. Nu vroia să ţie seamă de spiritul care domnea în sînul conferinţei. Serbia, datorită eroismului şi sacrificiilor făcute, cucerise simpatia tuturor cercurilor. Încheierea păcii separate, deşi independentă de voinţa ei, crease României o situaţie delicată. America, pe de altă parte, prin glasul preşedintelui Wilson, declarase nule şi neavenite toate angajamentele luate de aliaţi înainte de intrarea ei în război. Principiul naţionalităţilor stabilit de Wilson nu admitea hotare istorice şi geografice. În asemenea condiţii, Take Ionescu socotea ineficace invocarea exclusivă a textului tratatului de la 1916. El era împotriva unei atitudini intransigente, menită, după dînsul, să ne creeze numai dificultăţi. El opina pentru o conciliaţiune, convins fiind că pe această cale se pot evita multe neplăceri şi se pot obţine unele avantaje apreciabile. Brătianu nici nu vroia să audă de aşa ceva. El respinge sugestiile şi propunerile lui Take Ionescu printre care şi aceea a unui guvern naţional care să vorbească cu mai multă autoritate în faţa conferinţei. Înţelegerea să se menţină, pînă la capăt, pe poziţia tratatelor.

Torontalul formase, în timpul tratativelor din epoca neutralităţii, obiectul unor discuţii îndelungate. Brătianu nu acceptase să intre în acţiune decît după ce aliaţii au convenit să acorde României întreg Torontalul. Punctul de vedere al primului ministru român era ca Antanta, care purtase războiul pentru respectarea tratatelor, nu putea să considere drept „petic de hîrtie" tratatul care-i purta iscălitura.

În faţa refuzului conferinţei de a satisface cererile României, Ionel Brătianu repetă gestul tatălui său de la 1877. Crede că-i de datoria sa să păstreze neatinse pentru viitor, printr-o protestare solemnă, „drepturile imprescriptibile ale României asupra Banatului". De asemenea, găseşte inacceptabilă clauza minorităţilor, care era de natură să ştirbească demnitatea şi autonomia statului român.

Gelos de drepturile şi prestigiul ţării, ca şi de demnitatea lui personală, părăseşte conferinţa, trîntind uşile. În contra voinţei înaltului consiliu de la Paris, armata română, din ordinul lui Brătianu, înaintează în Ardeal dincolo de linia de demarcaţie. Cu toate somaţiile din partea delegaţilor militari ai principalelor puteri, Brătianu dispune ocuparea Budapestei.

Atitudinea semeaţă a lui Brătianu are darul să indispună conferinţa şi să nu găsească în ţară decît un slab ecou. La întoarcerea lui de la Paris, străbate satele şi oraşele României Mari ca un excursionist obscur. Înfăptuitorul visului secular intră în capitala ţării întregite ca cel din urmă anonim. Nici o manifestaţie de simpatie. Dimpotrivă, devine ţinta unor atacuri violente. Take Ionescu, într-un expozeu care ţine 2 şedinţe, cel mai lung discurs din cariera lui politică, critică cu asprime atitudinea lui Brătianu de la conferinţa păcii.

Autorul broşurii „Răspunderile" este idolul mulţimii. Cu toată abţinerea de la alegeri a celor mai însemnate grupări politice, cu tot aparatul administrativ care rămîne tot cel liberal, partidul care avea în fruntea lui pe Ionel Brătianu abia obţine, în alegerea din toamna lui 1919, 100 de mandate. Candidatura lui în Ardeal cade cu brio. Aceasta era răsplata pe care o primea marele om de stat din partea fraţilor de peste munţi pentru dezrobirea cărora Brătianu riscase totul. În primul Parlament al României Mari, al votului obştesc şi al ţărănimii împroprietărite, Brătianu, prin neîntrecutele lui merite pe care le avea în domeniul acestor mari înfăptuiri, era omul cel mai indicat să fie obiectul simpatiei generale şi al ovaţiilor entuziaste. În locul unei şedinţe solemne pentru sărbătorirea celui mai vrednic dintre ctitorii unităţii naţionale, Parlamentul a găsit cu cale să-l întîmpine cu ostilitate.

Reprezentanţii provinciilor dezrobite, ai votului obştesc şi ai ţărănimii împroprietărite hărţuiau din toate

părțile pe Brătianu care făcea expunerea politicii sale, a acelei politici care a dus la întregirea neamului, ca să aplaude în schimb cu zgomot pe Marghiloman care făcea rechizitoriul politicii lui Brătianu.

Spectacolul era cît se poate de interesant.

*
* *

Cu timpul, în loc să dispară ostilitatea maselor sau a opiniei publice împotriva partidului liberal și a lui Ionel Brătianu, ea nu numai că se menține, dar sporește văzînd cu ochii.

După popularitatea generalului Averescu, urmează popularitatea crescîndă a curentului țărănist. Țărănimea improprietărită si posesoare a votului universal nu vrea să știe de meritul lui Brătianu în direcția acestor două reforme ca și în aceea a unității naționale. Ea e înverșunată în contra liberalilor ; refuză cu încăpățînare să le acorde încrederea ; voturile sînt smulse cu sila. Brătianu nu poate guverna decît prin ingerințe electorale, cenzură și stare de asediu. De bună seamă că dînsul, în locul grijilor unor guvernări agitate, ar fi preferat calmul unei vieți retrase, îndeletnicindu-se cu studiul cercetărilor istorice și cu treburile gospodăriei de la Florica, două ocupații foarte dragi lui Ionel Brătianu. „Lăsați-mă să mă retrag, — declară el intimilor săi, după înfăptuirea României Mari — mai am cîțiva ani de trăit, vreau să-i consacru cercetărilor mele istorice ; aveți să mă osîndiți". (I. G. Duca : *Portrete și amintiri).*

Odată cu întregirea neamului socotea rolul său istoric terminat. Atinsese culmea ascensiunii la care poate rîvni un bărbat politic. Soarta-l învrednicise să prezideze fapte din acelea care nu se repetă a doua oară în viața unui popor. De-acum înainte nu-l așteptau decît povîrnișul și defilarea spectacolelor comune. Trăise clipa miraculoasă a contemplării priveliștei unice. Pe drept cuvînt, dar, con-

sidera momentul ca cel mai prielnic pentru retragerea sa din viața politică. Împrejurările însă au fost mai puternice decît dorința lui personală. Ele i-au impus obligația să rămînă la conducerea partidului. Așa-i soarta unui om politic : mereu să fie la dispoziția colectivității. Nu-i e îngăduit să dispună cum vrea de dînsul.

Cu toată ostilitatea maselor și opoziția dîrză a provinciilor alipite, Brătianu, bucurîndu-se de încrederea desăvîrșită a Suveranului, se pricepe ca să fie arbitrul situației politice. Vine la guvern cînd vrea, stă cît vrea și pleacă cînd îi convine. Își permite chiar luxul să-și desemneze succesorul. Celelalte formațiuni ministeriale nu sînt decît echipele de schimb care să îngăduie partidului liberal să se refacă după uzura guvernării. Cu respectul formelor constituționale și salvarea aparențelor unui regim parlamentar, Brătianu a știut să guverneze ca un „dictator". La observațiile regentului Buzdugan cu privire la o numire, cum că ea ar fi neconstituțională, i s-a răspuns că primul ministru „n-are de dat explicații". Jucătorul superb care avea din născare gustul partidelor riscante, s-a ferit totuși să inaugureze fățiș regimul dictatorial, deși era singurul om din Țara Românească care putea să facă acest lucru. Se bucura, în primul rînd, de încrederea desăvîrșită a Suveranului. Avea pe de altă parte la dispoziția lui un partid puternic cu cadrele trebuitoare care să execute orbește ordinele. Marele prestigiu de care se bucura, încrederea care o avea în sine și în misiunea sa istorică, curajul răspunderii, ca și înclinarea pe care o avea pentru acțiunile îndrăznețe erau destule calități care-l făceau propriu rolului de dictator. Și-a dat seama însă că dictatura constituie un joc primejdios pentru țară, dată fiind așezarea ei geografică, ca și momentul evoluției sale istorice. De aceea, prefera să guverneze cu respectul formelor constituționale și salvarea aparențelor regimului parlamentar. Aceste restricțiuni de ordin formal nu l-au împiedicat de loc să con-

ducă Ţara după voinţa şi vederile sale. A avut însă grijă să utilezeze cu chibzuinţă atotputernicia cu care era investit, ca şi măsurile excepţionale de care dispunea. Numai organele subalterne s-au făcut vinovate de excese de zel. N-a desfiinţat Parlamentul, nu şi-a suprimat adversarii politici, n-a gîtuit libertăţile cetăţeneşti. A ştiut să guverneze cu mînă forte, fără să-şi mînjească mîinile cu sînge. De starea de asediu nu s-a folosit ca să desfiinţeze partidele potrivnice, să întemniţeze pe adversarii politici, să nu tolereze acţiunea opoziţiei. De cenzură nu s-a folosit decît în anumite cazuri şi împrejurări.

Duritatea mîinii cu care a condus treburile statului a fost îndulcită de catifeaua mănuşii. Impresionat de felul acesta de a guverna al lui Brătianu, nu ştiu care scriitor (mi se pare Leon Daudet) a spus despre marele bărbat de stat român că-i cel mai inteligent dintre dictatori. Pentru cei mai mulţi, această apreciere apare cît se poate de exagerată ; totuşi, ea conţine o bună parte de adevăr. Şi cei mai înverşunaţi advesari vor trebui să recunoască faptul că Brătianu a condus cu pricepere şi îndemînare barca statului prin asprele vîrtejuri ale apelor învolburate de furtună şi că a ştiut să guverneze cu chibzuinţă, abilitate, prestanţă, autoritate şi prestigiu. Firește că regimul a avut şi partea lui de neajunsuri. A favorizat abuzul şi ilegalitatea, mai cu seamă în provinciile alipite unde era nevoie mai mult ca oriunde de o conduită cît se poate mai ireproşabilă. La adăpostul lipsei de răspundere, mulţi dintre potentaţii partidului s-au transformat în oameni de afaceri.

Absorbit de politica generală, n-a avut răgazul să cauterizeze plăgile de care suferea atît partidul cît şi administraţia ţării. Concentrîndu-şi atenţia exclusiv asupra chestiunilor care erau în directă legătură cu marile interese de stat, el s-a mulţumit cu directivele generale, lăsînd altora grija execuţiei şi a gospodăriei treburilor mărunte şi curente. Nu făcea parte din categoria acelui

mănunchi de oameni neastîmpăraţi, care nu-şi găsesc mulţumirea decît numai într-o activitate febrilă, multiplă şi variată. Refractar efortului, nu se grăbea să-şi risipească energia cu preocuparea grijilor cotidiene ; înţelegea s-o păstreze întreagă pentru cauzele mari şi hotărîtoare.

Atunci apărea impunător pe scenă, jucîndu-şi rolul cu artă şi conştiinciozitate. În asemenea împrejurări, desfăşura o intensă activitate şi nu pierdea din vedere nici cel mai mic detaliu. În zilele obişnuite, însă, el dispărea cu totul, lăsînd grija treburilor publice pe seama ajutoarelor sale, care de cele mai multe ori erau oameni mediocri, lipsiţi de simţul răspunderii şi interesaţi. Dînsul nu-şi dădea nici măcar osteneala să execute un control oarecare.

În calitatea lui de prim-ministru, cînd apărea pe banca ministerială era un eveniment ; acelaşi lucru era cînd se găsea în opoziţie. Simpla lui apariţie în incinta Parlamentului producea senzaţii, năucea banca minsiterială. Dar neajunsul cel mare al regimului practicat de Brătianu a fost că a înăsprit raporturile dintre regat şi provinciile alipite, într-o vreme cînd era nevoie de cît mai multă conciliaţiune şi colbaorare ; a stînjenit procesul de limpezire a vieţii politice, într-o vreme turbure, de adînci prefaceri sociale ; în fine, a prejudiciat însăşi dezvoltarea normală a partidului liberal, prin înăbuşirea oricărei iniţiative şi împiedicarea liberei circulaţii a valorilor, singurele condiţii care garantează o selecţionare serioasă a cadrelor. Cînd avea posibilitatea să capteze Ardealul printr-o fuziune cu partidul naţional — forma deghizată a unei înregimentări — a avut stîngăcia să zădărnicească înţelegerea, care era pe cale de înfăptuire, din motive cu totul lipsite de însemnătate. În momentul cînd trebuia să fie conciliant, insinuant, maleabil şi curtenitor, s-a arătat orgolios şi autoritar. E foarte surprins cînd constată că provinciile dezrobite nu se grăbesc să-i

accepte fără murmur dominația. Contrariat, el se încăpățînează să conducă politica Țării Românești, nesocotind colaborarea noilor provincii. E de mirare cum un om de talia lui Ionel Brătianu nu și-a dat osteneala ca să priceapă că e nevoie de un alt tratament pentru guvernarea și cucerirea provinciilor alipite.

Fiecare dintre ele, trăind și dezvoltîndu-se în condiții istorice și sociale deosebite, venea cu o anumită evoluție, educație și mentalitate. Unindu-se cu patria mumă prin voința lor liber exprimată în adunările obștești, ele înțelegeau un raport de egalitate și nicidecum unul de subordonare. Tratamentul care li se aplică e departe însă de a corespunde așteptărilor. Conștiente de gestul făcut și geloase de drepturile conferite, ele nu se mulțumesc să accepte cu resemnare situația, ci reacționează cu toată îndîrjirea. Din această ciocnire vor decurge o mulțime de neajunsuri vătămătoare unificării și consolidării României întregite. De bună seamă că nu poartă numai Brătianu toată vina ; provinciile alipite își au și ele o parte destul de însemnată. Era însă de datoria lui Brătianu ca să facă cele mai mari concesii ; dînsul a găsit cu cale ca să le precupețească. Au urmat de aci o serie le inconveniente pentru țară.

În paguba unei normale dezvoltări a vieții politice, a improvizat formațiuni ministeriale lipsite de bază electorală, a încurajat partide hibride, ca să ostracizeze pînă la exasperare opoziția național-țărănistă, care se bucura de adeziunea entuziastă a maselor. Din cauza acestei atitudini, luptele politice căpătaseră un aspect de violență puțin obișnuită ; ele amenințau să degenereze în mișcări cu caracter primejdios. S-a vorbit la un moment dat de o rezistență cetățenească prin neplata impozitelor.

La rîndul lui, partidul național-liberal a suferit urmările neplăcute ale excesului de autoritate de care s-a făcut vinovat ilustrul său șef. În preajma potentatului de la Florica nu era cu putință nici un fel de inițiativă

propriu. Orice veleitate de independență era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat și regizat de dînsul. El nu concepea colaboratori decît în înțelesul de informatori și executori.

Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea lui politică libertatea pe care și-a luat-o, în timpul neutralității, ca să critice atitudinea echivocă a lui Ionel Brătianu.

În asemenea condiții, nu era cu putință dezvoltarea personalităților și formarea conducătorilor. Din cauza acestei atmosfere înăbușitoare, elementele de elită ale tinerimei au ocolit cu intenție partidul liberal. O bună parte dintre tineri au luat chiar atitudine potrivnică.

Partidul liberal s-a mulțumit să recolteze elemente lipsite de personalitate și amor propriu, cu șira spinării plecată, minate de dorința parvenirii pe calea concesiilor. Ionel Brătianu, care era în realitate un om afabil și foarte binevoitor, în ultimii ani mai cu seamă n-a știut ca să se coboare în mijlocul generației tinere ca s-o înțeleagă, s-o apropie, s-o îndrumeze. În această privință n-a urmat tactica tatălui său care se interesa în deaproape de recrutarea elementelor valoroase.

După moartea lui Ionel Brătianu, partdiul liberal a trebuit să plătească scump aceste abateri.

Nimeni n-avea pregătirea trebuitoare ca să poată înlocui cu succes comandantul dispărut. Toți fruntașii partidului nu erau buni decît numai ca locotenenți. Cu dispariția șefului, partidul a rămas complet dezorientat. Nici pînă astăzi el n-a izbutit să-și vină în fire. Criza de conducere continuă anemiind pînă la istovire puternicul partid liberal de odinioară. Partidul liberal n-a dispus nici măcar de forțele trebuitoare ca să umple golurile provocate de moartea coriferilor săi. Au rămas pînă astăzi vacante locurile ocupate cu vrednicie de Ferechide, Al. Constantinescu, Vintilă Brătianu, George Mârzescu și I. G. Duca.

În asemenea condiții și dată fiind pe deasupra situația foarte precară a liberalismului în genere, criza din partidul liberal-român apare ca un lucru cît se poate de firesc. Ionel Brătianu, în beția atotputernicei sale, n-a avut privirea limpede ca să întrevadă consecințele funeste ale regimului autoritar practicat de dînsul cu atîta pricepere și strălucire. A trebuit însă ca să vină într-o zi data scadenței. Partidul a rămas uluit.

* * *

În timpul cînd Ionel Brătianu începe să se afirme în viața politică, partidul liberal trecea printr-o perioadă de criză. În fruntea lui se găsea un om nu lipsit de merite, dar incapabil să dea un impuls partidului, fluturîndu-i ținte noi, îndrumîndu-l pe cărări mai puțin umblate. În ultimii ani, mai cu seamă, Mitiță Sturza, suferind de manie religioasă, era o serioasă piedică la bunul mers al partidului care se mulțumea să acționeze în virtutea inerției. În aceste condiții, partidul liberal vegeta. În fața lui se găsea partidul conservator care, cu toate păcatele sale, avea în frunte oameni valoroși ca : Petre Carp, Titu Maiorescu, Nicu Filipescu, Al. Marghiloman etc., toți unul și unul.

Steaua lui Take Ionescu era într-o continuă ascensiune. În zare se profila amenințătoare silueta lui Nicolae Iorga. Cu toții erau înverșunați împotriva liberalilor și ardeau de nerăbdare ca să răpuie pe șeful lor. Petre Carp, omul cu însușiri excepționale, vrea să-și facă un titlu de glorie ca să aplice partidului liberal și șefului său fierul roșu. El plătește cu desființarea lui politică această încercare temerară.

Take Ionescu, care ar fi vrut și avea destule calități ca să poată înfrunta pe Ionel Brătianu, a fost nevoit în mai multe rînduri să-și subordoneze acțiunea. Cînd a încercat să lucreze pe cont propriu și împotriva voinței

șefului liberal, a fost înfrînt. La rîndul lui, Alexandru Marghiloman iese strivit din luptă. Nicolae Iorga, ca să se poată măsura cu Ionel Brătianu, acceptă cîrdășia lui Argetoianu care amenințase că-i va pune pumnul în gură și-i cît p-aci să dea mîna cu „trădătorul Stere". Sacrificiul este inutil, căci marele istoric nu s-a ales decît cu regretul că n-a realizat cîndva o înțelegere cu Brătianu. Autorul „Răspunderilor", care tuna și fulgera împotriva liberalilor, promițînd maselor care-l idolatrizau sancționarea exemplară a vinovaților, este pus în situația să vină la putere cu girul lui Brătianu.

Argetoianu rîvnise din toate fibrele sale să se poată măsura și dînsul cu Ionel Brătianu. În vederea acestui scop încearcă toate combinațiile posibile ; solicită pînă și alianța muncitorimii. Pînă la urmă nu numai că e nevoit să renunțe la această satisfacție, dar e pus în situația de a servi sub ordinele lui Ionel Brătianu, declarînd sus și tare că vrea „să sfîrșească în casa cinstită" a partidului liberal împotriva căruia luptase o viață întreagă.

În propriul său partid a desființat politicește pe oricine a îndrăznit să nu fie pe placul potentatului de la Florica. Lascar, Toma Stelian, Stere sînt cazuri tipice în această privință. A condus partidul cu mai multă autoritate decît a făcut-o însuși ilustrul său părinte. Ion Brătianu a avut de suportat rivalitatea fratelui său, disidența drapeliștilor și influența unor oameni de talia lui Kogălniceanu și Rosetti. Ionel a fost scutit de asemenea inconveniente. El a fost stăpînul absolut al partidului. N-am greși dacă am spune c-a fost la fel și stăpînul țării. Vine cînd vrea la putere, stă cît vrea, pleacă cînd vrea și aduce pe cine vrea.

Am văzut cum în consiliul de coroană din 5 august 1914 a știut să-și impună voința, chiar împotriva unui suveran de talia regelui Carol I.

Actul de la 4 ianuarie 1926 e un nou prilej care ne înfățișează pe Brătianu demn, voluntar și hotărît. Într-o chestiune așa de gingașă din toate punctele de vedere, el înțelege să aibă atitudinea pe care o comportă situația unui factor cu răspundere ; nu atitudinea echivocă care să îngăduie posibilitatea tuturor manevrelor, ci una dreaptă, fără nici o cotitură. Mulți sînt de părere c-a fost o atitudine greșită ; e o chestiune care comportă discuție și asupra căreia se va pronunța istoria nepărtinitoare. Oricum, el are însă meritul loialității. Brătianu a putut să greșească ; nu s-a făcut însă vinovat de slugărnicie, de slăbiciune sau lașitate. N-a înțeles să cerșească favoarea, să se preteze la compromisuri, să-l intimideze primejdia. A acceptat bărbățește situația, cu toate riscurile care le rezerva viitorul, cu toată răspunderea acestor doi factori. Tot ce se poate ca, la atitudinea adoptată, să fi contribuit într-o bună măsură unele motive de ordin personal. Motivul hotărîtor însă pentru Ion Brătianu a fost cel de ordin de stat ; cel puțin așa credea el.

În toamna anului 1918, cînd avu loc prima renunțare a prințului moștenitor, în consiliul de coroană, Brătianu, nutrind speranța unei îndreptări, a fost singurul care-l apără pe prinț, declarîndu-se împotriva oricărei măsuri asupra căreia nu s-ar putea reveni. Nu s-a hotărît în sensul atitudinii adoptate decît în clipa cînd a căpătat convingerea fermă că nu mai este nici o nădejde de îndreptare. Nu era exclusă posibilitatea ca Brătianu să se înșele în convingerile și vederile sale. El însă era încredințat că-și servește țara și dinastia. De aceea apără cu toată îndîrjirea situația creată prin actul de la 4 ianuarie, se străduiește din răsputeri să mențină această situație anacronică.

Nu era nici naiv și nici lipsit de pricepere ca să nu-și dea seama de inconvenientele pe care le prezenta regența și de viitorul turbure care se deschidea înaintea țării.

Vedea cum crește zi cu zi valul popularității prințului Carol, amenințînd la tot momentul ca să sfărîme stăvilarele ordinei constituționale, stabilită de dînsul cu atîta trudă. Cu toate sforțările sale de a măcina partidul național-țărănesc, acesta izbutise să cucerească simpatiile mulțimii, devenind cea mai puternică forță electorală din țară.

Și acest partid care, pe vremea aceea, reprezenta voința norodului, prin glasul autorizat al lui Ion Mihalache se declarase pentru eventualitatea revizuirii actului de la 4 ianuarie.

În fața acestor manifestări care-i periclitau situația, Brătianu continua să se mențină dîrz pe poziție. Nu-l intimidează perspectiva luptei, care se anunță crîncenă, nu ocolește primejdia. Vorbește cu hotărîre de un Mărășești intern. E atît de îndîrjit încît sînt momente cînd își pierde cumpătul, săvîrșind greșeli. Așa-i de pildă procesul Manoilescu.

Cînd bătălia politică în care se angajase era în toi, iată că, pe neașteptate, cade fulgerat de moarte. Felul cum s-a declanșat și a evoluat boala a fost de natură să trezească nedumeriri în mintea multor persoane.

Vestea încetării din viață a aceluia care a fost Ionel Brătianu a produs în toată țara consternare. Nimenea nu bănuia un sfîrșit așa de apropiat. Abia atinsese vîrsta de 63 de ani și era încă destul de robust. Lumea obișnuită ca, timp de un sfert de veac, să-l vadă mereu pe primul plan al vieții politice, guvernînd și dominînd situația, cu greu se putea deprinde cu lipsa lui din arenă. Cu toții își dădeau seama că dispare cu dînsul unul din cei mai destoinici cîrmaci pe care i-a avut statul român. Și poate va trece multă vreme pînă cînd se va ivi omul care să-l poată înlocui. Deocamdată, lipsa lui se simte la fiecare pas : o simte țara, o simte mai ales partidul care, năucit, își caută de opt ani de zile șeful și nu-l găsește. Partidul liberal are mereu senzația că el

a fost înmormîntat la Florica, odată cu trupul lui Ionel Brătianu. Din cînd în cînd tresaltă sub imboldul unei nădejdi. Se mîngîie cu gîndul că, poate, într-o zi se va îndura Providența ca să-l învrednicească cu un conducător. Unii nutresc nădejdea că, poate, descendentul lui Ionel Brătianu e omul destinat să îndeplinească această misiune. Le place să creadă că fiul calcă pe urmele părintelui. Așteaptă ca partidul să retrăiască vremuri de glorie.

Pînă atunci, se resemnează oftînd nostalgic după șeful dispărut, regretîndu-i lipsa la fiecare moment evocîndu-i memoria la fiecare pas.

*
* *

Ori de cîte ori Brătianu era obiectul criticilor pătimașe și atacurilor înverșunate, el avea obiceiul să spuie intimilor săi : „Nu-mi pasă de pietrele ce mi se aruncă. Îmi pasă de piatra ce se va așeza pe mormîntul meu".

Brătianu a fost dintre rarii muritori care au avut privilegiul să privească moartea cu seninătate. Avea conștiința împăcată că și-a îndeplinit cu prisosință datoria în viață. Era conștient că lespedea funerară va închide, odată cu dînsul, unul din capitolele cele mai glorioase din istoria țării. Pietrele care i s-au aruncat în viață au servit ca soclu pentru statuia lui. Somnul lui de la Florica n-are să fie tulburat decît de pașii pelerinilor care vor veni, în șiruri nesfîrșite, să-i aducă prinosul de recunoștință și de admirație.

Cît timp va dăinui neamul românesc, mormîntul lui va fi loc de pelerinaj.

Pe lespedea acestui mormînt e scrisă una din cele mai frumoase și strălucite pagini din istoria țării.

TAKE IONESCU

Ducîndu-mă într-o zi, într-una din nenumăratele frizerii din cartierul Griviței, cu surprindere bag de seamă că obloanele sînt trase.

Cum nu era duminică sau vreo altă sărbătoare, mi-am închipuit că trebuie să se fi întîmplat ceva neobișnuit ca patronul frizeriei, un biet bărbier de cartier, să-și îngăduie luxul să închidă prăvălia într-o zi de lucru. Am aflat peste cîteva zile, din însăși gura lui, cauza pentru care închisese prăvălia : era ziua cînd avusese loc înmormîntarea lui Take Ionescu.

— Cum puteam să țin prăvălia deschisă, într-o asemenea zi, îmi spune dînsul ? Doar unul a fost Take Ionescu, gură-de-aur. Mare om, domnule, și bun român !

Și bărbierul nu mai contenea cu laudele la adresa marelui dispărut.

Găseam gestul frizerului impresionant și foarte edificator.

Un biet bărbier de cartier, obscur și prăpădit, dintr-o pornire spontană și dezinteresată găsește cu cale ca, la înmormîntarea lui Take Ionescu, drept omagiu memoriei marelui dispărut, să închidă prăvălia.

E o dovadă din cele mai elocvente a popularității și a simpatiei de care se bucura Take Ionescu în masele populare.

Numele lui răzbise pînă în Macedonia, era pe buzele tuturora. N-a fost el oare multă vreme răsfățatul mulțimii care-l denumise „gură-de-aur" ?

A fost cel dintîi om politic din Țara Românească care, fără nume sonor, avere, relații de familie, îndrăznește în contra voinței unui suveran autoritar și cu prestigiu, cum era regele Carol I, să-ntemeieze un partid și să recolteze în opoziție succese fără precedent.

Puțini oameni politici în Țara Românească au avut parte de partizani devotați pînă la fanatism ca Take Ionescu.

Un avocat îmi spunea că, dacă i-ar fi cerut Take Ionescu să înjunghie pe cineva, ar fi făcut-o fără pic de șovăială. În Capitală și provincie găsești și astăzi adoratori fanatici ai lui Take Ionescu ; sînt profesori și avocați dintre cei mai distinși.

Îi păstrează un adevărat cult. Dacă împrejurările i-au adus pe unii dintre ei să peregrineze în alte partide, ei au rămas credincioși memoriei lui Take Ionescu. Umbra marelui dispărut îi urmărește cu perseverență. Au rămas cu trup și suflet „takiști", aderenți devotați ai unui om care-i captivase prin vraja personalității sale excepționale.

Fascinați de persoana șefului, nu înțelegeau să rîvnească după ideologii și programe ; Take Ionescu era pentru dînșii un drapel și un program. Rar om politic a putut exercita în Țara Românească o asemenea vrajă.

*

* *

Prin originea lui burgheză, feciorul coanei Frosa și al lui Ghiță Ion din Ploiești, era osîndit să se mulțumească în ierarhia socială cu o situație modestă. Regimul oligarhic de la noi din țară îi interzicea ascensiunea la posturile de comandă ; ele erau rezervate unei clase restrînse de privilegiați. Tînărul Dimitrie Ionescu n-adu-

cea cu sine decît blazonul talentului. Încă din liceu ghicise, prin instinct, ostilitatea cu care are să-l întîmpine oligarhia română. Pe măsură însă ce devine conştient de propria lui valoare, simte impulsiuni irezistibile pentru rolurile principale din viaţa publică. Pipăindu-şi rezistenţa, simte că era „făcut dintr-un metal care ştie să învingă".

Încurajat de succesele răsunătoare pe care le obţine la studii, el se azvîrle în vîltoarea luptei.

Înzestrat cu calităţi excepţionale, el se remarcă la fiecare ocazie şi înregistrează biruinţă după biruinţă.

Premiat cu elogii ca elev de liceu, la bacalaureat uimeşte pe membrii comisiei.

V. Ureche şi Gr. Cobălcescu, doi din membrii examinatori, sînt de acord să recunoască că n-au mai întîlnit un element aşa de dotat : e vorba de tînărul Dimitrie Ionescu.

La Paris, repede se impune atît în faţa colegilor, cît şi în faţa profesorilor.

La etatea de 19 ani, cînd alţi tineri de seama lui au preocupările inerente vîrstei, el are în diferite ocazii sarcina ca, acolo, în metropola culturii, să reprezinte România. Îşi îndeplineşte rolul cu cinste pentru dînsul şi ţara lui.

Cu prilejul unui congres, vestitul general ungur Thurr, printr-un discurs inspirat, reuşise să cucerească simpatiile auditorului. Într-o asemenea atmosferă de entuziasm pentru Ungaria şi ilustrul ei reprezentant, se urcă la tribună delegatul României, studentul Dimitrie Ionescu. Românii din sală pe drept cuvînt sînt îngrijoraţi. Faţă de succesul delegatului ungur, ce va putea să facă tînărul de 19 ani ?

Un necunoscut, un copilandru venea să vorbească în urma generalului Thurr. Îndrăzneala era de natură s-apară ca obrăznicie de prost gust. Sala formată dintr-un public ales, neîncrezătoare la început, încetul cu

încetul însă fu cucerită de către tinerelul orator, iar la sfîrşit nu mai conteneşte cu aplauzele, freamătă de entuziasm.

Acolo, în capitala Franţei, în faţa unei asistenţe selecte şi nişte condiţii ingrate, cînd nu împlinise încă 20 de ani, Take Ionescu se manifestă ca un orator de mare anvergură. Succesele oratorice se vor ţine lanţ de-acum înainte, îi vor crea faima, îi vor aduce porecla de „gură-de-aur", îi vor asigura ascensiunea.

La 26 de ani îl vedem deputat ; la 33, ministru.

Îşi face debutul în Parlament vorbind în numele tinerilor aleşi, iar tinerii, în numele cărora vorbea, erau : Al. Marghiloman, C. Dissescu, C. Arion, Al. Djuvara ; ales între cei aleşi.

Cu acest prilej, G. Panu scrie : „Acest tînăr e plin de viitor. Acest deputat al Craiovei este, pentru Parlamentul român, o adevărată podoabă".

Spusele lui Panu s-au adeverit întru totul.

Timp de aproape patru decenii, Take Ionescu a fost o mîndrie a Parlamentului român, într-o vreme cînd tribuna parlamentară era ilustrată printr-o pleiadă de oratori de mîna întîia.

Alături de darul vorbirii, Take Ionescu poseda şi meşteşugul scrisului. O mulţime de articole publicate prin diferite reviste şi ziare şi dintre care unele au stîrnit o mare vîlvă în vremea lor ne pune în situaţia să ne dăm seama de însuşirile de scriitor ale autorului.

Îndeosebi volumul de *Amintiri,* publicat în limba franceză, ne înfăţişează pe Take Ionescu ca un scriitor de talent. Portretele cîtorva oameni politici din Europa sînt executate cu o mînă de maestru. Păcat că un asemenea talent, din cauza multiplelor ocupaţii care îl hărţuiau fără încetare, n-a avut răgazul şi tihna trebuitoare ca să poată acorda scrisului atenţia şi grija cuvenite.

Cele cîteva pagini scrise în fugă sînt îndeajuns de

edificatoare ; ele constituiesc mărturia elocventă a ceea ce Take Ionescu promitea ca scriitor.

Dacă moartea ar mai fi întîrziat cu cîţiva ani de zile, de bună seamă că literatura română s-ar fi îmbogăţit cu cîteva volume de memorii. La apusul vieţii, Take Ionescu ar fi simţit nevoia să-şi încheie cariera cu publicarea memoriilor. Mai puţin ocupat cu politica, ar fi avut răgazul ca să acorde mai multă atenţie scrisului. Omul care aproape patru decenii a fost în continuu pe primul plan al vieţii politice, era în măsură să spună multe lucruri şi cît se poate de interesante.

Intelectual de rasă, Take Ionescu nu căuta în politică numai satisfacerea orgoliului şi a nevoiei de acţiune. Ea oferea spiritului său, vioi şi iscoditor, un vast şi interesant cîmp de observaţie.

Era omul politic în accepţiunea occidentală a cuvîntului, cum prea puţini a avut Ţara Românească.

Pe lîngă o temeinică pregătire juridică, avea o foarte frumoasă cultură generală. Deşi ocupat peste măsură cu fel de fel de treburi, totuşi găsea timpul necesar ca să fie la curent cu cele mai însemnate opere din diferite domenii.

Ca unul care cunoştea la perfecţie limbile franceză şi engleză, iar germana şi italiana le poseda destul de bine, avea putinţa să citească în original aceste opere.

Nu lăsa să treacă nici un an fără să nu facă una sau mai multe călătorii în străinătate.

Pentru Take Ionescu aceste călătorii nu erau un mijloc de agrement şi nici nu le făcea din spirit de snobism.

El le considera ca o necesitate impusă de higiena intelectuală.

„Cu evenimentele ca şi cu Mont Blanc, spunea el, trebuie să te-ndepărtezi ca să le pricepi proporţiile adevărate".

Fără această evadare, calităţile lui erau condamnate să se ofilească sub influenţa climatului spiritual al ţării noastre. Datorită contactului cu Occidentul, el a izbutit să-şi păstreze vioiciunea minţii şi a putut să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor şi a evenimentelor.

Această perspectivă îi ajută darului său natural de prevedere ca să aibă de multe ori viziuni profetice asupra viitorului.

E unul dintre puţinii oameni politici din lume care prevăzură consecinţele războiului mondial.

Într-o serie de articole, publicate în ziarul „La Roumanie", în anul 1914, el arată că războiul va avea ca urmare cascada tronurilor, orientarea societăţii spre stînga, socialism revoluţionar, atotputernicia Americii.

„Va fi, zice el, în articolul intitulat „Cascada Tronurilor" şi apărut în „La Roumanie", în ziua de 24 august 1914, o cascadă de tronuri. Europa va fi republicană".

„O sărăcie grozavă va stăpîni omenirea foarte mulţi ani", declară el unui prieten. „Dintr-o criză vom intra în alta. Ţine bine minte ! Generaţia mea şi a ta va vedea România Mare, dar nu va vedea zile bune".

La izbucnirea conflictului, prevede atît durata lungă a războiului, cît şi participarea celor două mari puteri extracontinentale, America şi Japonia. Evenimentele se desfăşoară potrivit prevederilor lui Take Ionescu.

Nu degeaba regele Carol taxase pe Take Ionescu drept omul cel mai inteligent din domnia lui.

*

* *

În momentul cînd tînărul doctor în drept, după studii strălucite, părăsea Parisul, profesorul Alglave îmbrăţişîndu-l îi zice : „Ai încredere în steaua ta ! Vei fi cuceritor într-o zi".

Nu va trece mult timp şi se va împlini profeţia lui.

Sosirea lui Take Ionescu în țară coincidea cu sărbătorile pentru ridicarea României la rangul de regat. O nouă epocă începea în istoria țării. Prefacerile prin care treceau statul și societatea românească ofereau perspective surîzătoare pentru oamenii vrednici, ambițioși și întreprinzători.

Take Ionescu ardea de nerăbdare să joace un rol de seamă pe scena politică. Aducea pentru aceasta toată rîvna clasei mijlocii care pînă atunci fusese ținută la o parte.

Încurajat de succesele obținute la studii și încrezător în forțele sale, se azvîrle în vîltoarea luptei. Foarte curînd, după stabilirea lui în țară, își cucerește faima de mare avocat. Formidabilul său talent oratoric ca și temeinica lui pregătire juridică îl așează dintr-o dată în fruntea baroului românesc.

De asemenea fac mare vîlvă conferințele ținute la Ateneu.

Prin origine, structură sufletească și educație, el era atras de partidul liberal și în special de Rosetti.

Colaborează o bucată de vreme la „Românul", afișînd idei radicale. Ca atare, susține colegiul unic, eligibilitatea magistraților, purificarea administrației.

Cu timpul, Take Ionescu se îndepărtează de Rosetti, alăturîndu-se lui Ion Brătianu. Simțul lui politic îi dictează această evoluție. Bătrînul Rosetti era din ce în ce mai izolat în partid, iar ideile lui înaintate aveau un slab ecou în opinia publică. Omul care reprezenta cu adevărat partidul și deținea puterea era Brătianu.

Partidul liberal însă nu se grăbește să acorde atenția cuvenită tînărului avocat ; socoate că-i deajuns un mandat de deputat.

Fotoliul ministerial pentru Take Ionescu ca și pentru ceilalți tineri cu talent care se înregimentaseră în partidul liberal cum erau : Al. Marghiloman, C. Dissescu și C. Arion rămînea un semn de întrebare. Take Ionescu

are destulă ambiție și e prea conștient de valoarea lui ca să se mulțumească cu o situație lipsită de perspective.

Decepționat de miopia partidului liberal, partid în care-și pusese multe speranțe, el sfîrșește prin a trece în lagărul vrăjmaș.

Dacă partidul liberal a înțeles să-i refuze galoanele de căpitan, e silit ca de acum înainte să-l accepte ca adversar. La fel se va întîmpla cu Marghiloman, C. Arion, Barbu Delavrancea și alții.

Partidul liberal va avea mult de suferit de pe urma acestei politici de ostracizare a valorilor.

Lascăr Catargiu, șeful conservatorilor, om lipsit de cultură, dar plin de bun simț, își dă numaidecît seama de ce mare folos poate să fie pentru țară și partid o persoană de talia lui Take Ionescu ; de aceea se grăbește să-l primească cu brațele deschise. Protejat de bătrînul Catargiu, Take Ionescu ajunge în curînd copilul răsfățat al partidului.

Abia are 33 de ani cînd ocupă fotoliul ministerial. Tinerețea nu-l împiedică să se afirme ca un bun ministru de instrucție. E autorul mai multor legi și opere însemnate. Se interesează îndeaproape de soarta învățămîntului primar ca și de organizarea clerului. Parlamentul rămîne uluit în fața competenței cu care tînărul ministru de instrucție tratează problemele de ordin eclesiastic. Are impresia că se găsește înaintea unui teolog consumat. Cu aceeași competență vorbește în cele mai felurite chestiuni de pură specialitate.

La fel se comportă ca titular la departamentul finanțelor sau la acel al afacerilor străine.

E omul care, pe unde trece, lasă urme.

În marele minister conservator de sub președinția lui Lascar Catargiu, Take Ionescu este prima vioară a guvernului.

În cabinetul care întrunește pe atîția fruntași ai

cuvîntului ca Al. Lahovary, P. Carp şi Al. Marghiloman, Take Ionescu este oratorul guvernului.

Această „fiară a cuvîntului", cum îi place să-l caracterizeze Delavrancea, domină Parlamentul, baroul şi întrunirile publice.

Mulţimea entuziasmată îl porecleşte „gură-de-aur".

Uimeşte pe toată lumea prin talent, inteligenţă, cultură, pricepere şi o uriaşă putere de muncă.

Rar om politic de la noi care să fi desfăşurat o activitate tot aşa de intensă şi febrilă ca Take Ionescu.

Conduce în mod efectiv departamentul, participă direct şi cît se poate de intens la toate manifestările vieţii politice, se ocupă îndeaproape pînă şi de bucătăria partidului, scrie articole, acordă interviuri, întreţine o vastă corespondenţă şi numeroase relaţii în toate straturile sociale, frecventează saloanele, caută să fie la curent cu cele mai însemnate opere din diferitele domenii.

La locuinţa lui e un adevărat pelerinaj. N-a fost în Ţara Românească casă mai primitoare ca a lui Take Ionescu. Veneau oamenii din toate unghiurile ţării, ba chiar de peste hotare.

În societate, feciorul lui Ghiţă Ion de la Ploieşti se comportă ca cel mai desăvîrşit gentleman.

În asemenea condiţii, nu-s deloc de mirare faima care şi-a creat-o şi rolul politic care l-a jucat.

Ascensiunea fulgerătoare în vîrful piramidei sociale a unui fiu de negustor falit nu se putea să nu stîrnească invidie şi indignare.

Cea mai mare parte dintre boieri privesc prezenţa acestui intrus în fruntea partidului conservator ca o sfidare adusă clasei lor. Dacă erau dispuşi să-l tolereze ca un auxiliar preţios, nu înţelegeau însă să-l accepte la posturile de comandă.

Numai gîndul că feciorul coanei Frosa nutreşte speranţa şefiei, îi făcea să spumege de ciudă şi de revoltă.

Socoteau o astfel de năzuință ca un sacrilegiu. Erau hotărîți să împiedice cu orice preț o asemenea ofensă.

Carp, Nicu Filipescu, Marghiloman și alții lucrează din răsputeri la demonetizarea și înlăturarea lui Take Ionescu din viața politică.

Neputîndu-i tăgădui talentul și inteligența, îi contestau caracterul.

Carp avea obiceiul să spună că Take Ionescu „totdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Tot Carp este acela care declara sentențios: „Precum frumusețea nu justifică prostituția, tot așa talentul nu poate justifica toate incarnațiunile".

Într-un portret rămas celebru, Nicu Filipescu șarjează cu talent și violență persoana lui Take Ionescu: „Șoimul cu aere de Cezar".

Mișu Cantacuzino striga în gura mare că „fricosul trebuie împușcat".

Se spune că însuși regele Carol, de teamă ca nu care cumva să se întărească partidul conservator, alimenta rivalitatea dintre Nicu Filipescu și Take Ionescu.

Partidul liberal, la rîndul său, avea tot interesul să întrețină o atmosferă cît se poate de defavorabilă în jurul lui Take Ionescu, ca unul care reprezenta o reală primejdie.

Din pricina solicitudinii deosebite pe care o acorda clientelei politice, grijă izvorîtă nu numai din calcule electorale, ci și din bunătatea inimii sale, Take Ionescu își atrăsese dușmănia unei însemnate părți din pătura cultă a burghezimii.

Porniți împotriva „takismului" pe care-l considerau ca o plagă a vieții noastre politice, mulți intelectuali, cu toată originea lui modestă, uitau să vadă în persoana lui Take Ionescu dărîmarea barierelor, triumful meritelor și ascensiunea clasei burgheze. Pe dînșii nu-i impresiona decît aspectul dezolant al „revărsării Nilului" bugetar asupra partizanilor.

Pătura mijlocie, însă, dîndu-şi seama prin instinct că Take Ionescu este reprezentantul ei cel mai strălucit, îl absolvi de toate păcatele ca să-i acorde, în schimb, sprijin şi încredere.

A fost un timp cînd n-a existat în ţară om politic mai popular ca Take Ionescu. Bazat pe această popularitate, el s-a încumetat să înfiinţeze în România cel de-al treilea partid de guvernămînt.

Avînd în vedere situaţia dinainte de război care era cu totul defavorabilă, existenţa unui al treilea partid de guvernămînt, încercarea lui Take Ionescu apare ca o mare îndrăzneală. Şi cu atît mai temerară e cutezanţa lui, cu cît avea împotriva sa voinţa neînduplecată a regelui Carol I, care nu înţelegea să complice mecanismul vieţii politice prin funcţionarea unui al treilea partid de guvernămînt.

Totuşi, cu toată vrăjmăşia de moarte a celor două partide istorice cu trecut glorios şi poziţii bine definite, cu toată ostilitatea suveranului care era partizan hotărît al rotativei şi în ciuda unor vicii organice de care suferea noua grupare politică, partidul conservator-democrat recoltează succese electorale fără precedent în Ţara Românească.

Între anii 1908—1911, takiştii reprezentau cea mai puternică forţă politică. Fiecare alegere este pentru dînşii un prilej de biruinţă. Faţă de atîtea succese electorale obţinute de tînărul partid conservator-democrat, la un moment dat lumea începe să creadă că Take Ionescu va deveni şeful celui mai puternic partid şi va guverna ţara după cum va voi. Dar favoarea corpului electoral nu-i de lungă durată. Valul popularităţii scade odată cu venirea conservatorilor la putere şi cartelul electoral încheiat cu liberalii.

Contrar aşteptărilor şi a practicii constituţionale, regele Carol I a însărcinat, la 1910, cu formarea guvernului pe Petre Carp, deşi gruparea prezidată de dînsul înre-

gistrase numai înfrîngeri cu ocazia diferitelor alegeri. Sub imperiul mîniei, Take Ionescu săvîrşeşte greşeala să încheie cartel electoral cu liberalii.

Am comite însă o eroare fundamentală dacă am atribui acestor cauze declinul partidului conservator-democrat ; ele n-au făcut decît să scoată la iveală şubrezenia organismului politic creat de Take Ionescu.

Partidul conservator-democrat purta, încă din naştere, stigmatul invalidităţii.

Hibrid prin compoziţia lui, nebulos în concepţii şi oportunist în ţeluri, el era oosîndit ca să n-aibă decît o existenţă efemeră. Preocupat de grija venirii la putere, Take Ionescu n-avea nici libertatea şi nici curajul să se hazardeze pe drumuri noi şi îndrăzneţe. Deşi accesibil celor mai înaintate idei, el aparţine trecutului prin legăturile sale şi era, prizonierul prezentului prin năzuinţele care-l însufleţeau.

Lipsit de energia trebuitoare ca să rupă cu trecutul şi de elanul tineresc ca să pregătească viitorul, Take Ionescu se mulţumeşte să construiască la repezeală un instrument cu care să-şi poată servi mai bine interesele şi scopurile sale, iar scopul lui nu era altul decît şefia de guvern.

Încrezător în dibăcia sa, şi-a putut închipui că poate mînui cu succes barca prin asprele vîrtejuri ale politicii româneşti, în detrimentul celor două partide istorice.

Viziunea României Mari, întrezărită într-un moment de exaltare, îl face să vadă viitorul în culori trandafirii.

Pionierul idealului naţional s-aştepta ca, odată cu întregirea neamului, să înceapă pentru dînsul o eră nouă, cu perspective din cele mai surîzătoare.

Oricît de perspicace era Take Ionescu, nu-şi putea închipui în perioada neutralităţii, cînd conducea acţiunea naţională pentru intrarea ţării în război, că tocmai în România Mare va fi nevoit să treacă prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

Prins în vîltoarea luptei și furat de mirajul perspectivei, n-avea răgazul trebuitor ca să-și dea seama că partidul său era lipsit de o bază solidă ; era partidul care avea, ca punct de plecare și suport principal, persoana lui Take Ionescu.

Pentru valoarea lui individuală nici nu se poate un omagiu mai mare. Nu-s deajuns însă voința și meritele unui om, ca să constituie temeiuri pentru crearea unui partid viabil.

*

* *

Take Ionescu e unul din rarii vorbitori care poseda deopotrivă toate genurile de oratorie.

La tribuna parlamentului sau la Dacia, la bara justiției sau pe strada Ateneului, în fața catafalcului ca și înaintea mulțimilor tumultuoase, același orator sclipitor care subjugă auditorul.

Carp, care era un admirabil debater parlamentar, era un slab orator pentru masele populare. Delavrancea, care excela în oratoria întrunirilor publice, era departe de a fi debaterul parlamentar de mîna întîia.

Toma Stelian ca și Matei Cantacuzino, doi ași ai baroului românesc, erau niște oratori mediocri pentru întrunirile publice.

Un Coco Dumitrescu, care strălucea la catedră, era de necunoscut cînd se găsea la tribună. Numai Take Ionescu a avut rarul privilegiu de a excela în toate genurile de oratorie.

Puterea de improvizare era una din calitățile oratoriei sale, creîndu-i un mare ascendent.

În timpul războiului, cu prilejul recepției făcută de către baroul din Paris românilor aflători în Franța, Take Ionescu rostește un discurs care entuziasmase întreaga asistență formată dintr-un public cît se poate de select. N-avusese decît cinci minute de pregătire. Toma Stelian,

care era însărcinat să vorbească în numele românilor și care era așteptat din clipă în clipă, nu mai sosea. În aceste împrejurări, a fost nevoit să vorbească improvizat Take Ionescu.

Cei prezenți mărturisesc că a fost sublim.

Tot întîmplător și improvizat a trebuit să vorbească Take Ionescu cu prilejul unei reuniuni restrînse de personalități marcante cu mare influență în sferele politice și care susțineau menținerea Austro-Ungariei pe motivul că prin dezmembrarea ei se balcanizează centrul Europei. Take Ionescu combate părerea menținerii Austro-Ungariei și pledează pentru dezmembrarea ei cu așa succes, încît reușește să cîștige, în favoarea tezei sale, întreaga asistență. Printre cei de față era și Tardieu, omul care va juca un rol așa de important la conferința păcii. Din acea clipă e cîștigat definitiv de partea României.

Singura parte slabă a oratoriei lui, pe care de altfel avea grija s-o recunoască printre cei dintîi, era replica la întreruperi.

Era foarte stîngaci în mînuirea ironiei. Pe acest teren era incapabil să susțină un duel oratoric cu Petre Carp la tribuna Parlamentului, sau cu Missir la bară.

Nimic nu-l deconcentra mai mult într-o dezbatere decît intervenția spirituală a unui Carp sau Missir. Această slăbiciune își găsește explicația în firea sensitivă a lui Take Ionescu.

Generos și bun, de o bunătate fără margini, în chip fatal îi lipsea doza necesară de maliţiozitate ca sufletul lui să poată secreta torpila caustică a ironiei.

Fiindcă veni vorba de bunătatea lui Take Ionescu, e locul ca să subliniem această latură a sufletului său. Ori de cîte ori avea ocazia ca să facă bine, îl făcea cu dragă inimă. Servea pe toată lumea. Casa lui era pururea deschisă tuturor. Și nu făcea aceasta numai din

calcul electoral, ci din imboldul inimii sale bune. Bunătatea îl făcea să uite şi să ierte.

Panu îşi făcuse o specialitate, atît prin „Săptămîna" cît şi la tribuna Parlamentului, ca să atace cu violenţă pe Take Ionescu. Take Ionescu, care a avut mult de suferit de pe urma acestor atacuri, a fost acela care a scris cel mai mişcător şi elogios articol la moartea lui George Panu.

Iorga, la rîndul lui, cînd la Iaşi e atacat cu furie pe tema războiului şi nu sare nimeni în ajutorul său, găseşte în Take Ionescu un aprig apărător. Şi nu de mult timp Iorga îl atacase cu toată violenţa de care e capabil acest polemist de rasă.

Următoarele lui cuvinte, demne de reţinut, caracterizează de minune fondul sufletesc al lui Take Ionescu. „Nedreptăţile pe care mi le-au făcut alţii mie nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit; acelea pe care le-am făcut eu altora, nu cer nimănui să le uite, căci eu le regret". Aşa glăsuia omul care a avut de suferit multe nedreptăţi.

*
* *

Take Ionescu a fost, poate, cel mai atacat şi hulit dintre oamenii politici ai generaţiei sale.

După cum am amintit mai sus, causticul Panu îşi făcuse o specialitate din atacurile împotriva lui Take Ionescu. Nu era număr din „Săptămîna", nu era ocazie în Parlament ca Panu să nu se lege de dînsul.

Campania susţinută cu talent şi vigoare de către directorul „Săptămînei" avea răsunet mai cu seamă în unele cercuri intelectuale.

Am găsit şi astăzi persoane care sînt sub influenţa polemicilor lui Panu. Nu degeaba era îngrijorat Take Ionescu cînd îi spunea într-o zi lui Panu, în vremea cînd erau prieteni : „Panule, de două condeie mă tem în Ţara

Românească, de condeiul lui Hajdeu și de al tău. Nu doresc de loc să am de a face cu ele". Parc-a fost pocit la gură.

Iorga, la rîndul lui, cu recunoscutul său talent de polemist, l-a atacat fără cruțare. Cum necruțător a fost și vijeliosul Nicu Filipescu. A rămas celebru portretul pe care l-a făcut lui Take Ionescu.

Violența atacurilor merge uneori pînă la trivialitate. Nu era numit el „Take șapte pantaloni" ?

S-a mers pînă acolo încît a fost înfățișat drept fiu natural al unui bancher evreu.

Originea lui burgheză, care n-avea de ce să constituie vreo scădere, era și ea exploatată în defavoarea lui. Feciorul coanei Frosa și al lui Ghiță Ion, negustorul falit de la Ploiești, era atacat cu violență pe tema acestei obîrșii modeste. „Mă atacați numai pe mine, răspunde el de la tribuna Parlamentului, și deloc pe colegii mei. Vă numiți radicali, dar sînteți orbiți de prestigiul numelor sonore, pe cîtă vreme eu n-am un astfel de nume. Vedeți, domnilor, la aceste atacuri mă gîndeam de cînd eram în liceu. M-am pipăit atunci și simțind că eram dintr-un metal care știe să învingă, m-am aruncat în vîltoare și am învins".

Pînă și Mitiță Sturza, uitînd de situația lui de șef de partid și de guvern, îi azvîrle în față epitetul de „Belzebuth". Multă vreme Take Ionescu a purtat această poreclă și a fost înfățișat ca atare în caricaturile din ziare și revistele umoristice.

Fiindcă nu i se puteau tăgădui talentul și inteligența, i se reproșa lipsa de caracter. Am pomenit în altă parte cuvintele lui Carp care spunea despre Take Ionescu că „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Și mai categoric și mai caustic a fost Carp cînd a spus pe socoteala caracterului lui Take Ionescu : „Precum frumusețea nu justifică prostituția, tot așa talentul nu justifică toate încarnațiunile". Nu se puteau

imagina cuvinte mai grele la adresa cuiva. Şi toate acestea spuse de un om cu inteligenţa şi prestigiul lui Petre Carp.

Unii au mers aşa de departe că l-au prezentat ca un om vîndut străinilor. A fost o vreme cînd această versiune era destul de răspîndită.

Erau persoane care credeau serios că Take Ionescu primeşte bani de la străini, că este un om venal.

Se prea poate că în timpul războiului să fi acceptat bani de la aliaţi ; nu e exclus. E însă foarte explicabil. Opera de propagandă din timpul neutralităţii necesita fonduri însemnate. Trebuia contracarată acţiunea centralilor care desfăşurau la noi în ţară o activitate propagandistică din cele mai intense, cheltuind sume fantastice. Corupţia pătrunsese pînă în cele mai înalte cercuri.

Take Ionescu nu era un om cu avere ca să poată să susţină cu punga lui întreaga propagandă naţionalistă. Iar bogătaşii din Ţara Românească nu prea s-au grăbit să-i pună la îndemînă sumele necesare.

În acest caz, şi numai în acest caz, Take Ionescu poate a acceptat să primească bani de la aliaţi.

Numai un om de o scrupulozitate maladivă poate să-i facă din aceasta un reproş. Omul cinstit, dar înţelegător al situaţiei, nu va îndrăzni să-i facă o vină.

Dimpotrivă, vina cea mare ar fi fost cînd din scrupule de conştiinţă ar fi stat cu braţele încrucişate să vadă ravagiile pe care le făceau propaganda şi corupţia germană, asistînd astfel la compromiterea intereselor neamului.

În ceea ce-l priveşte personal, Take Ionescu era departe de a fi un om al banului. Omul robit banului găseşte plăcerea în truda de a agonisi şi a spori averea. Take Ionescu, căruia nu i-au lipsit ocaziile să devină un om bogat, nu şi-a dat nici cea mai mică osteneală ca să strîngă banul. Îl socotea numai ca un simplu mijloc ; de aceea îl cheltuia în măsura în care-l cîştiga. Orice per-

soană serioasă nu poate concepe nici măcar în glumă că un om care e în preajma vîrstei de 60 de ani, fără copii, capabil oricînd să-şi îndestuleze nevoile prin cariera lui de avocat cu renume european şi care are pe deasupra ambiţia de a juca un rol istoric în politica ţării, ar fi fost în stare să se coboare pînă la ultima treaptă a decadenţei, să se vîndă.

Hotărît lucru că nu ! Şi totuşi s-a adus o asemenea învinuire.

Sînt persoane care şi azi continuă să ia în serios această calomnie.

*

* *

Marile reforme democratice, exproprierea şi votul universal, găsesc la Iaşi, în Take Ionescu, şeful partidului conservator, reprezentant prin urmare al marilor latifundiari şi al votului cenzitar, un cald susţinător.

E omul care-şi dă perfect de bine seama de însemnătatea covîrşitoare a operei care se săvîrşeşte, ca şi de sacrificiul clasei conducătoare. „Dacă clasele diriguitoare, spune el în discursul ţinut în Parlament în şedinţa din 10 iunie 1917, n-ar fi făcut altceva decît să împingă la război, şi încă şi-ar fi ispăşit toate păcatele şi ar fi cîştigat laurii izbînzii.

Noi legiferăm pentru România Mică, dar legiferăm pentru România de mîine. Generaţia noastră a făcut o faptă mare, a declarat războiul. Azi face a doua faptă mare, cînd pe cale legală împlineşte cea mai largă, cea mai îndrăzneaţă şi, nădăjduiesc, cea mai fecundă dintre revoluţiile pe care le cunosc în istoria revoluţiilor legale. Istoria nu va uita că pe un colţ de pămînt, strînşi de nevoi şi amărîţi de chinuri, am avut nu numai bărbăţia de a crede în victorie şi de a spune : vom pieri dar nu vom dezarma, dar am avut şi bărbăţia să ne decapităm singuri pentru generaţiile viitoare".

Nici nu se puteau accente mai calde, mai elocvente și mai cuprinzătoare.

Un susținător de circumstanță, vor înclina să spună unii.

Dacă n-a fost un fanatic, sau un stegar al cauzei țăranilor, niciodată însă nu le-a fost ostil, ci întotdeauna binevoitor. La 1888, îl vedem cum le ia apărarea în Parlament : „Ideea dreptului la pămînt, zice el, este în datinile, în tradițiunile, în suvenirurile, aș putea zice în carnea și oasele țăranului nostru. Nimic de mirare, dacă în vreme de răscoale acest strigăt îl prididește".

La 1907 e singurul om din guvern care vrea și cere măsuri eficace pentru îmbunătățirea soartei țăranului, susținînd o largă reformă agrară care să permită ruperea din blocul proprietarilor mari a cît mai mult pămînt pentru țărani și crearea unui institut de credit agricol. Tot el este raportorul legilor cerute de situație. La 1913, cînd Brătianu anunță programul faimoaselor reforme, Take Ionescu nu se numără printre adversari. Cu mult înainte de votarea reformelor de la Iași, în înțelegerea survenită între el și Nicu Filipescu, cad de acord cu privire la o largă reformă agrară și electorală.

La Iași, cum am văzut, deși exponentul partidului conservator care reprezenta interesele marilor latifundiari și beneficiari ai votului cenzitar, totuși nu numai că nu opune nici o rezistență marilor reforme, ci le îmbrățișează chiar cu căldură.

*

* *

De bună seamă că cea mai mare parte a cuvîntărilor fatal sînt destinate să dispară odată cu împrejurările și clipa în care au fost rostite. Ele nu păstrează decît o valoare documentară.

Sînt însă printre ele unele care vor supraviețui clipei și vor putea să înfrunte valurile vremii, figurînd prin-

tre cele mai frumoase pagini ce s-au scris în literatura română. Aşa e, de pildă, cuvîntarea funerară de la moartea lui Al. Lahovary, o capodoperă a genului.

Figura strălucitului fruntaş conservator şi a eminentului bărbat politic e evocată în accente de o putere magică şi zguduitoare. Iată cum caracterizează, într-un pasagiu al discursului, persoana marelui dispărut : „32 de ani, el n-a trăit viaţa unui om, ci a trăit viaţa unui neam.

În pieptul lui vast, nu s-au ridicat numai furtunile care încep într-unul din noi, în el au viscolit uraganele care au clătinat România întreagă".

Un alt discurs, menit ca prin însemnătatea lui istorică să facă epocă în analele oratoriei române e faimosul discurs al „Instinctului Naţional", rostit cu prilejul memorabilelor dezbateri care au avut loc în Parlament cu privire la atitudinea României în războiul mondial.

E discursul care fixează în chip magistral care trebuia să fie politica statului român în încăierarea fără precedent din istoria omenirii.

Take Ionescu pune la contribuţie toate resursele de care dispune bogata lui făptură ca să pătrundă în tainele sufletului românesc şi acolo să descifreze lozinca acţiunii noastre.

Omul cel mai inteligent din domnia lui Carol I se încrede mai mult în instinctul mulţimii decît în calculele cele mai măestre ce le poate născoci mintea cea mai isteaţă.

Devine astfel campionul politicii instinctului naţional. În zilele de 16 şi 17 decembrie 1915, în faţa unei săli arhipline şi profund impresionate, de pe tribuna Parlamentului face apologia acestei politici care avea să aducă mai tîrziu realizarea visului de aur al neamului românesc.

Pentru triumful acestei politici a luptat din răsputeri, desfăşurînd o intensă şi febrilă activitate. Împreună cu

marele patriot Nicu Filipescu, ei au fost animatorii mișcării naționaliste. Această perioadă e apogeul carierei politice a lui Take Ionescu ca și acel al oratoriei sale.

Lucrul este foarte explicabil. Nu-i de ajuns ca cineva să posede darul vorbirii ca să devină un mare orator. Numai focul pasiunii unei cauze mari face pe marii oratori.

Demostene, Cicero, Mirabeau, Danton, Jaurés, Kogălniceanu sînt pilda celor spuse mai sus. Pe fiecare îl mîna pasiunea unei cauze mari.

Obsedat de viziunea României Mari, elocvența lui Take Ionescu are forța dinamică cu care va atinge culmile oratoriei române.

În acele memorabile zile mi-a fost dat să-l aud pentru prima dată. Era în timpul neutralității.

Încheia seria întrunirilor ce s-au ținut la Dacia cu puțin înainte de intrarea noastră în război. Se perindaseră la tribună o falangă de oratori străluciți ca Nicu Filipescu, Delavrancea, Titulescu, Goga și alții. Și acum mi-aduc aminte formula lapidară și cuprinzătoare cu care și-a încheiat cuvîntarea : „Sire, dă-ne România Mare, căci în România Mică nu-i loc nici pentru tine, nici pentru noi".

Sala înfiorată aplaudă cu frenezie.

Au trecut de atunci 19 ani de zile și scena mi-a rămas viu întipărită.

De altfel, el însuși își dădea seama că această perioadă constituia apogeul carierei sale politice. „Pot să pun foc, spune el la 1917, la toată activitatea mea politică, afară de acești doi ani din urmă în care am convingerea că am slujit din toate puterile interesul neamului".

Dacă aceste cuvinte sînt exagerate, ele însă cuprind o bună parte de adevăr.

Se înșela amarnic prietenul care-l sfătuia să părăsească viața politică, după pacea de la București și întoarcerea din Atena, din anul 1913. Socotea momen-

tul de atunci punctul culminant al vieții publice a lui Take Ionescu. „Tu ți-ai dat măsura puterilor tale. La ce te poți aștepta de-acum înainte ?“ îi spunea amicul.

Nu ! Evenimentele s-au însărcinat să dovedească cum că Take Ionescu nu dăduse încă măsura puterilor sale și că el avea de îndeplinit misiuni istorice, de acelea care se ivesc rar în viața unui neam. „Dacă aș fi sigur, îi răspunde amicului, că în restul anilor care-mi rămîn de trăit nu se va pune într-o zi marea problemă, m-aș retrage ; dar cu toate că nu cred că are să sosească, totuși nu sînt sigur. Or, nimeni nu trebuie să fie absent în acea zi, nimeni dintre aceia care au avut șansa, meritată sau nu, de a putea prin pilda sau glasul lor să hotărască soarta unei părți din concetățenii lui, nimănuia nu-i e îngăduit de a se da în lături de la împlinirea datoriei“.

Cînd ceasul așteptat de milenii a sunat, Take Ionescu a fost prezent la datorie. A fost asemenea fecioarei înțelepte din evanghelie care a știut să aștepte mirele. La sosirea acestui ceas, el era întru totul pregătit. Nici o clipă de ezitare, nici o umbră de îndoială.

Cu un an înainte de declararea războiului mondial, la 9 septembrie 1913, declara solemn lui Poincaré, președintele Republicii Franceze : „Ceea ce știu e că armata română nu se va găsi de partea vrăjmașilor voștri. De aceasta sînt absolut sigur“. Take Ionescu spunea aceste cuvinte într-o vreme cînd noi aveam un tratat de alianță cu centralii.

Încă din 1913 se înțelege cu Brătianu în toate problemele mari.

Regelui Carol, partizan hotărît al participării României alături de puterile centrale, în ajunul consiliului de coroană, îi dă să înțeleagă că nu împărtășește deloc punctul său de vedere.

În întrevederea istorică care are loc între el și Ionel Brătianu, la un colț al sălii de așteptare din Sinaia, cu puțin înainte de începerea faimosului consiliu de coroană

care avea să hotărască atitudinea României, cei doi bărbați de stat repede cad de acord asupra punctelor esențiale ale acțiunii. Îi unea același gînd, îi însuflețea același ideal.

În consiliul de coroană, față de părerea bătrînului rege Carol, care susținea intrarea imediată în război alături de austro-germani, ca să facem onoare iscăliturii, Take Ionescu susține cu tărie neutralitatea armatei, nefiind deloc, după litera și spiritul tratatului, situația lui „casus foederis".

Era maximum ce se putea obține în acele momente.

Odată însă înlăturată, prin declararea neutralității, primejdia unei acțiuni alături de centrali, Take Ionescu se pune în fruntea mișcării intervenționiste.

Și Take Ionescu și Nicu Filipescu, uitînd apriga vrăjmășie din trecut, își dau mîna și formează de acum înainte un trup și un suflet ; sînt Dioscurii acțiunii naționale.

Așa de mult și strîns îi leagă lupta comună pentru înfăptuirea României Mari, încît colaborarea dintre dînșii se transformă în fuzionarea celor două grupări politice.

Partidul conservator, refăcut sub conducerea acestor doi bărbați iluștri, retrăiește pentru cîtva timp vremurile de splendoare.

E o forță în viața politică și prezintă frumoase făgăduieli.

Concentrarea forțelor conservatoare, prestigiul și popularitatea conducătorilor, perspectiva întregirii neamului, pentru a cărei înfăptuire luptau din răsputeri, le dădeau dreptul să privească cu încredere viitorul.

De dragul României Mari, Nicu Filipescu se transformă din adversar în partizan al reformei agrare și electorale.

În acele momente de concordie, cei doi fruntași conservatori se gîndeau poate cu regret la dezbinarea din trecut. Fără acea dezbinare, poate că alta ar fi fost

soarta partidului conservator. Se spune de către unii că regele Carol alimenta într-o oarecare măsură discordia dintre cei doi fruntaşi.

Dar, deasupra intereselor partidului cei doi bărbaţi politici puneau interesele neamului.

Deseori Take Ionescu obişnuia să spună : „Pentru a fi un om de stat, trebuie să fii ceva mai mult decît un om de partid".

În diferite ocazii a avut meritul să ilustreze prin fapte spusele sale.

Este caracteristică, în această privinţă, atitudinea lui în timpul răscoalelor. Este aproape singurul om din guvern care-şi dă seama de gravitatea excepţională a evenimentelor.

„Miroase a praf de puşcă", spune el, cînd s-au semnalat primele simptome ale mişcării. Ca să facă faţă situaţiei, el propune o serie de măsuri, între care o reformă largă agrară şi un institut de credit agricol.

Guvernul, cu toată presiunea evenimentelor, nu înţelege să adopte programul lui Take Ionescu şi este incapabil să facă faţă împrejurărilor.

Atunci Take Ionescu nu mai stă o clipă la îndoială... salvarea ţării.

Se duce noaptea la Emil Costinescu, îi cere ca liberalii să ia imediat răspunderea situaţiei, îi făgăduieşte tot sprijinul şi provoacă a doua zi, chiar căderea guvernului *).

Ba, ceva mai mult. Fiind nevoie de votarea urgentă a cîtorva măsuri şi desfiinţarea cîtorva legi, ca să accentueze caracterul solidarităţii dintre majoritatea conservatoare şi guvernul liberal, el se însărcinează să fie raportorul acelor legi.

Nu trebuie să pierdem din vedere că el era autorul unora din legile care urmau să fie desfiinţate.

---

* I. G. Duca : *Portrete şi amintiri*

Ni se prezintă astfel spectacolul rar ca un ministru să-şi sfîşie legile cu propriile sale mîini ; un gest de rară abnegaţie.

Mitiţă Sturza, şeful guvernului, acela care-i acordase epitetul de Belzebuth şi n-avea ochi să-l vază, tremurînd de emoţie, îi spune, în aplauzele Camerei : „Nu ne-am cunoscut. Ziua de astăzi ne-a dovedit că printre cei dintîi patrioţi ai ţării eşti d-ta".

În timpul războiului balcanic, trecînd peste considerente de partid şi în dezacord cu colegii lui, el vrea intrarea în minister a liberalilor, pentru a forma astfel un guvern naţional, capabil să apere cu mai mult succes interesele ţării.

În decursul războiului mondial, preocupat numai de marile interese naţionale, aproape să neglijează interesele de partid.

E vina care i-o vor aduce mai tîrziu partizanii.

Lui Brătianu îi dă în toate împrejurările concursul.

La cererile acestuia, scrie lui Poincaré, cu care se găsea în excelente raporturi de prietenie, ca să susţină în faţa aliaţilor punctul de vedere al guvernului român.

La declararea războiului îi acordă concurs nelimitat.

Cînd se abat asupra ţării zilele de restrişte ale înspăimîntătorului dezastru, nu stă să facă bilanţul greşelilor, să stabilească vina şi răspunderile, ci, fără precupeţire, fiindcă interesele superioare ale ţării o cereau, acceptă să împartă răspunderea situaţiei, intrînd el şi partidul pe care-l conducea în formaţia ministerială de la Iaşi.

*

* *

Cît de mult s-a înşelat Carp şi cît de nedrept a fost cu Take Ionescu „cînd a spus despre dînsul că : „Întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Adevărul era cu totul contrariu. „Take Ionescu, după cum foarte just observă I. G. Duca, era un entu-

ziast, un emotiv și un romantic. Credea în ceea ce spunea, credea pînă la naivitate și de aceea o spunea cu neprefăcută sinceritate și cu o patimă comunicativă".

Dacă despre alte chestiuni, Take Ionescu, datorită eclectismului său, a avut convingeri succesive și trecătoare, cu problema națională însă a fost de o constanță desăvîrșită.

A fost un aprig susținător al cauzei românilor macedoneni. Nu era în Macedonia om mai popular și mai iubit ca dînsul. Dacă în ultimul timp Take Ionescu nu se putuse interesa îndeajuns de chestiunea macedoneană, aceasta se datorește unor considerațiuni de înalt ordin de stat.

Nu voi uita ultima întrevedere care am avut-o cu dînsul, în biroul lui de la Ministerul de Externe. Mă dusesem, în calitatea mea de președinte al societății studenților macedoneni ca să-i cer să facă demersurile necesare pentru deschiderea școlilor și a bisericilor din Macedonia sîrbească.

La un moment dat, în focul discuției, reproșîndu-i dezinteresarea pentru Macedonia, îi spun : „Nu vă mai recunoaștem, domnule Take Ionescu ; era o vreme cînd, ca să fiți bun român, uitați că sînteți om politic. Era vremea cînd subvenționați școlile din Ardeal și treceați noaptea Carpații.

Astăzi avem de-a face cu un alt Take Ionescu care, ca să treacă drept un mare om politic, uită să fie bun român".

La aceste cuvinte, cu fața congestionată, el se ridică de pe fotoliu, întinde harta țării pe masă și după ce-mi adresează cîteva cuvinte foarte măgulitoare, îmi spune : „Uită-te și vezi bine. La răsărit, avem Sovietele, un vecin puternic și foarte primejdios. Ele s-au resemnat să piardă atîtea provincii ca : Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia. Nu vor însă să renunțe la Basarabia și fac mare caz de dînsa. E coridorul care duce la strîmtori și Con-

stantinopol, visul secular al ruşilor. Dincolo, e Ungaria, care, în ruptul capului, nu se poate împăca cu pierderea Ardealului. „Ungaria care se deşteaptă" nu-i o simplă expresie, ci o vie realitate. La sud, avem Bulgaria care nici ea nu înţelege să renunţe la Cadrilater, dacă nu chiar şi la Dobrogea. Cum vezi sîntem încercuiţi numai de vrăjmaşi care nu pîndesc decît momentul prielnic. Pentru întîmpinarea primejdiei şi menţinerea României Mari care s-a înfăptuit cu atîta trudă, eu n-am decît o singură forţă de opus : Mica Antantă. De aceea nu mă pot strica cu Serbia. Află, dar, că nu sînt mare om politic decît ca să fiu bun român. Îţi promit însă că voi aranja în chip amiabil cu Pasici chestia şcolilor. Îţi spun de pe acum, însă, că liceul şi consulatul de la Bitolia nu le pot deschide. Nu consimt sârbii. Îţi dau rendez-vous la toamnă, cînd chestia va fi tranşată". Soarta a vrut însă ca marele bărbat politic să dispară din viaţă înainte de sosirea toamnei, cu scadenţa făgăduielii.

Take Ionescu a fost cel dintîi ministru român care a avut curajul să subvenţioneze cu sume însemnate nu numai şcolile şi bisericile din Transilvania, dar chiar presa şi mişcarea politică.

Fără să spună nimănui, nici chiar colegilor sau vreunui prieten alimenta în taină cu fondurile ministerului său nevoile de luptă şi propagandă ale fraţilor ardeleni.

Oamenii credincioşi, sau însuşi secretarul lui general, treceau noaptea prin vama Predealului deghizaţi în ciobani.

Eforia bisericii Sf. Nicolae din Braşov, îndeosebi, avea directă legătură cu dînsul. De acest lucru nu ştia decît şeful guvernului, bătrînul Lascar Catargiu, pe care-l pusese la curent după doi ani de zile de la practicarea sistemului.

Numai raportîndu-ne la situaţia de atunci, cînd noi politiceşte eram sub tutelatul Vienei, ne putem da seama

de semnificația și îndrăzneala puțin obișnuită a gestului lui Take Ionescu.

El era amenințat să-și zdrobească cariera lui politică și să compromită în același timp într-o bună măsură interesele statului român.

Și totuși nu s-a dat în lături.

Take Ionescu a avut mult de suferit de pe urma acestor fapte și era cît pe aci să-și rupă gîtul politicește.

S-au găsit oameni care să denunțe acțiunea lui de subvenționare a luptei naționale din Ardeal.

A fost atunci, pe această chestie, o mare zarvă în lumea politică.

Cînd Mitiță Sturdza găsea cu cale ca să declare în plin Parlament că dacă i s-ar da Transilvania n-ar primi-o, căci ar însemna distrugerea Austro-Ungariei, iar această distrugere ar fi în paguba românilor, Take Ionescu nu se sfiește ca, de pe banca ministerială, să-i răspundă cu demnitate și dibăcie : „Dacă este într-adevăr extraordinar de a ridica o asemenea chestiune în Parlamentul român, este și mai extraordinar să auzi pe un om de stat al unei țări trăgîndu-i hotarele pentru veșnicie și spunînd azi, în 1893, pînă unde au să meargă, în vecii vecilor, năzuințele neamului românesc".

Este foarte caracteristică de asemenea convorbirea dintre el și baronul Banfy, cînd acesta era prim-ministru. Primele cuvinte cu care-l întîmpină baronul Banfy fură: „Nu care cumva îmi vei spune că n-ați dori să luați Transilvania ?" La care întrebare Take Ionescu răspunde : „Nu, nu ți-aș putea spune aceasta, căci dacă ți-aș spune-o, ai crede că sau te mint, sau că sînt un nemernic care nu-și iubește țara. Vreau să iau Ardealul, dar știu că nu pot. La rîndul meu și eu îți zic : Nici D-ta nu-mi vei spune că n-ați dori să ajungeți la Marea Neagră". Și Take Ionescu încheie convorbirea cu următoarele cuvinte : „Numai asupra unui singur punct sîntem de acord, anume că niciodată nu vom fi de acord".

Nici nu se putea o mai bună precizare a poziţiilor. Take Ionescu a avut francheţea şi curajul ca s-o facă.

În vederea iredentei care-l urmărea cu imginea fascinantă a dezrobirii Ardealului, el se străduieşte din răsputeri, în timpul crizei balcanice ca nu care cumva, prin vreo mişcare stîngace, armata română să fie silită să lupte la cot cu armata austro-ungară. Aceasta ar fi însemnat năruirea unor speranţe scumpe ; de aceea, el luptă din răsputeri ca România să nu contracteze vreo obligaţie faţă de Habsburgi, ci dimpotrivă să aibă cît se poate mîna mai liberă, ca astfel să acţioneze în viitor, aşa cum îi dictează interesele şi aspiraţiile.

Pentru această acţiune a lui, care a fost rău înţeleasă şi greşit preţuită, a avut de înfruntat multe şi îndîrjite atacuri.

Convins că serveşte cauza naţională, dînsul le suportă cu seninătate. Nu va trece mult timp şi prevederile lui se vor împlini.

La izbucnirea conflictului european, Take Ionescu este printre cei dintîi care se declară cu hotărîre împotriva unei acţiuni alături de puterile centrale, aşa cum o cerea regele Carol I invocînd textul tratatului nostru de alianţă.

Cu elan tineresc şi energie bărbătească porneşte şi conduce acţiunea pentru intrarea României în război alături de Antantă.

Timp de doi ani de zile cît durează neutralitatea n-are alt gînd şi altă preocupare decît războiul pentru întregirea neamului. Arde de neastîmpăr să vadă clipa cînd armata română va trece Carpaţii. Dezrobirea Ardealului devine ţinta întregii lui activităţi. Încălzit de flacăra idealului naţional, Take Ionescu atinge apogeul carierei sale politice. Datorită activităţii desfăşurate în această perioadă, el se aşează printre ctitorii României Mari.

Sub focul pasiunii, talentul lui oratoric se ridică pînă la cele mai înalte culmi ale elocinţei.

De dragul cauzei naţionale, îşi dă frăţeşte mîna cu Nicu Filipescu, uitînd trecutul de aprigă vrăjmăşie.

În clipele tragice, cînd panica cuprinese pînă şi pe oamenii de înaltă răspundere, iar deznădejdea cea mai neagră cotropise sufletele tuturor, Take Ionescu a făcut parte din mănunchiul restrîns de oameni — (aşa de restrîns că se pot număra pe degete) — care şi-au păstrat neclintită credinţa în izbînda finală. „Va învinge totuşi armata română, spunea el în plin dezastru şi în momentele de deprimare generală. Vor învinge aliaţii noştri. Cred în această victorie cum cred în lumina soarelui".

Nu dezarmează nici chiar atunci cînd împrejurările sînt de aşa natură, că orice împotrivire devine inutilă, iar pacea separată se impune ca o necesitate dureroasă.

E omul rezistenţei pînă dincolo de limită.

În consiliile de miniştri ca şi cele de coroană, el se rosteşte categoric împotriva păcii separate. „Eu nu am decît o singură ţintă, declară el, România Mare. Eu n-o pot realiza decît prin respectul fidel şi complect al obligaţiilor faţă de aliaţi şi prin eroismul pînă la capăt al forţelor mele cu riscul chiar de a vedea suprimarea provizorie a statului român. Eu pot lăsa pe cei de la Bucureşti să facă o pace separată, dar România legală nu o poate face".

S-a vorbit atunci de un aşa-zis „Triunghi al morţii". Atît de obsedat era de imaginea României Mari şi atît de nestrămutată îi era credinţa în victoria aliaţilor.

Cît de neîntemeiată pare afirmaţia prezumţioasă şi cinică a lui Petre Carp : „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere".

Pe tema păcii separate e în dezacord cu Brătianu ca şi cu ceilalţi factori răspunzători.

Punctul lui de vedere nu e împărtăşit decît de o infimă minoritate : de ramura conservatoare din guvern, regina Maria, prinţul Carol, generalul Berthelot, N. Iorga şi poate încă vreo cîteva alte persoane.

Odată pacea încheiată e nevoit să părăsească țara.

Nemții îi acordă cinstea ca să-l puie în fruntea listei persoanelor indezirabile care urmează să se expatrieze.

La ocuparea Bucureștilor, între primele lor griji a fost să devasteze în chip barbar casa lui din str. Atenei, în timp ce locuințele celorlalți fruntași naționaliști erau cruțate.

Era și acesta un omagiu.

La plecarea lui din țară, i se organizează în teritoriul ocupat o manifestație ostilă. La Ploiești, orașul lui de naștere, vagonul în care călătorea Take Ionescu e bombardat cu pietre și ouă clocite.

Dar toate aceste demonstrații sînt o nimica toată pentru nemți. Ei vor ceva mai mult. Cer și obțin de la guvernul Marghiloman darea lui în judecată, împreună cu aceea a lui Ionel Brătianu.

Va fi pentru amîndoi un titlu de glorie.

*

* *

Pacea separată ne crease în străinătate o atmosferă foarte defavorabilă. Dușmanii noștri o speculează cu îndemînare. Ungurii, mai cu seamă, caută să tragă tot folosul. Sînt persoane cu suprafață care cred cu seriozitate în nevoia menținerii Austro-Ungariei, ca să nu se balcanizeze centrul Europei prin dezmembrarea ei. Cercurile aliate sînt pornite împotriva noastră. Ele merg pînă acolo, încît suspectează pe Ionel Brătianu.

Clemenceau, președintele guvernului francez, e așa de furios, încît la încheierea armistițiului trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomatice.

Acțiunea politică în străinătate era așa de prost organizată, încît ambasadorul Americii de la Paris, statul care avea să joace un rol hotărîtor în conferința păcii, habar n-avea că noi revendicăm Transilvania.

Take Ionescu luptă din răsputeri să risipească această atmosferă, să contracareze propaganda vrăjmaşă şi să refacă creditul ţării.

Întrevederi, relaţii personale, interviuri, recepţii, publicaţii, totul e utilizat pentru lămurirea şi cîştigarea opiniei publice ca şi a cercurilor autorizate în favoarea cauzei româneşti.

Pentru apărarea intereselor ţării ia fiinţă la Paris Comitetul Naţional al Unităţii Româneşti. Take Ionescu este sufletul acestui comitet.

Datorită relaţiilor sale, datorită autorităţii celei mari de care se bucura în toate cercurile, din cauza atitudinii lui răspicat antantofilă, ca şi a prestigiului personal, acţiunea comitetului avea ecou şi înregistra succes.

Aliaţii recunosc oficial comitetul şi lucrează cu el.

Cu această activitate fecundă la Paris, Take Ionescu înscrie încă o pagină frumoasă la activul său.

Cu toate meritele pe care le cîştigase pe tărîmul luptelor naţionale, cu toată valoarea lui de om politic încercat şi consacrat, cu tot creditul cel mare de care se bucura în cercurile Antantei şi care făceau dintr-însul omul cel mai indicat ca să servească ţara la conferinţa păcii, cu maximum de folos şi strălucire, tocmai lui îi e dat să absenteze. Nu i-a fost dat să-şi poată servi ţara într-o asemenea împrejurare de însemnătate epocală, în măsura talentului şi a trecerii sale. El a trebuit să asiste la Paris ca un particular incomod pentru oficialitatea română.

În locul lui Take Ionescu, omul politic eminent şi cu renume european, capabil să aducă reale servicii ţării, România era reprezentată la conferinţa păcii prin persoana ministrului plenipotenţiar Mişu, în timp ce toate celelalte state aveau grijă să trimită acolo tot ce aveau mai capabil şi mai cu vază.

Soarta, cu ciudăţeniile ei, i-a refuzat satisfacţia de a-şi pune iscălitura pe tratatul care avea să consfinţească România Mare.

Opinia publică din ţară, dar mai ales cea din străinătate era surprinsă de lipsa lui Take Ionescu. Se deprinsese să vadă într-însul pe ambasadorul cauzei româneşti.

Fatalitatea a vrut ca cei doi ctitori ai României Mari, Take Ionescu şi Ionel Brătianu, să fie în dezacord pe chestia atitudinii României la congresul păcii.

Ca delegaţia română să se poată prezenta la conferinţa păcii cu maximum de prestigiu, ca să poată vorbi cu toată autoritatea, Take Ionescu cerea regelui şi lui Ionel Brătianu un guvern naţional fără caracter de partid, cu reprezentanţi ai tuturor provinciilor alipite.

* * *

Brătianu îi oferă numai participare la guvernul său.

Ca unul care era la faţa locului şi era în măsură ca să cunoască personal situaţia, avînd destulă perspicacitate ca să sesizeze atmosfera ambiantă în care se va ţine conferinţa şi-a dat repede seama că nu-i interesul nostru ca să ne punem exclusiv pe temeiul convenţiei de la 1916, adoptînd pe această temă o atitudine de intransigenţă absolută.

Intrarea Americii în război, care înţelegea să facă un fel de „tabula rassa" din toate convenţiile şi angajamentele anterioare ale aliaţilor, încheierea armistiţiului general pe baza faimoaselor puncte ale lui Wilson, pacea noastră separată care apăsa ca o ghiulea, atmosfera foarte favorabilă de care se bucurau sîrbii în toate cercurile Antantei erau destule şi puternice motive care ştirbeau în chip simţitor autoritatea convenţiei de la 1916 pe care o invocam.

În aceste condiţiuni, Take Ionescu îşi dădea seama că, oricît am invoca noi litera acestei convenţii şi oricît

ne-am strădui în această direcţie, nu vom putea obţine aplicarea integrală a tratatului, aliaţii nefiind deloc dispuşi să nemulţumească pe sîrbii care, prin eroismul lor, reuşiseră să cîştige simpatia întregii opinii publice.

Astfel fiind situaţia el găsea intransigenţa mai mult decît inutilă, o găsea păgubitoare ; ea era de natură să creeze dificultăţi şi complicaţii.

Într-adevăr, în faţa atitudinii dîrze a lui Brătianu, care refuză să iscălească tratatul şi părăseşte ostentativ conferinţa, consiliul suprem ne somează „ca în opt zile să semnăm fără discuţii, fără rezerve şi fără condiţii", ceea ce am şi făcut.

Cu o astfel de politică, Take Ionescu credea că ar fi putut evita printre alte neplăceri şi clauza umilitoare a minorităţilor.

Punctul de vedere al lui Take Ionescu era ca statele mici să se prezinte unitare la conferinţa păcii, formînd un bloc de 75.000.000 suflete, deopotrivă de interesele la clauzele tratatelor, ca astfel să-şi poată impune cu mai mult succes punctul lor de vedere.

De aceea, el era pentru o tranşare amicală cu sîrbii a tuturor litigiilor, recurgînd eventual la arbitraj. În acest sens, angajase chiar tratative cu Pasici şi era pe cale de a le duce la bun sfîrşit.

Prevăzînd în viitor acţiunea sistematică şi stăruitoare pe care aveau s-o întreprindă cei interesaţi pentru revizuirea hărţii ce urma s-o consacre tratatele, Take Ionescu plănuia formarea acelui bloc puternic de 75 milioane suflete, deopotrivă de interesate la intangibilitatea tratatelor şi păstrarea noilor graniţe, forţă capabilă să contracareze cu succes acţiunea statelor revizioniste.

Era ideea Micii Antante pe care o avea în vedere Take Ionescu şi o urmărea cu o stăruitoare îndărătnicie.

Din această cauză el stăruia pentru o înţelegere prietenească cu sîrbii şi era dispus să facă toate concesiile posibile.

Prevedea primejdia revizionismului şi căuta să o preîntîmpine cu scutul Micii Antante.

Numai azi, cînd evenimentele s-au însărcinat să dovedească cît de utilă şi eficace este Mica Antantă pentru siguranţa şi integritatea noastră, ne putem da seama îndeajuns de geniul politic al lui Take Ionescu [1].

De dragul de a înfăptui ideea Micii Antante, a acceptat el să intre în guvernul Averescu, trecînd prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

Lucru curios ! Ideea Micii Înţelegeri era socotită de mulţi ca o manie a lui Take Ionescu şi-ntîmpinată cu neîncredere şi ironie. O luptă surdă se ducea la Bucureşti împotriva Micii Antante.

Un deputat guvernamental, cu ocazia unei interpelări, atacă cu vehemenţă politica externă a lui Take Ionescu.

Avea dreptate dînsul cînd spunea adesea : „Nu este soartă mai tragică decît să vezi clar într-o lume de orbi".

Şi cît de limpede vedea el cînd spunea cu ocazia încheierii pactului : „De azi, învinşii nu vor cîştiga prin intrigă ceea ce au pierdut prin sabie. Mica Înţelegere e destinată să joace un mare rol în politica lumii".

Puţini, foarte puţini, erau dispuşi să ia în serios spusele sale.

În curînd însă şi cei mai ireductibili adversari vor fi nevoiţi să recunoască importanţa cea mare a operei înfăptuite atunci de Take Ionescu.

---

[1] *Ca ministru de externe (1920—1921), Dumitru (Take) Ionescu (1858—1922) a fost iniţiatorul* ***Micii Înţelegeri*** *(Mica Antantă), alianţă politică a României cu Cehoslovacia şi Iugoslavia în scopul preîntîmpinării acţiunilor revizioniste şi apărării independenţei şi suveranităţii celor trei state.*

Cu puțin înainte de moarte a avut ocazia să audă din gura lui Brătianu cuvinte de aprobare a politicii sale. „Ai avut dreptate, domnule Ionescu, îi spune șeful partidului liberal, în vizita care i-o face la întoarcerea din Geneva. Am avut prilejul să văd acum, în haosul de la Geneva, de ce mare folos ne-au fost alcătuirea și solidaritatea Micii Înțelegeri".

Nici nu se putea o confirmare mai autorizată a politicii sale. În foarte scurt timp, ea va deveni punctul cardinal al politicii noastre externe.

Străinii vor fi printre cei dintîi care se vor grăbi să-i recunoască meritul.

„Acest bărbat de stat, cu vederi largi, spune E. I. Dillon, a conceput atunci un plan genial".

De altfel, Take Ionescu a fost omul politic al generației sale — o generație bogată în valori — cel mai cunoscut și apreciat în străinătate.

Avea relații personale și prietenești cu cele mai ilustre personalități politice ale timpului.

Se bucura de stima și afecțiunea celor mai capabili oameni politici. „Nu știu, îi spunea Kaiserul, dacă compatrioții D-vs. vă iubesc, dar ministrul meu — e vorba de Kinderllen Wächter — vă prețuiește mai mult ca pe un frate". Într-adevăr, pe biroul de lucru al lui Kinderllen Wächter nu se aflau decît două portrete : al lui Cambon și Take Ionescu.

Și nu trebuie uitat că Kinderllen Wächter a fost cel mai capabil ministru de externe ce l-a avut Imperiul German după moartea cancelarului de fier.

Venizelos și Pasici, la rîndul lor, aveau pentru Take Ionescu un adevărat cult. Clemenceau vorbește de dînsul în termeni cît se poate de elogioși. „Iată, scrie el, în România, spre gloria sîngelui latin, întîlnim un om de stat care într-adevăr se poate numi european. De Take Ionescu vreau să vorbesc". Și tigrul continuă să-i înșire calitățile.

În cuvîntarea pe care o rosteşte Lordul Curzon, cu ocazia unui banchet, nu se sfieşte ca să declare „că nu există alt om de stat în Europa care, mulţumită cunoştinţelor şi experienţei sale, să merite un mai mare respect şi o stimă mai înaltă ca Excelenţa Sa".

O' Conoor, preşedinte de vîrstă al Camerei Comunelor şi preşedinte al Asociaţiei Ziariştilor Englezi, era de părere „că Take Ionescu a fost cel mai mare om politic al Europei de astăzi".

Regele Carol I în dese rînduri a spus despre Take Ionescu „că este omul cel mai inteligent din domnia mea".

Omului acesta aşa de preţuit în străinătate pentru marile lui însuşiri şi încercata lui capacitate politică, cu toate serviciile aduse ţării, cu toate marile merite cîştigate pe tărîmul luptelor naţionale, îi e dat să aibă parte în România Mare de o soartă politică ingrată. Tocmai în România Mare pe care a urmărit-o cu o înfrigurare halucinantă de posedat şi pentru care a riscat totul.

El este acela care, în calitate de ministru, cu riscul carierei sale, are cel dintîi curajul să subvenţioneze mişcarea naţională din Ardeal, el este acela care în timpul neutralităţii e exponentul cel mai strălucit al acţiunii pentru dezrobirea Ardealului şi tocmai pe dînsul găsesc cu cale fraţii transilvăneni să-l trîntească în alegeri.

Braşovul, oraşul care datora aşa de mult lui Take Ionescu, şi-a luat sarcina să aducă marelui patriot omagiul ingratitudinii.

Cu mare greutate izbuteşte să intre în Parlamentul României Mari.

Ca să poată înfăptui Mica Înţelegere, un factor aşa de important pentru menţinerea României Mari, e nevoit să se puie la remorca guvernului Averescu... Ba e nevoit să înghită şi crocodilul pe care i-l serveşte cu cinism Argetoianu. „Nu înţelegem să luăm în barca noastră pe

toți naufragiații politici", declara sentențios la Arenele Romane castelanul de la Breasta.

Nu degeaba Take Ionescu avea obiceiul să spună : „Învățați să înghițiți multe în politică. Eu am înghițit și broaște și șerpi, ba uneori și crocodili".

În sfîrșit, după o viață întreagă de zbucium permanent, pus în serviciul neamului, îi e dat să ajungă prim-ministru. Un prim-ministru de o lună și în condiții care nu cadrau cu trecutul, cu prestigiul și cu valoarea lui personală.

E adus la putere după căderea guvernului Averescu, provocată de dînsul, după rugămintea și indicațiile regelui. Nu exercită puterea decît în vederea unui singur scop, acela de a o încredința liberalilor la prima ocazie și în timpul cel mai scurt.

Pentru asemenea sarcină nu era nevoie de un om de talia lui Take Ionescu. Orice mediocritate ar fi putut-o îndeplini cu același succes.

Întîmplarea face ca aceasta să-i fie activitatea politică cu care-și încheie cariera. Peste cîteva luni avea să moară în Italia, doborît de o infecție năprasnică.

A avut delicatețea să nu refuze stridiile ce i le oferea cu insistență o sărmană vînzătoare. A murit, după cum îi era firea, din exces de gentilețe și bunătate.

Hotărît lucru : merita un alt sfîrșit politic ; nicidecum acela de premier vremelnic și în condiții ingrate.

De bună seamă, în altă țară și cu alți oameni, alte moravuri, o personalitate de talia lui Take Ionescu, așa de bogat înzestrată, ar fi fost pusă în situația să poată da întreaga măsură a capacității sale.

La noi, însă, abia la capătul vieții a putut ocupa vremelnic și în condiții ingrate demnitatea de prim-ministru.

Cu toate că Take Ionescu n-a avut putința să dea întreaga măsură a vredniciei sale, totuși, prin ceea ce

i-au permis împrejurările să facă, a făcut destul ca să-şi asigure un loc de cinste printre oamenii iluştri ai ţării.

A fost într-adevăr o personalitate excepţională, ca el, omul fără avere, fără nume, fără relaţii, numai prin propriile mijloace şi merite, să răzbească şi să poată juca un rol de seamă, într-o ţară oligarhică, unde posturile de comandă erau monopolizate de o mînă de oameni.

Profesorul său Alglave poate nu-şi dădea îndeajuns seama de profeţia cuvintelor sale, cînd, la plecarea din Paris, a fostului său elev, îmbrăţişîndu-l, îi zicea : „Ai încredere în steaua ta ! Vei fi cuceritor într-o zi".

Şi steaua i-a surîs din plin spre gloria lui şi folosul neamului.

VINTILĂ BRĂTIANU

La Mihăeşti, moşia sa, unde plecase să petreacă sărbătorile Crăciunului, departe de zarva capitalei, într-o zi viscoloasă de iarnă, la marginea unui şanţ, a fost găsit corpul înţepenit de moarte al lui Vintilă Brătianu. În clipa supremă a obştescului sfîrşit, soarta nu l-a învrednicit să-i acorde mîngîierea ce alină suferinţa unui muribund. Ultima lui privire, împăienjenită de apropierea morţii, nu s-a oprit pe chipul unei fiinţe dragi, ci s-a pierdut în zarea învestmîntată în alb. Viscolul iernii a culeş şi a împrăştiat ultimele lui cuvinte. Familia a trebuit să se mulţumească cu simpla constatare a faptului, cu pregătirea ceremoniei funerare şi cu nemărginita durere a pierderii suferite. Sănătatea lui şubredă n-a putut supravieţui loviturilor morale ce le primise în ultimul timp. A căzut doborît de povara responsabilităţilor pe care soarta le-a pus pe umerii săi. N-a avut nici perspicacitatea şi tăria trebuitoare să preîntîmpine şi să domine evenimentele, nici supleţea şi îndemînarea să se poată adapta noilor situaţii.

Prin moartea neaşteptată a lui Ionel Brătianu, Vintilă s-a pomenit peste noapte şeful partidului naţional-liberal, în nişte împrejurări excepţional de critice . Îi lipseau, pentru această sarcină anevoioasă, atît calităţile unui bun comandant cît şi ucenicia necesară. Prin temperament, studii şi ocupaţii, avea mentalitatea specia-

listului cu perspectivă limitată şi deprinderea muncii migăloase. Era, prin urmare, refractar nuanţelor, fără orizont şi privire de ansamblu. Fire dreaptă şi naivă, era lipsit de abilităţi şi diplomaţie, *nepriceput în cunoaşterea oamenilor şi mînuirea lor*. Victimă a bunei sale credinţe, a fost deseori înşelat şi tras pe sfoară. În preajma omului de cinste exemplară roiau oamenii de afaceri şi se petreceau fel de fel de lucruri necurate. Într-atît era dînsul pătruns de spiritul de cinste, încît nu numai că nu îndrăznea să-i bănuiască, ci continua să-i acopere cu prestigiul numelui şi al situaţiei sale. La adăpostul acestui nume imaculat, scelerаţii operau fără frică şi ruşine. Vintilă avea naivitatea să creadă că persoanele cărora le acordă favoarea încrederii sale n-ar putea fi aşa de decăzute moraliceşte încît să se preteze la malversaţiuni. Era de părere că nu există om, oricît de nemernic ar fi el, care să n-aibă în el o fărămitură de virtute. El credea că prin favoarea încrederii pe care o acordă, a reuşit să pună în mişcare miraculosul resort al virtuţii. Cinstit, muncitor, conştiincios, priceput în economie şi finanţe, devotat cauzei obşteşti, partidului şi familiei, el a fost de un mare ajutor ilustrului său frate, fiind colaboratorul lui cel mai apropiat. Din cauza hărniciei sale fără preget, a fost o vreme cînd s-a crezut de către unii că dînsul e stîlpul partidului, în timp ce fratele său Ionel era socotit ca unul care deţine şefia în virtutea dreptului de prim născut. Desigur, n-a fost decît o părere pe care vremea şi evenimentele s-au însărcinat s-o spulbere. Ionel Brătianu a dovedit, prin proba elocventă a faptelor, că a fost şef în toată accepţiunea cuvîntului. Ba, ceva mai mult, au fost cazuri cînd a depăşit limita drepturilor şi atribuţiilor sale. Asemenea unui dictator a concentrat toată puterea în mîna lui de aparenţă molatică, conducînd ţara şi partidul aşa cum găsea el de cuviinţă. E foarte caracteristic în această privinţă răspunsul ce găseşte cu cale să-l dea unui om de talia lui Take

Ionescu care, în afară de valoarea lui personală, mai avea calitatea de şef al celui de-al doilea partid de guvernămînt şi în nişte împrejurări critice ca acelea de la Iaşi. „Eu nu împărtăşesc politica României cu nimeni, asta este treaba mea". În propriul lui partid el nu concepea colaboratori decît în sensul de informatori. În asemenea condiţii, nu era cu putinţă nici din partea lui Vintilă vreun fel de iniţiativă proprie. Pe de altă parte, dînsul, modest şi timid, nu-şi îngăduia să rîvnească privilegiul comandei. Se mulţumeşte cu satisfacţia ce o are cînd ştie că acest privilegiu îl deţine în chip efectiv un membru al familiei Brătianu. Socoate numai ca o datorie să-l secondeze cu conştiinciozitate şi devotament. În rolul acesta de auxiliar îşi găseşte el îndestularea ambiţiilor sale. Iată însă că prin moartea neaşteptată a lui Ionel, fără voie şi pe negîndite, se pomeneşte la postul de comandă. Momentul e cît se poate de critic.

Partidul liberal se angajase în chip categoric pe chestia actului de la 4 ianuarie, socotindu-l ca unul din punctele cardinale ale politicii sale. Bătea însă vînt potrivnic. Partidul era nevoit să vîslească de-a curmezişul curentului. Şi apele erau răscolite de furtună.

Vintilă, omul drept şi îndărătnic, nu se pricepe să ocolească primejdia. Cu tenacitatea caracteristică originii răzeşeşti a familiei Brătianu, el continuă să se menţină cu încăpăţînare pe linia de conduită trasată de fratele său Ionel. Nu înţelege să introducă nici cea mai mică modificare în planul de acţiune. Orice abatere o socoate ca un sacrilegiu. Obsedatul ideii fixe a actului de la 4 ianuarie, nu are calmul să privească realitatea în faţă, să facă concesiile cerute de împrejurări. În loc să se străduiască din răsputeri să consolideze regenţa, el întreprinde un atac sistematic la adresa ei. Uita că prin ştirbirea prestigiului regenţei se favoriza restauraţia. De asemenea, găsea cu cale să se războiască cu toată lumea,

cînd de fapt nu trebuia să aibă în vedere decît un singur obiectiv. Cînd se produce inevitabilul şi e pus în faţa faptului împlinit, nu stă deloc să cumpănească. Socoate ca o raţiune de stat şi o înaltă datorie politică să se menţină pe linia atitudinii intransigente. Nu concepe nici măcar expectativa. Este afară din cale de dur cu propriul său nepot care şi-a îngăduit permisiunea să răspundă unei invitaţii regale. A fost atunci, în opinia publică, un murmur de admiraţie pentru omul dintr-o bucată care nu înţelege să facă nici o tranzacţie. Nu se aprecia acţiunea lui politică ; ea putea fi greşită şi criticabilă. Se avea în vedere numai atitudinea lui etică. Ea era de natură să stîrnească admiraţie. Cu atît mai mult cu cît contrasta în chip izbitor cu spectacolul degradant pe care îl oferea o parte din lumea politică. Oamenii care pînă mai ieri erau adversari hotărîţi ai prinţului şi îl vorbeau de rău pe toate cărările, se transformaseră peste noapte în partizani zeloşi şi servi prea supuşi ai noului suveran. Păcat însă că Vintilă nu s-a menţinut pînă la capăt pe poziţie, trăgînd toate consecinţele. În acest caz, el ar fi fost scutit de durerea mîndriei ultragiate, de zbuciumul conştiinţei neîmpăcate, iar istoria ar fi înregistrat cu satisfacţie atitudinea eroică a unui om care nu se pleacă.

În scurt timp ar fi avut pe deasupra mulţumirea să vadă cum se îndreaptă către dînsul privirile opiniei publice, devenind pentru ţară un simbol şi o speranţă. Mihăeştii ar fi devenit loc de pelerinaj şi bază de operaţie politică. A fost nevoit însă să cedeze în faţa presiunilor partidului îngrozit de perspectiva disoluţiei la care îl expunea o îndelungată opoziţie. Partizanii, legiune de oameni interesaţi, obişnuiţi cu avantajele puterii, n-aveau pregătirea sufletească trebuitoare să înfrunte riscurile unei lupte. Partidul liberal îşi ispăşeşte vina educaţiei civice pe care a înţeles s-o facă membrilor săi. Vintilă Brătianu n-a avut tactul politic al lui Iuliu

Maniu să lase partidului răspunderea atitudinii oportuniste, iar el să se mențină dîrz pe terenul convingerilor. Omul vestit prin îndărătnicia și rigiditatea sa, în momentul culminant din viața sa publică șovăie și face concesii. Aici stă marea lui greșeală politică ce constituie vina sa tragică. Scrupulos și susceptibil, el n-a putut supraviețui acestor lovituri și conflicte de tot felul. Inteligența lui lipsită de elasticitate nu dispune de resursele unei dialectice bogate care oricînd e gata să justifice toate ipostazele cu egală putere de seducție. Fire dreaptă și cinstită, el nu concepe decît o singură linie de conduită. Orice abatere o socotea ca o dezertare. Deprins să fie cenzorul propriilor sale fapte, foarte probabil că a fost cel dintîi care să-și recunoască vina și să-și facă mustrările cele mai aspre. În astfel de situații, lesne ne putem da seama de tortura morală la care a fost supus Vintilă Brătianu, omul prea puțin obișnuit cu tranzacții și compromisuri. Deznodămîntul era de prevăzut. Era preferabil, însă, atît pentru dînsul cît și pentru cauza obștească, ca el să se producă în alte condiții ; să fi căzut luptînd pe linia convingerilor sale. Un asemenea sfîrșit i-ar fi asigurat recunoștința și admirația neprecupețită a tuturor oamenilor de bine. Pentru vremurile de față, mai ales, ar fi însemnat o înălțătoare lecție de educație civică. Evenimentele au fost însă mai presus de puterile sale ; neputîndu-le domina, a sfîrșit prin a fi tîrît de ele. Aceasta n-a împiedicat totuși ca, la vestea morții sale, țara întreagă să tresară. Avea intuiția că dispare un exemplar de elită. Au trebuit s-o recunoască și adversarii. S-a găsit cu cale ca, doar cu ocazia morții, să i se aducă celui dispărut laudele pe care el nu le-a auzit niciodată atîta vreme cît a trăit.

Într-adevăr, cît a fost în viață, Vintilă Brătianu s-a bucurat prea puțin de simpatiile opiniei publice. Dimpotrivă, am putea spune chiar că a fost unul dintre bărbații politici cei mai huliți din țara noastră. Trecea drept

un om ursuz, mediocru, incult și mărginit. Incinta și galeria au făcut mult haz, aplaudînd cu zgomot inculturа lui Vintilă Brătianu, cînd, într-o ședință a Parlamentului, un scriitor de seamă l-a surprins cu o greșeală de acord gramatical, foarte frecventă în Muntenia. Îndeletnicirea lui cu chestiuni de ordin material era de natură să-l facă și mai antipatic. Publicul nu vedea în el decît pe omul de afaceri : „șobolanul". Chiar în materie economico-financiară nu i se atribuia de către unii decît calitatea unui bun contabil. Ba socoteau, ca o mare pacoste pentru obște, ca un asemenea om cu mentalitate de contabil să fie vistiernicul țării. Era denunțat opiniei publice ca autorul moral și material al tuturor nevoilor de ordin economic care bîntuiau țara. Toată nenorocirea care se abătea asupra norodului, susținеau dînșii, se datora blestematului sistem al lui Vintilă Brătianu „prin noi înșine". Țara nu va respira, afirmau ei, decît odată cu plecarea lui Vintilă. El era piaza rea a României pe care a încătușat-o cu lanțurile autarhiei. Era o părere curentă și cît se poate de răspîndită. Se credea chiar că această concepție e determinată de interese mărunte de partid. Apărea, prin urmare, ca ceva foarte firesc ca Vintilă să devină ținta tuturor atacurilor. Se ducea împotriva lui o campanie din cele mai violente și cît se poate de bine susținută.

Dacă ne dăm însă puțină osteneală ca să cercetăm în mai de aproape resorturile intime ale acestei campanii sistematice, lesne îi vom ghici substratul. Era lupta îndîrjită a elementelor și a capitalului străin pentru acaparareа economică a Țării Românești. Vintilă reprezenta, în ochii lor, rezistența organizată a elementului autohton. N-a avut și nu va avea pentru multă vreme capitalul și munca națională un alt ocrotitor mai devotat ca dînsul. A apărat cu disperare capitalul și munca românească împotriva invaziei străine. Înconjurat de ostilitatea fățișă sau lăturalnică a celor interesați, de indiferența celor care

trebuiau să-i sară în ajutor, fără sprijinul opiniei publice, hărțuit într-una de adversari și chiar de ai săi, el are tăria să se războiască cu toată lumea.

Numai un om îndărătnic, tenace și mare iubitor de țară, cum era Vintilă Brătianu, a fost în stare să susțină o asemenea luptă. Ceea ce l-a susținut îndeosebi în această luptă a fost dragostea lui fanatică de neam. Ea i-a menținut moralul ridicat și i-a alimentat forța combativă. Din ea izvora încrederea oarbă pe care o avea în vitalitatea și în viitorul neamului. Orice îndoială în această direcțiune el o socotea ca o mare scădere și ca o lipsă de patriotism. Pentru fiul lui Ion Brătianu această credință era pe deplin îndreptățită. Nu văzuse el, oare, cum sub ilustrul său părinte se săvîrșise renașterea celor două principate, sortite după mulți pieirii, și se înfiripase ca din senin România modernă? De asemenea, participase, alături de vrednicul său frate, la îndeplinirea celui mai îndrăzneț dintre visuri, unitatea neamului ce părea pentru mulți aproape o himeră. Atunci de ce ar fi părut mai anevoioasă emanciparea economică a țării? Încă din cea mai fragedă copilărie Vintilă își manifestase interesul pentru independența economică a României. „Et nous ne donnerons plus nos argents aux Turcs", exclamă el în culmea entuziasmului la 1877, cînd află de proclamarea independenței. Abia împlinea pe atunci vîrsta de 9 ani.

Era convins că emanciparea economică a țării se poate realiza printr-o muncă îndîrjită, stăruitoare și sistematică. Era de asemenea convins că tot familiei Brătianu, care a cîștigat independența politică, îi revine sarcina să cîștige și independența economică. Era pătruns de sentimentul misiunii. De aceea și-a pus tot sufletul muncind din răsputeri și neprecupețind nici o jertfă. Și cei mai înverșunați adversari vor fi de acord să-i recunoască naționalismul său luminat și constructiv. Fără gălăgie, fraze patriotarde și agitație națională. Datorită

în mare parte activității sale s-au putut înfiripa instituțiile de credit și o seamă de alte întreprinderi cu caracter românesc. Cu drept cuvînt s-a împotrivit ca România să devină o țară colonială. O voia stăpînă pe destinele ei. Pentru acest motiv binecuvîntat invazia capitalului străin a găsit în el un puternic stăvilar. Nu împărtășea de loc părerea acelora care susțineau că capitalul n-are naționalitate. Era convins de contrariu. Nu înțelegea de loc să facă abstracție de realitatea care se însărcina să dovedească cum că statele care exportă capitaluri să dovedească foarte mult de soarta lor. De aceea nu consimțea să accepte acest capital decît îngrădit în anumite condiții și cu anumite garanții. În acest sens Vintilă Brătianu a făcut pentru țară mai mult decît toți naționaliștii la un loc. A fost aproape singurul om politic care a lucrat zi de zi și în chip efectiv la propășirea economiei naționale. Cîtă deosebire între naționalismul constructiv și discret al lui Vintilă și cel gălăgios, dezordonat și steril al altora ! Și totuși... Vintilă Brătianu nu s-a bucurat de simpatia și sprijinul publicului așa după cum merita. Clasa burgheză, în loc să-l secondeze cu elan și cu credință, a preferat să rămînă indiferentă. N-a avut nici instinctul, nici maturitatea să-și dea seama că interesele sale îi dictau să-l susțină din răsputeri. Dimpotrivă, l-a lăsat pradă tuturor atacurilor. Tineretul naționalist, la rîndul lui, n-a înțeles să facă gardă în jurul lui Vintilă. S-a lăsat ademenit de frazeologia patriotardă și agitațiile sterile. A ignorat pe singurul om în care trebuia să-și pună toate nădejdile și să-l urmeze fără șovăială.

Noroc că prin naștere a avut parte de o situație excepțională. Numai datorită calității sale de fiu al lui Ion Brătianu și frate al lui Ionel a putut să joace în partidul liberal un rol de mîna întîia. Fără această însușire, cu toate meritele sale, partidul nu i-ar fi acceptat directivele, nu l-ar fi tolerat la posturile de comandă.

Cu atît mai mult cu cît îi lipseau calităţile de parvenire. Prin înfăţişarea lui rigidă, prin firea lui închisă şi excesiva lui modestie, nu era omul făcut să cucerească simpatia ; dimpotrivă, prin felul lui de a fi, reuşea să le înstrăineze. Fără privilegiul naşterii, Vintilă, datorită firii sale, era sortit să lîncezească, să se cufunde în anonimat ; erau să rămînă neutilizate o energie şi un caracter. Cine şi-ar fi dat osteneala să-l cunoască, să-l preţuiască şi să-l valorifice ? De bună seamă că nimeni. Nu vedem că nici astăzi Vintilă Brătianu, cu tot numele ce-l poartă şi rolul ce l-a jucat, nu e îndeajuns de bine cunoscut ? Continuă să persiste legenda. Puţini ştiu că, sub înfăţişarea unui om ursuz şi morocănos, se ascundea un suflet iubitor şi o inimă duioasă. Îndeosebi, se poate constata acesata în relaţiile lui familiare. Contrar aparenţelor, Vintilă e fiinţa cea mai dezinteresată din familie. Ca fiu, frate, soţ şi părinte, a fost de o ţinută ireproşabilă, afectuos, devotat şi plin de atenţii. Pentru tatăl lui avea un cult. Ca să poată uşura sarcina familiei, renunţă la continuarea studiilor şi la dorinţa lui de a deveni arhitect şi acceptă postul de inginer practicant, oferit de societatea Five-Lille pentru construcţia podului de la Cernavodă. Delicateţea lui mergea aşa de departe, încît evita să sune servitorilor pentru nevoile sale personale.

Cei care l-au cunoscut pe Vintilă Brătianu ca om dificil şi rigid, vor fi foarte contrariaţi cînd vor afla că el n-a fost aşa întotdeauna. Fotografia lui din 1882 îl înfăţişează ca un copil plin de neastîmpăr. Această notă caracteristică transpiră din privirea lui iscoditoare : ochii de şorecuţ, cum îi denumeşte Nicolae Iorga. Părinţii au fost foarte alarmaţi că la sfîrşitul unui an şcolar au constatat cu surprindere că Vintilă, contrar tradiţiei din familie, nu figurează printre fruntaşii clasei. El a avut cu totul altceva mai bun de făcut decît să-şi piardă vremea cu cîştigarea coroanei de premiant. În tovărăşia

unui oarecare Teodor Florescu s-a dedat la o seamă de ocupaţii străine de preocupările şcolare. Pe primul plan erau jocurile şi ghiduşiile de tot felul, patinajul, plimbările la şosea, frecventarea panoramelor şi alte isprăvi de felul acesta. În faţa acestei situaţii, Brătianu-tatăl care înţelegea să-şi „iubească copiii fără slăbiciune" socotea că e cazul să intervină în chip energic pentru îndreptarea odraslei care apucase pe căi periculoase. Găsi cu cale să-i administreze o pedeapsă de ordin moral. „În timp ce toţi ceilalţi copii primeau sărutări şi mîngîieri din partea tatălui, cînd veneau seara cu toţii şi îmbrăţişau părinţii zicîndu-le noapte bună, numai Vintilă trebuia să treacă fără a primi măcar o privire de la tata". (Sabina Cantacuzino : *Din viaţa familiei I. C. Brătianu).* Corecţiunea era de natură să impresioneze în chipul cel mai profund pe sărmanul copil care era din fire foarte sensibil. Lesne ne putem da seama de tortura morală la care era supus cînd i se refuza ca unui nemernic mîngîierea părintească de care toţi ceilalţi aveau parte. „Bietul vinovat, povesteşte sora sa, Sabina Cantacuzino, în fiecare seară îşi suferea chinul şi se ducea în pat, nenorocit, pînă cînd la o serbare de familie tatăl îl iertă". Efectul fu radical : sfîrşi pentru totdeauna viaţa zburdalnică de copil. Se privă de toate bucuriile ce le oferă minunata vîrstă a copilăriei şi tinereţii. Ele trecură fără ca dînsul să cunoască alte plăceri decît acelea ale studiului. Nici o abatere, nici o greşeală, nici un păcat din acelea care izvorăsc în chip fatal din desfăşurarea normală a copilăriei. Deveni omul muncii de benedictin. N-a fost în familia Brătianu altul mai sîrguitor ca dînsul. De acum înainte va fi elevul eminent la liceu şi la Şcoala Centrală ; la examenul de bacalaureat îşi va atrage elogiile comisiunii. Părinţii sînt încîntaţi de dînsul. Ca să se poată consacra exclusiv studiilor de specialitate, a fost nevoit să renunţe la cultivarea unei înclinaţii ale sale. Îi plăcuseră mult artele plas-

tice. Dorința lui arzătoare era să se facă arhitect. Sub direcția sculptorului Georgescu se ocupase cu desenul, cu acuarela și modelajul. Obligațiile școlare însă nu-i dau răgazul să le continue. Cu părere de rău se vede silit să părăsească îndeletnicirile acestea de ordin artistic. Mai tîrziu ocupațiile îl vor sili să renunțe și la frecventarea concertelor, una din puținele lui plăceri. Mulți dintre cititori vor rămîne surprinși cînd vor afla că Vintilă Brătianu iubea și prețuia muzica. În tinerețea lui a urmărit îndeaproape concertele, atît la București cît și la Paris. A fost și la Bayreuth.

Din cele cîteva fapte mai sus înșirate rezultă că viața lui Vintilă a fost un șir de renunțări. Ele i-au ferecat sufletul, i-au încrețit fruntea. Ion Brătianu, în grija lui părintească, n-a putut să prevadă urmările incalculabile pentru odrasla lui a corecțiunii aplicate într-un moment de alarmă. Nu și-a dat seama că, prin măsura luată, se stîrpea în faza ei de înmugurire, floarea aleasă a zglobiei copilării și a exuberanței tinereții. I-a abătut cursul dezvoltării normale a vieții sale sufletești. Fără acel accident, de bună seamă că alta ar fi fost evoluția psihică a lui Vintilă Brătianu. S-ar fi dezvoltat în voie, nestingherit de corsetul constrîngerilor care au înăbușit în el o parte din însușirile cu care îl înzestrase natura. Ar fi vibrat coarde lăsate în părăginire. Ne-am fi găsit în fața unui om cu sufletul complect și spiritul vioi. Dacă trebuie să regretăm sau nu pierderea lui Vintilă Brătianu într-o asemenea ediție, e o chestiune asupra căreia părerile ar putea fi împărțite. Mulți s-ar crede îndreptățiți să susțină că toată valoarea lui Vintilă decurge din chipul cunoscut în care s-a manifestat în viața publică : muncitor, pînă la migăleală ; fanatic pînă la sectarism și jertfă ; îndărătnic pînă la absurd.

Este foarte impresionantă stăruința lui Vintilă ca să merite prin vrednicie moștenirea unui nume ilustru.

Gelos și mîndru de numele istoric pe care îl purta, era preocupat ca nu care cumva să-i știrbească prestigiul prin netrebnicia persoanei sale. Se străduia din răsputeri să justifice, prin munca și meritele sale, situațiile pe care le ocupa în virtutea nașterii. Căuta în toate chipurile să se valorifice prin propriile sale forțe. Directorul vestitei Școli Centrale rămîne înmărmurit cînd află că elevul Vintilă Brătianu, unul din elementele strălucite ale instituției, este fiul primului ministru care guvernează România de zece ani de zile. În foaia matricolă, în rubrica ce indica profesia părinților, Vintilă trecuse pe tatăl său ca agricultor. „Și eu am de doi ani pe fiul său în școală, fără să bănuiesc", exclamă foarte mirat directorul la aflarea acestei vești. Acest fapt este un amănunt foarte caracteristic pentru înțelegerea lui Vintilă Brătianu. Trădează, pe de o parte, discreția și modestia autorului, iar, pe de alta, ambiția lui de a se afirma prin propria sa valoare. Vom întîlni această preocupare în tot restul vieții sale. În partid urcă treptat scara ierarhică a demnităților. Rînd pe rînd a fost secretar general la finanțe, primar al capitalei, director la Banca Națională și numai pe urmă ajunge să ocupe fotoliul ministerial după ce și-a făcut stagiul și a dat dovada unor reale aptitudini de bun gospodar, impunîndu-se ca cel mai de seamă specialist al partidului în chestii economico-financiare. Peste tot s-a remarcat și impus prin cinstea lui exemplară, prin spiritul de dreptate și îndeosebi prin marea lui putere de muncă. Puțini sînt miniștrii de resort care au muncit în felul lui Vintilă Brătianu. La departamentul său dînsul era cel mai harnic și mai conștiincios slujbaș. A fost unul dintre puținii oameni politici de la noi care rezistau cu încăpățînare presiunii partizanilor, înțelegînd să pună, deasupra intereselor mărunte de partid, interesele binelui obștesc. În această privință, este foarte edificator cazul doctorului Botescu. Doctorul Botescu, ajutor de primar al capitalei, om dintr-o bucată și foarte bine intenționat,

întreprinse un control sanitar foarte sever asupra birturilor, bodegilor, cîrciumilor şi a tuturor localurilor de consumaţie. Acţiunea lăudabilă a vrednicului ajutor de primar stîrni, după cum era de aşteptat, nemulţumirea cîrciumarilor care reprezentau în colegiul al II-lea al capitalei o forţă electorală impunătoare ce determina reuşita alegerii. Botescu era ţinta tuturor atacurilor. Îl atacau comercianţii care erau în cauză, îl atacau electorii partidului care erau îngroziţi de perspectiva dezastrului electoral, prin pierderea sigură a unui contigent însemnat de voturi ce mergea în tabăra adversă, îl ataca presa care se găsea sub înrîurirea lui Filipescu şi care căuta să speculeze în folosul său nemulţumirea comercianţilor. Vintilă Brătianu, care era primarul capitalei, cu riscul periclitării intereselor de partid — căci într-adevăr situaţia partidului era serios periclitată la colegiul al doilea din capitală prin înstrăinarea cîrciumarilor — rezistă tuturor presiunilor şi susţine cu toată puterea pe colaboratorul său în opera întreprinsă.

Se vor găsi destule persoane care vor rămîne surprinse cînd vor afla că în sufletul lui Vintilă Brătianu, care trecea numai ca un om de cifre, cu înfăţişarea rece şi morocănoasă, au găsit un ecou puternic mişcările cu caracter generos. Marile reforme democratice, exproprierea şi votul universal au avut într-însul un aprig susţinător. Cronicile sale economice din „Viaţa românească" sînt o mărturie a interesului pe care îl purta chestiunii ţărăneşti. Îndeosebi articolul publicat în „Tribuna" din Arad, la 11 decembrie 1906, cu ocazia expoziţiei jubiliare, este un document foarte preţios în această privinţă. În articolul mai sus citat, Vintilă Brătianu pune şi analizează problema ţărănească în întregul ei. După ce arată situaţia tristă în care se găsea pe atunci ţărănimea română şi caută să lămurească fraţilor ardeleni care au rămas neplăcut impresionaţi de inferioritatea culturală şi economică în care se găsea ţărănimea din regat, împre-

jurările care-au determinat acea stare de lucruri, el continuă : „Din diferite motive, chestiunei țărănești, îndeosebi, nu i s-a dat atenția ce merita și ce i se putea da. De aceea, încheie dînsul, în chestiunea țărănească vedem nu numai o datorie a oamenilor de stat actuali, ca să răscumpere vina că n-au ajutat pe cît trebuiau pe frații noștri cei mai slabi și cei mai numeroși, dar și o chestie de caracter național, pentru a aduce statul nostru român acolo unde merită prin calitățile întregului său popor". Semnalînd activitatea băncilor populare, a cercurilor culturale și a altor manifestări de felul acesta, unde populația rurală participă în chip efectiv, el este de părere că, în fața unei asemenea situații, a sosit timpul ca țărănimea să contribuie într-un mod mai efectiv la treburile statului. Punea, cu alte cuvinte, chestia reformei electorale în sensul lărgirii drepturilor politice pentru țăran. În sînul partidului, Vintilă era în fruntea tinerimii generoase care stăruia pe lîngă Ionel Brătianu să păşească pe calea largă a unor reforme îndrăznețe.

Proiectul naționalizării subsolului ne înfățișează pe autor ca o persoană accesibilă celor mai avansate idei. Pentru Vintilă Brătianu nu era măsură, nu exista reformă, oricît de radicale ar fi părut dînsului, pe care să nu le accepte dacă se convingea că acestea sînt spre folosul neamului românesc. De dragul salvgardării intereselor naționale a sacrificat fără șovăială, atunci cînd a fost nevoie, principiile liberalismului economic. Sentimentul național a fost la dînsul mobilul întregii sale activități. Nu riscăm de loc să greșim cînd afirmăm că, ceea ce l-a determinat pe Vintilă să devină partizanul hotărît al reformelor, au fost motivele de ordin național.

Generația de mîine, în cazul cînd va fi o generație naționalistă, va avea un cult pentru Vintilă Brătianu. Va vedea în dînsul pe campionul promovării economiei naționale.

Tineretul va simți de a sa datorie să-i aducă prinosul lui de recunoștință, să-i ceară iertare de nedreptatea făcută, să-l absolve de greșelile săvîrșite, să-l asigure că-i va continua opera începută cu atîta trudă [1].

[1] *Vintilă I. C. Brătianu (1867—1930) a fost președinte al Partidului Național-Liberal între anii 1927—1930.*

ION G. DUCA

În noaptea zilei de 29 decembrie s-a întîmplat în gara Sinaia un fapt fără precedent în analele politice ale țării românești. A fost omorît cu focuri de revolver, președintele Consiliului de miniștri. În afară de asasinarea lui Barbu Catargiu și atentatele neizbutite împotriva lui Ion și Ionel Brătianu, viața noastră politică n-a cunoscut aspectul sîngeros al acțiunii teroriste. I-a fost rezervat lui Ion G. Duca privilegiul de a înregistra un asemenea sfîrșit tragic. În țara tuturor îngăduințelor, care a tolerat cu răbdare îngerească tot felul de ingerințe, fraude și samavolnicii, care a acceptat să fie guvernată de o seamă de persoane lipsite de merite și încărcate cu păcate, moare asasinat Ion G. Duca, omul fin, cu inteligență suplă și talent multilateral, cu cultură aleasă și educație occidentală, cu suflet bun și cinste exemplară și cu un stat de serviciu bogat în slujba țării și a neamului.

Prin valoarea lui personală, prin însușirile lui intelectuale și sufletești, prin serviciile pe care le-a adus țării, Ion G. Duca era cel mai puțin indicat să atragă asupra sa urgia vendetei. Și culmea ironiei ! E omorît, în numele naționalismului integral, omul care a fost colaboratorul cel mai intim al lui Ionel Brătianu în perioada neutralității și a războiului pentru întregirea neamului, care a

fost dat în judecată pentru politica lui naţionalistă, care a participat activ la promovarea marilor reforme.

A fost învinuit de vîndut străinilor omul politic care, timp de două decenii, cu foarte mici întreruperi, a deţinut cele mai înalte demnităţi în statul român şi care totuşi moare sărac. Cît timp este în viaţă, locuieşte cu chirie într-un modest apartament, e proprietarul a cinci hectare de pămînt la ţară, călătoreşte în străinătate în calitate de şef al puternicului partid liberal în clasa treia, iar ca prim-ministru se găseşte asupra sa fantastica sumă de 85 de lei. Şi toate acestea într-o societate şi într-o vreme ca a noastră, cînd numai nişte umili demnitari sau simpli electori de provincie reuşesc să-şi facă situaţii materiale cum regretatul Duca nu izbutise s-o înfiripeze după un sfert de veac de intensă activitate politică, deşi era întotdeauna un factor influent de primul rang. Un asemenea om de cinste exemplară în materie bănească e învinuit ca unul care se vinde străinilor. Nici nu se poate ceva mai absurd. Şi, totuşi, el a fost ales să ispăşească greşelile şi păcatele unor regimuri nefaste. De ce soarta i-a rezervat acest sfîrşit tragic, ea care îl răsfăţase în tot cursul vieţii? De timpuriu cunoaşte succesele şi ascensiunea fulgerătoare ; nu întîmpină obstacole, nu cunoaşte adversităţi. Deputat la vîrsta de 28 de ani, ministru la 35, ajunge să ocupe în partidul liberal cea mai înaltă treaptă ierarhică ce a constituit şi continuă să constituie un monopol al familiei Brătianu. De bună seamă că, la această ascensiune uluitoare, l-au ajutat însuşirile şi meritele sale. Inteligenţă suplă şi sclipitoare, cultură frumoasă şi educaţie aleasă, mînuitor meşter al vorbei şi al slovei scrise, era omul politic în accepţiunea occidentală a cuvîntului, aşa cum prea puţini a avut ţara românească. Ca orator, se impune de la prima lui manifestare în Parlament, într-o vreme cînd tribuna Camerii era reprezentată printr-o falangă de oratori

iluștri ; e suficient să amintim pe Carp, Maiorescu, Take Ionescu, Delavrancea, Marghiloman, Iorga, Filipescu etc. Cronicile lui de politică externă din „Viața românească" și din „Universul" au făcut epocă înainte de război. Prin volumul *Portrete și amintiri* Ion G. Duca s-a afirmat ca un scriitor de talent. Minunatul eseu *„Mîinile"*, un giuvaer al genului, fără egal în literatura românească, e mărturia cea mai elocventă a artistului de rasă. În fața unor asemenea probe, nu riscăm deloc să facem afirmații gratuite, cînd opinăm că dacă Duca n-ar fi fost acaparat de politică, ci s-ar fi consacrat artei, literatura română ar fi cîștigat un scriitor de mîna întîi ; avea să devină un maestru al portretului și eseului. În această privință cazul Stere e foarte edificator. Fără ingratitudinea țărăniștilor, literatura română ar fi suferit o mare pagubă. Și în cariera lui Duca s-a ivit un prilej prielnic cînd putea să pună capăt vieții politice, consacrînd restul zilelor activității publicistice. A fost momentul restaurației, cînd făcuse cunoscutele și categoricele lui declarații. Respectarea angajamentelor solemne, luate cu ocazia restaurării, i-ar fi asigurat o retragere glorioasă și ar fi așezat pe ostracizatul Duca în galeria oamenilor de caracter. Ar fi însemnat în pustiul vieții politice o oază luminoasă, menită să învioreze energiile decepționate, să servească drept pildă de atitudine etică pentru generația care se ridică. În liniștea patriarhală a Măldăreștilor, departe de tumultul patimilor politice, recules și împăcat cu sine însuși, ar fi avut răgazul necesar și energia nerisipită în măruntele griji cotidiene ca să aștearnă pe hîrtie, cu cunoscuta lui îndemînare artistică, sumedenia de amintiri prețioase, de constatări, reflecții și emoții prilejuite de oamenii de seamă cu care a venit în contact, de evenimentele istorice la care a participat.

În acest caz, literatura română s-ar fi îmbogățit cu o prețioasă contribuție, iar Duca și-ar fi cruțat restul zile-

lor. N-a avut însă curajul şi tăria îndestulătoare ca să se menţină pe linia dreaptă a atitudinei semeţe, trîmbiţată cu emfază şi sfidare. Călcarea acelor solemne angajamente a fost de natură să ştirbească simţitor prestigiul lui Duca, adumbrind valoroasa lui personalitate. Doar moartea tragică a venit să şteargă impresia defavorabilă pe care o lăsase în public, abdicarea şi concesiile pe care a fost nevoit să le facă la sfîrşitul vieţii. Să fi fost oare îndestulătoare satisfacţiile care le-a avut ca şef de partid şi prim-ministru ca să răscumpere zbuciumul remuşcării de pe urma sinuoasei sale atitudini ? Cine poate pătrunde tainele sufletului omenesc ? Din cîte cunoaştem, însă, ştim că Duca nu era un cinic, lipsit de scrupule şi sensibilitate ; ca atare nu era străin de frămîntarea lăuntrică care nu-şi găseşte astîmpăr. Doar moartea năpraznică i-a adus eterna pace. Aproape toţi au deplîns pierderea ireparabilă a bărbatului politic, răpus în împrejurări tragice, tocmai cînd era chemat să dea măsura capacităţii sale. Noi însă sîntem mai degrabă dispuşi să deplîngem pierderea ireparabilă a artistului Duca. Pe acesta din urmă îl socotim superior omului politic. Pe mulţi poate îi va surprinde această afirmaţie şi totuşi aceasta e realitatea : Duca a fost un artist rătăcit în politică. În domeniul înfăptuirilor şi al acţiunii Duca n-a impregnat pecetea personalităţii sale. Toată viaţa n-a fost decît un strălucit aghiotant al marelui bărbat de stat care a fost Ionel Brătianu. Atît şi nimic mai mult. S-a mulţumit să servească cu conştiinciozitate şi îndemînare, sub comanda marelui căpitan. Cînd acesta a dispărut, Duca s-a simţit dezorientat.

Temperament de artist, emotiv şi înclinat spre meditaţie, el nu era omul de voinţă impunătoare, care domină oamenii şi evenimentele, obsedatul unui crez social sau politic, care, înfruntînd bărbăteşte vijelia luptei, flutură în bătaia gloanţelor steagul credinţelor sale. Vlăstar al

aristocrației române, el aducea cu sine însușirile clasei căreia îi aparținea : rafinament, cultură, manieră, avînturi generoase. Îi lipseau însă voința, vigoarea și fanatismul credinții. Ca și mulți alți tineri din pătura aristocrată, Duca a simțit nevoia sufletească de a lupta pentru ridicarea poporului. Prima lui manifestare publică a fost pe tărîmul cooperației, unde a muncit cu rîvnă și spor, convins fiind că pe cale economică se poate îmbunătăți soarta țăranului român. A fost unul din cei mai zeloși colaboratori ai lui Haret, cutreierînd țara în lung și lat ca să învioreze mișcarea cooperatistă. Aceasta poate că a fost perioada cea mai frumoasă a vieții sale, perioada tinereții cu avînturi și activitate fertilă. Intrat în politică, s-a dezvoltat și format sub influența și dominația lui Ionel Brătianu. În preajma potentatului de la Florica, nu era cu putință nici un fel de inițiativă proprie. Orice veleitate de independență era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat și regizat de dînsul. El nu concepea colaboratori decît în înțelesul de informatori și executori. În asemenea condițiuni își poate da seama oricine că, chiar dacă Duca avea aptitudini de comandant, ele nu se puteau cultiva. Iată de ce ne apare legitimă, foarte legitimă, îndoiala că Duca ar fi putut face cu succes față situației tulburi de astăzi. În vremurile fericite de odinioară, de bună seamă că erau suficiente elocința parlamentară, culisa și obișnuitele abilități politice. Dar astăzi, cînd apele sînt răscolite de înspăimîntătoare uragane, cînd trebuie să vîslești la fiecare pas între Scylla și Charybda, fără voie te întrebi și te îndoiești de vrednicia și destoinicia cîrmaciului care conduce barca statului, chiar cînd el este unul din cei încercați. Dară-mi-te cînd ai de-a-face cu unul începător. Glontele însă a venit să-l răpuie tocmai cînd era chemat să dea cel mai greu examen din viața politică, pentru

care, însă, după cum am văzut, n-avea ucenicia necesară [1]. Vina nu-i numai a lui, ci mai mult a partidului liberal care a înțeles să strivească personalitățile. Ori, în vremurile de astăzi, tocmai personalitățile sînt acelea care aduc la liman barca statului.

[1] *Publicată la scurt timp după moartea lui Ion G. Duca (1879—1933), în ianuarie 1934, în „Gîndul vremii", schița de portret alcătuită de Sterie Diamandi este inevitabil sumară, lipsită de acele tușe necesare conturării personalității fostului fruntaș al Partidului Național-Liberal.*

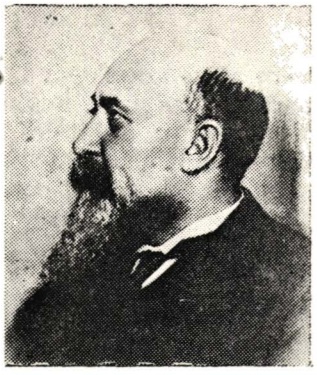

NICOLAE IORGA

O vie agitaţie domnea printre elevii liceului Sf. Sava. Sufletul lor de adolescenţi clocotea de indignare. Profesorul lor favorit, I. Georgian, care reuşise să le cucerească inima prin cultura lui superioară şi frumuseţea expunerii, era respins la concursul pentru ocuparea unei catedre universitare. Erau încredinţaţi că se săvîrşise o mare nedreptate. Socoteau aceasta ca o specialitate a moravurilor noastre, unde meritul e prigonit, iar mediocritatea încurajată. Reflexiile cele mai pesimiste, referitor la ţara înapoiată care nu ştie să preţuiască talentul, curgeau din toate părţile.

Presupusa mediocritate, împotriva căreia erau porniţi elevii liceului Sf. Sava, nu era alta decît Nicolae Iorga.

Tinerii şcolari n-aveau cum şi de unde să cunoască valoarea profesorului Iorga. Ei nu ştiau că Nicolae Iorga, ca elev şi ca student, uimise pe colegi şi pe profesori prin imensa bogăţie a cunoştinţelor, prin extraordinara lui memorie, prin nepotolita lui sete de ştiinţă, prin uriaşa lui putere de muncă.

Mai tîrziu, ei au putut să afle că la vîrsta de 6 ani, nepotul postelnicului Manolache Drăghici cunoştea toate cronicile Moldovei şi o seamă de autori francezi. La vîrsta numai de 13 ani, redacta cu destulă pricepere cronica externă a unui ziar de provincie. Fostul prim-

ministru, Gheorghe Mironescu, într-un discurs ocazional, evocînd cu simplitate și căldură amintirea anilor petrecuți la Liceul Național din Iași, vorbește de elevul Nicolae Iorga ca de o apariție fenomenală.

Aceeași impresie o va produce ca student și ca profesor, manifestîndu-se cu zgomot și cu strălucire pe toate tărîmurile, unde desfășură o activitate, afară din cale de prodigioasă.

Uimește și înspăimîntă pe toată lumea prin vasta și multilaterala lui cultură, prin formidabila lui memorie, prin uriașa lui putere de muncă, care nu ostenește niciodată ci necontenit produce. În fața unui asemenea exemplar, juriul examinator rămîne buimăcit.

Alexandru Odobescu, președintele comisiei, e cît se poate de uluit.

— „Ce zici ? îl întreabă el pe Caragiani, care făcea și dînsul parte din juriu.

— „Ce să zic ! îi răspunde simpaticul membru al Junimei, cunoscut prin humorul lui, Iorga ăsta îmi face impresia că e un călăreț care e călare pe un armăsar din cel mai pur sînge, dar care îl duce pe călăreț unde-i place și cum îi place, prin rîpi și peste cîmp. Georgian e călare pe o mîrțoagă, dar pe care o mînă cum îi place".

În spusele lui Caragiani e o parte de adevăr.

Explicația însă este cît se poate de firească. În primul rînd, e considerentul vîrstei ; Iorga avea pe atunci abia 24 de ani, etate puțin prielnică pentru coordonarea și sistematizarea cunoștințelor ca și pentru formarea spiritului de discernămînt.

De asemenea, va trebui să avem în vedere temperamentul lui Nicolae Iorga, năvalnic și tumultos. Victimă acestui temperament, el nu este omul care să cunoască măsura. Prins de vîrtejul impulsiunilor ca și de avîntul imaginației, el scapă frînele disciplinei științifice, lăsîndu-se în voia pornirilor.

O clipă nu trebuie să pierdem din vedere că, alături de savantul Iorga, avem pe artistul Iorga. Aici găsim caracteristica personalității sale ca și explicația celor mai multe dintre însușiri. Din această cauză provin diferitele erori și scăderi din opera lui științifică. Firea lui de artist îl împiedică de a fi imparțial, imaginația lui bogată îl face să treacă dincolo de canoanele disciplinei științifice. Datorită acestui temperament, el e pasionat pînă la abnegație, pătimaș pînă la ură și nedreptate, nestatornic pînă la capriciu. Nu-i mai puțin adevărat însă că, mulțumită elementului de natură artistică, savantul Iorga a cîștigat în amploare, perspectivă și forță de atracție, reușind să devină un focar puternic în viața culturală și publică a țării.

Fără elementul liric, știința istoriei poate s-ar fi îmbogățit cu cîteva studii scrise cu multă migăleală, unde ar fi fost puse la punct un fragment de epocă sau domnia unui voievod, mai mult sau mai puțin însemnat.

În schimb ar fi fost enorm păgubită prin pierderea iremediabilă a celui mai harnic și îndrăzneț explorator. Fire plină de neastîmpăr, n-a rămas regiune din trecutul neamului ca și acel al omenirii, care să nu fie cercetată de spiritul lui iscoditor.

Profesor de istorie universală, publică cele mai numeroase documente și studii cu privire la istoria țării decît toți specialiștii laolaltă. Fie că este vorba de istoria politică sau cea culturală, de istoria literaturii sau cea bisericească, de istoria dreptului sau de simplu material documentar, numele lui Iorga se găsește pretutindeni. Și în toate aceste direcții, nu ca ceva accidental, ci ca o piatră de hotar. La fel în Istoria Universală : Antichitatea ca și Evul Mediu, Imperiul Bizantin ca și cel Otoman găsesc în Nicolae Iorga pe comentatorul competent.

Este aproape singurul profesor de la noi care în decursul lungei sale cariere universitare n-a înțeles să-și repete cursul : mereu altă materie.

Asistența rămîne consternată de varietatea subiectelor tratate, de bogăția detaliilor, coloritul frazei, de farmecul expunerii, plină de paranteze și aluzii, presărată cu spirite și străbătută aci de umor, aci de emoții comunicative.

E profesorul care încîntă și fascinează.

De multe ori ți se întîmplă ca să nu împărtășești părerile și aprecierile asupra evenimentelor și a oamenilor, dar nu te poți împiedica să nu admiri talentul cu care le înfățișează. Studentul de la filozofie rămîne încremenit și scandalizat cînd vede cum e caricaturizat titanul cugetării, Immanuel Kant. La fel se întîmplă cu partizanii democrației, cînd văd cum sînt prezentați oamenii revoluției franceze în genere și, îndeosebi, doctrinarul lor, J. J. Rousseau. Desigur, în asemenea cazuri nu prețuiești istoricul care denaturează adevărul, ci pe artistul care șarjează cu talent.

Datorită intuiției artistice a putut el să se transpună în trecut, să trăiască cu intensitate epoca care vrea s-o evoce, să conviețuiască cu oamenii pe care vrea să ni-i înfățișeze.

Pentru dînsul descifrarea unui document este dezgroparea unui fragment din viață înmormîntat în pulberea trecutului și pe care el se străduiește să-l reconstituie cu ajutorul imaginației sale creatoare.

Se prea poate ca aceasta să fie vina cea mare a istoricului Iorga, întrucît l-a abătut din cadrul disciplinei științifice, făcîndu-l subiectiv și arbitrar. Dar tocmai în această abatere stă o parte din meritul și aproape tot farmecul apostolului de la Văleni.

Lipsit de sensibilitatea artistică, Iorga n-ar fi putut să dăruiască literaturii române acele cîteva pagini demne de antologie ce le găsim presărate prin diferitele sale lucrări, discursuri și articole de ziar. Așa sînt de pildă paginile ce le întîlnim în Istoria Literaturii ca și în culegerea de portrete *Oameni care au fost*. Cît se poate

de plastic și sugestiv ni-l prezintă pe cel mai cărturar dintre domnitorii țării, pe Dimitrie Cantemir.

La fel cînd ne vorbește de Grigorescu, Napoleon, Liciu, Erbiceanu, Ibsen, Tolstoi, Garibaldi sau simpli oameni cumsecade ca Gr. Triandafil. Pentru fiecare găsește cuvîntul și imaginea potrivită. La rîndul lor, descrierile de călătorie sînt o nouă mărturie a însușirilor artistice ale lui Nicolae Iorga. Prin unele din discursurile sale, cum e acela de la 13 martie 1906, și îndeosebi cel rostit la Iași în timpul refugiului, Iorga s-a așezat printre maeștrii cuvîntului. Tribuna i-a oferit deseori prilejul ca să cunoască beția triumfurilor și să-și potolească instinctul lui dominator. Sub vraja cuvîntului său mulțimea ridică baricade și e gata să înfrunte moartea.

De asemenea, unele dintre cele mai reușite articole din presa noastră poartă semnătura lui Nicolae Iorga ; sînt articole scrise cu miez, umor și vervă îndrăcită. Fără discuție, Iorga este unul din prinții pamfletului. Săgeata lui provoacă răni dureroase ; sînt cazuri cînd ea stigmatizează (vezi fripturiștii).

În aceste condiții nu-mi pot explica versiunea care circulă cu oarecare insistență, după care meritul principal a lui Iorga l-ar constitui formidabila lui memorie.

Facultatea prin excelență de înmagazinare a cunoștințelor, memoria, oricît de excepțională ar fi fost ea, n-a avut alt rol decît să-i furnizeze din belșug materialul pe care Iorga l-a folosit în operele sale. Puterea sa de evocare, umorul și verva lui scînteietoare, coloritul și cadența frazei sînt lucruri care nu le poate oferi nici cea mai uriașă memorie de pe lume. Ele sînt produsul cu totul al altor funcțiuni sufletești cu care l-a înzestrat din belșug natura.

Deși din cele înșirate mai sus reiese că versiunea cu memoria nu-i deloc potrivtiă ca să explice geneza ope-

rei lui Nicolae Iorga, totuși ea a circulat cu oarecare insistență și au fost oameni care i-au dat crezare.

În schimb, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaștem temeinicia criticilor aduse producției literare a lui Nicolae Iorga.

Într-adevăr, în afară de rare excepții, literatura apostolului de la Văleni e cu totul lipsită de valoarea estetică ; îndeosebi, piesele lui de teatru sînt mai prejos de orice critică. Desigur, ele nici n-ar fi văzut lumina rampei dacă n-ar fi avut ca autor pe Nicolae Iorga.

Această producție literară a oferit un bogat material de ironie pe socoteala autorului. Foile umoristice au găsit într-însul un izvor de inspirație. Din pricina unei cronici teatrale defavorabile, apărută din nebăgare de seamă în oficiosul partidului, Iorga a zădărnicit fuziunea cu țărăniștii.

Multe persoane sînt foarte nedumerite asupra ambiției ce o are Iorga de a scrie poezii și piese de teatru. Ele găsesc cu totul nepotrivit pentru demnitatea unui savant de talia d-sale ca să-și piardă vremea cu asemenea îndeletniciri. Și, ceea ce-i miră pe mulți, este interesul cel mare pe care Iorga îl acordă producției sale literare.

Această preferință, care apare ciudată în ochii multor persoane serioase, are în fond o explicație psihologică cît se poate de naturală. Este slăbiciunea unui părinte pentru copiii săi infirmi.

Am fi nedrepți dacă am lua în nume de rău un astfel de sentiment. Cu atît mai mult, cu cît opera lui Nicolae Iorga oferă o grămadă de lucruri demne de admirat. Chiar amatorii de literatură vor găsi în opera lui pagini minunate, vrednice să satisfacă cele mai exigente pretenții. Datorită acestor pagini, presărate din belșug în opera lui uriașă, autorul lor va figura cu cinste în antologia scriitorilor români.

De aceea, n-avem de ce împărtăşi regretul acelora care impută lui Iorga faptul că s-a aventurat pe tărîmuri străine ştiinţei istoriei.

Această evadare a dat lui Iorga putinţa să îmbrăţişeze un orizont mai larg şi să respire un alt aer decît cel viţiat de colbul arhivelor.

*

* *

Nu ştiu ce şi cît va rămîne din opera istorică a lui Nicolae Iorga. Lipsindu-mi pregătirea necesară, n-am nici o cădere să mă pronunţ în această direcţie. Aprecierea cea mai justă cade în seama timpului nepărtinitor.

Am impresia, însă, că opera istorică a lui Iorga prezintă numeroase lacune şi greşeli. El n-are factura cercetătorului migălos care epuizează subiectul, cîntărind cu multă scrupulozitate materialul, ca să poată rosti în perfectă cunoştinţă de cauză ultimul cuvînt. Altul este caracterul lui Iorga. El desţeleneşte ogoare părăginite, defrişează regiuni neumblate, se avîntă spre zări necunoscute.

În acest caz, opera lui nu se poate măsura cu compasul, nu se poate cîntări cu miligramul.

Ea n-are deloc înfăţişarea unei sere cu straturi migălos îngrijite, unei alei perfect aliniate, unde nu găseşti pietricică sau firicel de iarbă, ci totul e aranjat cu rost şi socoteală. Amatorii de asemenea frumuseţi artificiale vor fi cît se poate de profund decepţionaţi ; Iorga e tot ce poate fi mai opus. El e asemenea unei regiuni tropicale, cu vegetaţie luxuriantă ce creşte în voie şi la întîmplare. Întîlneşti tot ce vrei.

Copacii cei mai falnici stau alături de cioturi. La tot pasul te împiedici de bolovani şi uscături. Şerpii veninoşi fac şi ei parte din populaţia ţinutului, alături de păsările măestre.

Spectacolul însă e grandios. Totuşi, el nu există pentru cel care umblă cu lupa.

*
* *

Nicolae Iorga a văzut lumina zilei la. Botoşani, în anul 1871. În acel oraş din Nordul Moldovei, bogat în grădini şi curţi boiereşti, împresurat de dealuri şi cu o viaţă de provincie patriarhală, şi-a petrecut copilăria şi o parte din adolescenţă feciorul Zulniei Iorga, vlăstar de viţă levantină, transplantată de mult pe pămîntul ospitalier al Moldovei.

De la aceşti strămoşi, coboritori din ţara Bizanţului, a moştenit dînsul, după propria lui mărturisire, între altele, darul limbilor şi simţul istoriei. Originea balcanică a tatălui său, la rîndul ei, a fost de natură să influenţeze în chip simţitor structura fizică şi sufletească a lui Nicolae Iorga. La acest amestec de neamuri, datorită unor numeroase alianţe de familii, s-a adăugat, într-o proporţie considerabilă, contribuţia materială şi spirituală a elementului moldovenesc.

Din această îmbinare de elemente multiple şi variate s-a plămădit fiinţa unui exemplar de elită. Condiţii de viaţă specială vin ca să frămînte individualitatea sa rară cu care îl înzestrase natura. Din cea mai fragedă copilărie îi e dat să cunoască lipsuri şi nevoi.

Moartea timpurie a tatălui său, avocatul botoşănean Nicu Iorga, a lăsat familia fără sprijin şi la voia întîmplării.

Copilul, cu toată frăgezimea vîrstei, îşi dă seama că familia trăieşte mai mult din generozitatea rudelor şi a altor persoane binevoitoare.

Mîndria lui sîngerează din această pricină. Şi astăzi, după trecerea atîtor ani de zile, îşi simte inima îndurerată cînd îşi aduce aminte că „a fost ţinut din pomană".

De la etatea de 10 ani, înfruntînd viscolul şi spaima pe care o strecoară întunericul serilor de iarnă şi pustiul străzilor lăturalnice, unde cîinii răi pîndesc la fiecare pas, el cunoaşte amărăciunea banului cîştigat prin meditaţii, cu tot cortegiul umilinţelor de care-i legată această tristă îndeletnicire a elevilor merituoşi, dar săraci.

Învaţă carte la flacăra chioară a unei lumînări de seu, ghemuit în fundul patului, ca astfel, sub ocrotirea păturii care înlocuia focul, să mai potolească asprimea frigului.

Elev în cursul superior de liceu, umblă pe străzile Iaşului cu ciobotele bortelite şi cît se poate de prost îmbrăcat.

De la o distanţă de 100 de paşi se putea observa destul de bine roata de pîrleală de pe paltonul lui sur. Vedea cum fetele îşi întorc cu dispreţ privirea de la copilul cu înfăţişare sărăcăcioasă. Auzea chiar pe cîte una dintre ele cum se ruga stăruitor de fratele lui, elev la şcoala militară, „să găsească mijlocul de a înlătura urîta şi trista fantomă buhoasă şi prematur bărboasă care apărea uneori în pervazul uşii".

Nici colegii lui nu erau prea binevoitori cu dînsul. În ochii lor el trecea drept „un ofticos ieşit din spital". Aceeaşi lipsă de înţelegere îl întîmpină şi din partea autorităţii şcolare.

Din cauza firii sale mîndre şi independente, a fost în mai multe rînduri eliminat dn şcoală, gata să-şi primejduiască viitorul. Toate aceste privaţiuni, umiliri şi adversităţi nu puteau să treacă fără să lase urme adînci în sufletul lui înzestrat de la natură cu o sensibilitate aproape feminină. Sub presiunea acestor elemente, sufletul lui Iorga a fost frămîntat şi răscolit pînă-n adîncuri, sensibilitatea lui a căpătat o ascuţime puţin obişnuită. În cauzele amintite mai sus îşi găseşte explicaţia psihologică impresionabilitatea lui excesivă care-l face să izbucnească la cea mai mică atingere.

Era cît pe aci ca Iorga să cadă sub povara vieţii necăjite care a dus-o, să fie un învins în lupta aprigă a vieţii şi fără să fi dat nici un semn încă din ceea ce avea să prezinte în cultura românească. Era să fie înfrîngerea unui anonim.

Într-adevăr, condiţiile materiale şi morale în care era osîndit să trăiască erau de natură să sece izvoarele formidabile de energie care zăceau într-însul, să-i stîrpească încrederea, să-i paralizeze voinţa, să toarne plumb în aripile avîntului.

Cu toate succesele obţinute la şcoală, era o vreme cînd n-avea nici un fel de încredere într-însul. I se „părea că este cel din urmă dintre proşti, incapabil de a face şi el ceva" în viaţă. Sconta cu melancolie apropierea morţii liberatoare de griji şi de nevoi. Deseori avea impresia că trăieşte ultimele lui clipe. Cu o regularitate aproape exasperantă întreba de două ori pe lună pe Dr. Riegler dacă moare sau nu. Gîndul morţii premature îl urmărea cu îndărătnicie. Nu-şi dădea deloc seama că este construit dintr-un material foarte rezistent şi că soarta îi hărăzise un viitor strălucit.

În asemenea condiţii de viaţă şi stare sufletească, era foarte firesc ca să găsească ecou în sufletul lui de adolescent mişcarea socialistă a „Contemporanului". În ochii adolescentului care n-avea decît 16 ani, socialismul îi apărea ca singura rază luminoasă de idealism, umanitate şi preocupare morală mai înaltă. Cu buzele arse de pojarul idealului, se apropie dînsul de doctrina socialistă. Citeşte pe nerăsuflate literatura socialistă, studiază pe Karl Marx, ţine conferinţe, răspîndeşte broşuri de propagandă, caută să facă adepţi.

Socialismul însă nu era în stare să-i potolească arşiţa inimii sale. El nu era la dînsul decît expresia unei nevoi momentane şi nicidecum produsul organic al sufletului său. Alta era credinţa care avea să corespundă trebuin-

ţelor sale sufleteşti şi momentului istoric din evoluţia vieţii noastre sociale.

Naţionalismul care mocnea într-însul va izbucni cu putere, odată cu trecerea lui la Universitate. Acestui nou crez îi va rămîne statornic toată viaţa şi-l va sluji cu zel şi abnegaţie.

Într-o bună zi, socialismul din adolescenţă devine chiar şeful necontestat al curentului naţionalist. Tineretul universitar îşi va face dintr-însul un idol. Sub vraja cuvîntului său, mulţimea ridică baricade şi e gata ca, pentru restaurarea limbii române în drepturile sale, să înfrunte moartea. Sub impulsul puternicei sale personalităţi, pătura intelectuală a ţării înscrie ziua de 13 martie în istoria culturii româneşti. În orice ocazie caută să cultive interesul naţional. În vederea acestui scop, publică fără întrerupere studii şi articole cu grămada, ţine conferinţe în toate colţurile ţării, organizează cursurile de la Văleni, dă viaţă „Ligii Culturale". Pe toate căile se străduieşte din răsputeri să trezească şi să menţină interesul pentru fraţii subjugaţi. Cu răbdare, stăruinţă şi elan, caută să pregătească sufleteşte tineretul şi opinia publică în vederea zilei cele mari care avea să vină. Este între cei puţini care, în vremurile de restrişte de la Iaşi, se îndărătnicesc să-şi păstreze încrederea, în ciuda tuturor aparenţelor defavorabile. Cînd sufletul mulţimii era pustiit de crivăţul deznădejdei, în ciuda zîmbetelor ironice care fluturau pe buzele înţelepţilor zilei, el are tăria şi curajul să trîmbiţeze de la tribuna Camerei izbînda cauzei româneşti. „Vom fi iarăşi cum am fost, ba chiar mai bine", se încumetă el să declare în acele momente de panică şi disperare. În mijlocul deprimării generale, prin foaia sa zilnică, caută să menţină moralul ridicat trupei şi populaţiei.

De dragul coeziunii naţionale pe care o credea necesară în acele clipe de grea încercare, înţelege să nu rostească nici un cuvînt de mustrare la adresa acelora

care au pregătit şi condus războiul, respingînd totodată cu dojană părintească propunerea învăţătorului Mihalache de a pune bazele unui partid de clasă. Nu-i locul aici ca să discutăm dacă a făcut bine sau nu, respingînd această propunere, ne mulţumim să relatăm numai faptul. El ne arată cum Iorga înţelege să subordoneze totul intereselor naţionale. Numai în cadrul limitat al acestor interese înţelege dînsul să soluţioneze toate problemele de ordin social, politic sau economic.

Din socialismul lui din vîrsta adolescenţei nu i-a rămas decît o vagă aspiraţie către umanitate şi un sentiment de milă pentru cei umili şi nenorociţi.

Prea puţin, vor susţine unii.

În comparaţie însă cu unii care n-au păstrat nimic din socialismul lor din anii tinereţii, totuşi e ceva.

* * *

Iorga a scris cîndva un articol plin de miez, umor şi vervă îndrăcită, intitulat „O ţară în care nu te poţi compromite". După toate indiciile, se pare că România deţine acest faimos record. La noi n-a izbutit să se compromită politiceşte nici măcar Argetoianu care a făcut tot ceea ce i-a fost cu putinţă ca să ajungă la un asemenea rezultat. Cu toate isprăvile sale rămase de pomină, el continuă să se menţină la suprafaţa vieţii politice.

De la această regulă generală înregistrăm o singură excepţie. Printr-o ironie a soartei, întîmplarea a făcut ca această excepţie să fie tocmai autorul mai sus citat. Şi cei mai zeloşi partizani ai lui Nicolae Iorga sînt nevoiţi să recunoască acest lucru. Stau şi se întreabă numai, plini de nedumerire : cum a fost cu putinţă ca dintre toţi oamenii politici singur Iorga să cunoască discreditul opiniei publice ?

Să fi fost oare el cel mai netrebnic şi cel mai ticălos dintre toţi politicienii care s-au perindat la cîrma ţării ca să merite oprobriul mulţimii ? De bună seamă că nu.

Nici cei mai înverşunaţi adversari nu s-ar gîndi să-i pună o clipă la îndoială patriotismul, cinstea, buna credinţă ca şi bunele intenţii. Şi, totuşi, el este cel discreditat politiceşte, în timp ce Argetoianu, de pildă, omul încărcat de păcate şi autorul principal al falimentului guvernului de tehnicieni, continuă să joace un rol de primul rang.

Capricii ale opiniei publice, vor declara sentenţios unii.

N-a fost oare o vreme cînd Nicolae Iorga era copilul răsfăţat al publicului de pretutindeni ?

Tinerimea, îndeosebi, îl idolatriza. Elevii de şcoală, cu preţul eliminării şi cu bani rupţi din micile lor economii, citeau pe nerăsuflate *„Semănătorul"* şi *„Neamul Românesc"*. Datorită lui, istoria culturii româneşti a înregistrat memorabila victorie de la 13 martie. N-a fost pe atunci om mai popular în ţară, ca profesorul Nicolae Iorga. Numele lui răzbise pînă în cele mai îndepărtate cătune risipite prin munţii Pindului. Ştiam de dînsul, pînă şi noi, copiii de şcoală. Vălenii de Munte devenise Meca românismului. O mulţime de persoane vedeau în Nicolae Iorga pe omul providenţial, menit să schimbe faţa ţării. Lumea era indignată împotriva politicienilor care nu dădeau posibilitatea unui asemenea om să servească ţara şi neamul. Era încredinţată că numai în România se poate întîmpla aşa ceva. Reflexiile acestea pesimiste se făceau cu mai mult temei, mai cu seamă după întregire. Pentru perioada de dinainte de război explicaţia era cît se poate de uşoară ; de vină este regimul oligarhic care menţine ţărănimea în stare de iobăgie şi asigură supremaţia boierimii.

Odată însă cu realizarea idealului naţional şi emanciparea politică şi economică a ţărănimii, prin cele două reforme, era în drept să se aştepte la o schimbare radicală în viaţa publică şi în moravurile noastre.

În aceste condiții, pentru mulți Iorga apărea ca cel mai indicat om să joace rolul principal în România Întregită.

Nu fusese el crainicul unității naționale ?

Pe toate căile se străduise din răsputeri să trezească și să întrețină interesul pentru frații subjugați. În orice ocazie, caută să cultive interesul național. E unul dintre meșterii care contribuie la întregirea neamului. E dintre cei puțini care în toiul dezastrului și al panicii generale și-au păstrat credința neștirbită în victoria finală. Cu glas de profet vestește biruința cauzei românești.

Cauza țărănimii găsește într-însul un aprig și talentat apărător.

N-avea decît 19 ani cînd scria la ziarul „Timpul" rîndurile ce urmează : „Lumea ceea (țărănimea) muncește, deși n-are ce să aștepte, lumea ceea crede, deși nădejdile i-au fost de mult înșelate ; acolo conștiința e încă dreaptă, brațul harnic și inima caldă. De acolo ne-a venit mîntuirea, cînd steaua neamului părea că apune. Brazii aceștia au fost verzi de-a lungul veacurilor, pe cînd atîtea putregaie s-au spulberat de vîntul vremurilor. Și ei vor sprijini viitorul țării acesteia, cînd timpul spoleielei și al dibuirilor va trece, ei, țăranii".

Folosește orice prilej i se oferă ca să scoată în evidență calitățile țăranului român. Așa face, de pildă, în Istoria Literaturii. Vorbește despre țărani cu căldură și plin de admirație. „Pe cînd boierul, scrie el, se înfunda în umbra răcoroasă a iatacelor, potrivită pentru somnul lung de ziuă, pe cînd, dus de subțiori de țigani sau de ciocoi, era închis pentru plimbare în butca cu ferăstruici rotunde, mărunte, țăranul își duce viața sub cerul liber al lui Dumnezeu, în fața munților înălțători de suflet sau a cîmpiilor mănoase, de care-l leagă amintiri de muncă și de luptă. Spectacolele boierului erau alaiurile de o pompă burlescă, obscenele jocuri de păpuși, caraghioslî-

curile slugilor domneşti ; spectacolul ţăranului era marele, eternul spectacol al trandafiriilor răsărituri, al apusurilor roşii, al liniştitelor amiezi de vară, al serilor misterioase şi al clarelor nopţi de iarnă cu pămîntul de gheaţă şi cerurile de diamant. Boierul auzea muzica pestrefurilor turceşti cîntate de meşteri cu papuci şi antereie ; ţăranul era mîngîiat, în aspra lui muncă fără răsplată, de glasul ciocîrliei, salutînd ivirea soarelui, de freamătul frunzelor agitate de vîntul de seară, de ţîrîitul ritmat, de răsuflarea prea lungă şi tristă a cîmpiilor în nopţile limpezi ale verii, de o puternică orchestră a furtunii, dominată de glasul tunetului. Sub cerurile dumnezeeşti se deşteptau în sufletul curat al celui fără păcate, al celui fără de răsplată, al celui fără de speranţă, simţiri pe care ghiftuitul locuitor al curţilor din oraşe nu putea măcar să le înţeleagă. Simţiri triste, cum au fost acelea care au stăpînit totdeauna sufletul poporului nostru nenorocit ; simţiri de o tristeţă duioasă, resemnată, rareori simţiri de răzbunare, de ură răspicată. Şi cînd vălul simţirii creştea, cînd nu-l mai putea cuprinde pieptul îndelung răbdător, ochii se pierdeau în zarea de argint a nopţii, fluierul suna în tăcerea ei şi în sufletul naiv se săvîrşea, fără voinţă şi fără scop, misterioasa prefacere a gîndului trecător în cuvînt care rămîne. Se făcea astfel poezia precum se făcuse înainte şi precum se va face cîtă vreme aceiaşi oameni vor duce aceeaşi viaţă, cîtă vreme va fi „sălbăticie" măreaţă şi curată în această ţară". *).

La rîndul ei, mişcarea semănătoristă, al cărei suflet a fost N. Iorga, va face din ţărănime centrul preocupărilor sale.

Din cauza acestei atitudini hotărît favorabilă cauzei

---

* *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, pag. 7.

țărănești, a fost denunțat de unii ca instigator al răscoalelor din 1907.

Articolul „Dumnezeu să-i ierte", scris cu prilejul înăbușirii în sînge a celor răzvrătiți pentru cucerirea dreptății, e o pagină demnă de antologie. E singurul dintre deputați care se ridică în Parlament ca să ceară amnistie pentru cei năpăstuiți.

Istoricul nepărtinitor nu va putea să trateze problema reformei agrare fără să amintească de prețioasa contribuție a lui Nicolae Iorga. Va arăta, de pildă, cum în zilele de grea încercare din timpul refugiului, într-o scrisoare adresată regelui, Iorga stăruie din răsputeri pe lîngă suveran ca să ia inițiativa reformei agrare, căutînd să-i demonstreze „că, oricum, mica proprietate se va face, pentru coroană, dacă inițiativa este a ei, dacă este a altora, contra coroanei".

De asemenea, referindu-se la o discuție avută cu Ionel Brătianu, în jurul chestiunii exproprierii, istoricul va găsi cu cale să reproducă răspunsul lui Iorga la obiecția primului ministru că proprietarii s-ar putea opune și ar crea mari neajunsuri : „împușcă-i și pe dînșii, dacă fac revoluție, precum pentru că au făcut revoluție, ai împușcat pe țărani".

Publicul cititor va afla pe de altă parte că Iorga e autorul proclamației istorice dată de regele Ferdinand, prin care se făgăduia pămînt țăranilor ostași.

Cu un stat de serviciu așa de bogat în slujba neamului și a țărănimii, cu prestigiul personalității sale excepționale, era în drept să se aștepte să joace un rol de primul rang în politica țării. Acest drept apărea și mai evident, odată cu restaurația. Opinia publică știa că Nicolae Iorga a fost singurul glas care s-a ridicat în consiliul de coroană cu hotărîre și căldură în favoarea prințului Carol. Cititorii își aduceau aminte de articolul scris de dînsul cu această ocazie și intitulat „Un om mai puțin". Și pentru cine cunoaște cît de puțin pe Nicolae

Iorga, e încredințat că acea atitudine nu izvora din anumite calcule, ci dintr-un patriotism luminat și pură afecțiune față de prinț. De aceea, publicul găsea întrucîtva îndreptățită remarca făcută de dînsul, cînd a fost onorat cu o înaltă distincție pentru merite culturale și din care transpira o ciudă vădită. „Eu cu cultura și Maniu cu untura", caracterizează el cu plasticitate situația.

Iată, însă, că, într-o bună zi, țara se pomenește cu Iorga prim-ministru. Foarte probabil că și pentru dînsul a fost o surpriză. Se prea poate că sfîrșise prin a se obișnui cu ideea că nu va ajunge să fie prim-ministru în țara românească.

Și ce bine ar fi fost pentru el, dacă nu survenea venirea lui la putere !

Gloria sa n-ar fi fost adumbrită de pata guvernării ; și-ar fi păstrat prestigiul neștirbit. Cei neîncrezători în capacitatea lui Iorga n-ar fi avut la îndemînă proba strivitoare a faptelor. Admiratorii și-ar fi păstrat iluziile, iar publicul cel mare ar fi fost scutit de o decepție dureroasă. Biografii ar fi putut invoca cu succes vitregia împrejurărilor care n-au îngăduit marelui savant să facă dovada aptitudinilor sale politice. După cele întîmplate, însă, e nevoie de multă bunăvoință și dialectică ca să se încumete cineva să ia apărarea guvernării tehnicienilor. Publicul cu greu va putea să înțeleagă și să aprobe cîrdășia Iorga-Argetoianu. Oricît de slabă memorie avea dînsul, totuși el n-a putut uita vestita scenă din Parlament, cînd Argetoianu, fără pic de sfială și menajamente, l-a amenințat pe Iorga că-i va pune pumnul în gură, dacă nu va înțelege să se astîmpere. Nimeni n-a fost cu Iorga mai necruțător și ireverențios ca Argetoianu.

Iar, pe deasupra, această persoană avea la activul ei destule păcate ca să inspire numai suspiciune și neîncredere. Iorga nu poate invoca nici măcar scuza că nu le cunoștea îndeajuns. Și tocmai pe un asemenea om l-a ales dînsul ca principal colaborator, ca să inaugureze o

nouă eră în politica țării. Cu omul care a făcut parte din toate grupările politice și la discreditarea cărora el a contribuit într-o largă măsură, a înțeles dînsul ca să pornească lupta împotriva partidelor, pentru înlăturarea politicianismului. Și ca să fie consecvent cu atitudinea adoptată, găsește cu cale să încheie cartel electoral tocmai cu cel mai reprezentativ dintre partide. Sub pretextul foarte simpatic că nu înțelege să încurajeze clientela politică, neglijează cu desăvîrșire cele cîteva elemente răzlețite în cuprinsul țării și care l-au urmat cu devotament o viață întreagă, ca să îmbrățișeze, în schimb, toată pleava cluburilor politice.

Sub guvernul prezidat de Nicolae Iorga se întîmplă faptul fără precedent în analele politice ale Țării Românești, ca slujbașii statului să rămînă luni de zile fără leafă. Și ceea ce este și mai grav e ușurința condamnabilă cu care premierul tolerează întrebuințarea banilor destinați pentru plata salariilor la finanțarea unor instituții bancare destinate prăbușirii.

Publicul rămîne încremenit de uimire cînd află răspunsul cinic și sinistru pe care Nicolae Iorga, în calitatea sa de președinte al consiliului, găsește cu cale să-l dea unei delegații de funcționari. La tînguirea bieților oameni, ajunși muritori de foame din cauza lefurilor neîncasate de luni de zile, dl prim-ministru Iorga nu găsește o altă vorbă mai nimerită decît sfatul de a se azvîrli în mare. Așa de năstrușnică mi s-a părut o asemenea declarație din partea unui om cu răspundere, încît multă vreme am refuzat să-i dau crezare. Un coleg însă mi-a confirmat autenticitatea unei declarații identice, făcută într-o împrejurare similară.

Prezentîndu-se la primul-ministru în fruntea unei delegații de profesori ca să-i arate situația disperată în care se găsește corpul didactic din Oradea, ministrul Nicolae Iorga îl întreabă dacă-i adînc Crișul.

Opinia publică a fost pe drept cuvînt scandalizată. Dacă ea ar fi fost dispusă să tolereze o astfel de declarație unui om de talia lui Argetoianu, a refuzat însă cu hotărîre să acorde această lipsă de atenție lui Nicolae Iorga. În ochii mulțimii, apostolul de la Văleni reprezenta o iluzie, întruchipa o speranță ; de aceea valul de nemulțumire se va ridica cu mai multă putere împotriva d-sale. În fruntea gloatei de nemulțumiți stă corpul didactic. El e îndîrjit din cale afară împotriva omului care era socotit ca cel mai bun prieten al școlii și al culturii și care venea să înșele toate așteptările. Ceea ce n-a îndrăznit să plănuiască măcar nici unul dintre miniștrii instrucției, s-a gîndit s-o facă omul culturii, Nicolae Iorga : trecerea învățămîntului primar pe seama comunei, ceea ce echivala cu o adevărată desființare.

Cu lovituri de tîrnăcop, Nicolae Iorga a dărîmat idolul pe care corpul didactic și l-a făcut dintr-însul. Slujitorii școlii, năuciți de furia speranțelor înșelate, au avut pentru o clipă curajul să înfrunte semeția guvernanților. În aplauzele furtunoase și îndelung repetate ale congresiștilor, s-au azvîrlit împotriva lui Iorga cuvintele cele mai grele pe care corpul didactic le-a rostit cîndva la adresa unui ministru de instrucție. I-a fost dat lui Iorga, cărturarul idolatrizat cîndva de către lumea dăscălească, să înregistreze acest record. În aceeași sală a Ateneului, aceeași asistență care vota moțiunea de blam împotriva ministrului Iorga, nu cu mulți ani în urmă întîmpina cu aplauze furtunoase pe profesorul Iorga. Între aceste două congrese ale corpului didactic din sala Ateneului, nu era la mijloc decît un interval de trei ani de zile.

În acest răstimp i-a fost dat lui Iorga să fie prim-ministru.

În această calitate, el găsește cu cale să-și urmeze neturburat firul preocupărilor sale de ordin științific. Astfel, într-o vreme cînd țara fierbe de nemulțumiri de la un capăt la altul, iar dînsul poartă răspunderea situa-

ţiei, are calmul trebuitor ca să se ocupe cu lucrări străine de necesităţile clipei, să se înfunde în cercetarea trecutului, făcînd diverse comunicări la Academie. Răuvoitorii n-au fost deloc dispuşi să admire seninătatea olimpiană a premierului, ci au găsit prilejul nimerit să spună : „Satul arde şi baba se piaptănă".

Conducător al unui partid care ani de zile a purtat titulatura de partid democrat şi a pretins c-a fost între cei dintîi care a făcut apel la mase, a găsit cu cale ca tocmai în calitatea sa de prim-ministru să vorbească cu dispreţ de constituţie şi de suveranitatea naţională. „Rămîi d-ta cu constituţia, iar eu cu puterea", replică dînsul, în plin Parlament, unui deputat opozant.

Această contrazicere în atitudinea lui Iorga ar fi de natură ca să surprindă pe mulţi ; ea nu este însă lipsită de o explicaţie.

Autocrat prin temperament, e foarte firesc ca să-i repugne practica regimului democrat care îngrădeşte exerciţiul puterii şi întronează domnia norodului. Iubitor al mulţimii, Iorga a avut iluzia că este în acelaşi timp şi un stegar al democraţiei. Victimă acestei iluzii, el a confundat democraţia cu demofilia, uitînd că ele nu sînt noţiuni identice, ci numai concordante. Autocratul Iorga doreşte binele poporului, dar vrea ca el să fie un dar pe care dînsul îl acordă cu generozitate mulţimii, pe cîtă vreme democratul din născare şi convingere rîvneşte ca poporul să fie stăpîn pe destinele sale, cucerindu-şi singur drepturile, făurindu-şi singur fericirea. Iorga însă sub impulsul dragostei de ţară şi de norod, a uitat această deosebire, amăgindu-se pe sine ca să creadă că este cu adevărat un crainic al democraţiei.

Din această confuzie a provenit contradicţia mai sus semnalată. Adevărata contradicţie în atitudinea lui Nicolae Iorga, contradicţie care a impresionat în chip deosebit opinia publică, a fost atunci cînd, după ce pledează cu căldură în favoarea exercitării prerogativelor

coroanei, în detrimentul suveranității naționale și în sensul unei regalități absolutiste, are curajul și naivitatea ca să declare cu candoare : „eu nu sunt eu". În contradicție cu doctrina democrată pe care e obligat s-o respecte în calitatea sa de șef al unei grupări, care poartă o asemenea titulatură, dl Iorga atacă cu vehemență pe dl Iuliu Maniu care înțelege să lupte pentru întronarea legalității și respectul regimului constituțional.

Omul care a îmbogățit vocabularul limbii române cu un cuvînt menit să veștejească o anumită categorie de politicieni, prin unele din atitudinile sale, a lăsat în public impresia că, sub obsesia unui anumit miros de friptură, robotește și dînsul la „Cazanul satanei". De bună seamă că poate n-a fost la mijloc decît o simplă impresie, lipsită de orice temei. Publicul cel mare însă se aștepta cu totul la altă atitudine din partea omului care a rostit cîndva cuvinte caustice împotriva „dictaturii de iatac".

Pretențios și capricios, cum este publicul din fire, a luat tăcerea lui Nicolae Iorga drept complicitate.

De altfel, aceasta nu-i nici singura, nici cea mai mare inconsecvență din partea d-lui Iorga.

Viața lui e un șir întreg de contraste și contradicții. Consecvența în păreri și atitudini e ceva străin de firea d-sale.

Rînd pe rînd e germanofil și boșofob, francofil și francofob.

Ridicat de studențime, nu întîrzie să le azvîrle în față epitetul de „secături entuziaste". Lider al mișcării antisemite pe vremuri, sfîrșește prin a blama studențimea care cere „numerus clausus".

Omul care atacă o viață întreagă pe Take Ionescu împroșcîndu-l cu insulte, merge în alegeri la cot cu dînsul. După ce spune despre generalul Averescu că „idolii se înalță prin prostia altora și se sfărîmă prin propria lor prostie", găsește nimerit să încheie pacte și carteluri electorale. De asemenea găsește cu cale ca să facă tová-

răşie tocmai cu acela care l-a ameninţat că-i va pune pumnul în gură.

Fire complexă şi complicată, nu cunoaşte monotonia liniilor drepte.

Capricios şi exuberant, îi place să zburde pe cele mai accidentate terenuri. Neastîmpărat prin întreaga lui plămădire sufleteasacă, îl obosesc popasurile prelungite, chiar în locurile cele mai îmbietoare.

E mereu în căutarea ineditului. Înzestrat cu o sensibilitate cu totul aparte, el nu se mulţumeşte cu perceperea senzaţiilor comune. O nevoie organică îl împinge spre o activitate neîntreruptă. Nu interesează pentru ce şi cum lucrează : esenţialul este ca să se afle în treabă. Pentru dînsul, activitatea nu constituie un mijloc în vederea atingerii unui scop, ci o socoteşte pe ea însăşi ca un scop în sine.

În munca fără preget găseşte fărămitura de satisfacţie pe care i-o oferă viaţa. E omul pentru care existenţa fără muncă ar înceta să-şi mai aibă rostul. El nu cunoaşte oroarea efortului, ci numai deliciile trudei. Parcă-i grăbit ca, în scurtul popas al vieţii, să răscumpere tot timpul ce va fi nevoit să-l piardă odată cu sosirea morţii. Socoate că va avea destulă vreme să se odihnească sub lespedea mormîntului. De aceea caută să profite de fiecare clipă care o trăieşte, ca să desfăşoare o activitate cît mai amplă şi cît mai intensă.

Maiorescu avea dreptate : „Iorga e ca păianjenul. El trebuie să scrie cum acesta trebuie să-şi ţească pînza. Nu poţi opri pe niciunul de la împlinirea acestei nevoi".

Sub impulsul acestei trebuinţi, el dărîmă ca să construiască şi construieşte ca să aibă ce dărîma. Foarte impresionabil şi impulsiv, el este omul care nu cunoaşte măsura ; admiră fără rezerve, loveşte fără cruţare, se agită fără calcul. Cu îndrăzneală şi cu o impetuozitate care uimeşte lumea, atacă fără menajamente oameni şi instituţii.

Pe un romancier de talia lui Vasile Pop îl proclamă scriitor de rasă, artistul care întruneşte laolaltă bizarul lui Edgar Pöe, umorul lui Caragiale şi realismul lui Maupassant.

Ameninţă cu tragera în ţeapă pe oricine avea cusurul ca să nu se entuziasmeze după poemul lui St. O. Iosif asupra lui Ştefan cel Mare, care n-avea alt merit decît acela al glorificării marelui voevod. În rîvna lui pentru promovarea cărţii româneşti, cere prohibirea comerţului de cărţi străine.

Tună şi fulgeră împotriva Academiei şi Universităţii. Zeii culturii româneşti Haşdeu, Xenopol, Ureche, Tocilescu erau forfecaţi de dînsul în chipul cel mai ireverenţios posibil. În ochii tînărului iconoclast, nimenea nu se bucura de privilegiul imunităţii. Erau scărmănaţi cu toţii, fără multă ceremonie.

Ne-am înşela, însă, dacă am înclina să privim acţiunea lui Nicolae Iorga ca ceva calculat şi dirijat cu socoteală, în vederea cuceririi, prin mijloace meşteşugite, a unui loc de rangul întîi în arena culturii române. Ea nu este decît manifestarea tumultuoasă a unei energii în curs de desfăşurare.

În faţa revărsării acestui torent de energie puţin obişnuită, tineretul universitar e cel dintîi care se entuziasmează. Sub vraja cuvîntului tînărului profesor, studenţimea începe să se emancipeze de sub influenţa lui Titu Maiorescu. „Simţeam, spune dl I. Petrovici în amintirile d-sale universitare, totdeodată ceva care deranjează domnia maioresciană, ca acea lumină a zorilor de ziuă care turbură, în saloane, candelabrul cel mai strălucitor".

Era cît se poate de firesc ca Iorga să devină centrul de atracţie a tineretului. El corespundea atît înclinărilor vîrstei cît şi nevoilor vremii. Societatea românească se găsea în pragul unor prefaceri radicale. Această trebuinţă de reînnoire reclama avînt şi îndrăzneală. Maiorescu,

care reprezenta măsura și prudența, cu toate însușirile sale și marele lui prestigiu, nu era omul care să corespundă timpului.

Prin temperamentul lui tumultuos care nu cunoștea zăgazuri, prin îndrăzneala ideilor și verbul său înaripat, prin aspirațiile sale care depășeau orizontul îngust al preocupărilor cotidiene, Iorga apărea în ochii mulțimii ca purtătorul de cuvînt al generației sale.

La un moment dat, devine idolul tineretului.

Idolii sînt însă făcuți ca să fie admirați de la distanță. Cine se încumetă să înlăture această distanță, căutînd să pipăie obiectul veneraței sale, e osîndit adesea să cadă pradă celei mai amarnice dezamăgiri. E cazul aproape al tuturor acelora care au încercat să se apropie de N. Iorga.

Locusteanu avea dreptate cînd compara pe marele savant cu o uriașă rotativă pe frontispiciul căreia stă scris : „Pericol mortal, nu vă apropiați !"

Așa este Iorga : carbonizează.

Cine vrea însă să-și păstreze iluziile, trebuie să se mulțumească să-l contemple de la distanță.

Iorga este asemenea picturilor moderne ; ai nevoie de perspectivă ca să poți deslușì conținutul tabloului. Cine are imprudența să-l cerceteze deaproape sau cu lupa, nu vede decît o îngrămădire monstruoasă de culori.

De la distanță, însă, spectatorul are prilejul să-și desfăteze ochiul și sufletul cu o privelițte rară [1].

[1] *Anul acesta se împlinește o jumătate de secol de la moartea tragică a marelui savant N. Iorga (1871—1940).*

IULIU MANIU

Din sihăstria lui de la Bădăcin, fostul preşedinte al partidului naţional-ţărănist continuă să se menţină pe primul plan al vieţii noastre politice. Presa îi înregistrează şi îi comentează fiecare cuvînt şi fiecare gest. Persoana lui Maniu preocupă atît cercurile politice cît şi opinia publică. Partidul naţional-ţărănesc nu înţelege să facă un pas în mişcările sale fără avizul prealabil al şefului mazilit. Şi toate aceste lucruri numai după cîteva luni de zile de la debarcarea sa de la conducerea partidului. S-a crezut atunci că Maniu e decapitat politiceşte. Cu surle şi tobe a fost trîmbiţată înfrîngerea sa. Cei interesaţi îşi frecau palmele de bucurie ; era doborît cel mai neînduplecat şi destoinic adversar. Partidul care a pretins cîndva că reprezintă democraţia integrală a acceptat să sacrifice fără murmur pe şeful său care n-avea altă vină decît aceea că rămăsese credincios ideologiei şi practicii constituţionale. N-a dispus nici de răgazul unei singure clipe să-şi amintească măcar în parte de ceea ce partidul datora lui Iuliu Maniu. A uitat că-i datora însăşi existenţa. Fără Iuliu Maniu, nu ştim dacă s-ar fi înfăptuit fuziunea naţional-ţărănistă. După toate probabilităţile, partidul naţional, cu tot trecutul lui glorios, ar fi sfîrşit prin a trece cu arme şi bagaje în lagărul liberal. Cînd aproape unanimitatea fruntaşilor ardeleni stăruia din răsputeri pentru fuziunea cu liberalii, formă

deghizată a unei înregimentări, singur Iuliu Maniu a fost acela care a zădărnicit-o, declarînd categoric intimilor săi că nu înțelege decît o singură fuziune, aceea cu țărăniștii. În opoziție cu majoritatea fruntașilor partidului care gravitau spre liberali și cu prețul rupturii de Iorga și Argetoianu, înfăptuiește fuziunea partidului național cu cel țărănist. Iată însă că, pentru interese lăturalnice și motive străine de ideologia partidului, Iuliu Maniu a fost mazilit de la conducere, fără pic de șovăială și remușcare. A fost unul din cele mai lamentabile spectacole pe care le-a oferit democrația română. În loc să se facă front în jurul lui, în lupta pe care o angajase pentru respectarea regimului constituțional care înțelege să lase cabinetului ce poartă întreaga răspundere inițiativa tuturor actelor de guvernămînt, el e lăsat la voia întîmplării. De nicăieri vreo acțiune de solidarizare cu campionul legalității.

Prieteni și admiratori se mulțumesc să fie simpli „sufletiști". O campanie dintre cele mai violente se dezlănțuie împotriva solitarului de la Bădăcin. Lucru ciudat e că tocmai partidele politice sînt acelea care dau tonul. Era de datoria acestor partide să secondeze pe Maniu care a înțeles să apere cu toată energia exercitarea puterii în litera și spiritul constituției. Înfrîngerea lui Maniu pe această temă trebuia să fie pentru partide prilej de temeinică îngrijorare. Prin demiterea lui Maniu din fruntea guvernului și a partidului, șefii celorlalte grupări nu-și dădeau seama că se zdruncină propria lor situație ? Și nu-i deloc vorba aici de periclitarea unei situații de ordin personal, ci de aceea a autorității conducerii. Iată de ce nu înțelegem furia cu care partidele cu răspundere și diferite alte persoane îl atacau pe fostul premier și președinte al partidului național-țărănesc. Este una din ciudățeniile politicii românești.

Furia cu care unele persoane îl atacă pe Iuliu Maniu nu cunoaște margini. Așa sînt de pildă atacurile d-lor

N. Iorga și O. Goga. Potrivit firii sale, dl Iorga pune în aceste atacuri toată patima de care e capabil. Într-o cuvîntare ținută la Ploiești, dl O. Goga găsește cu cale să tăgăduiască capacitatea politică a d-lui Iuliu Maniu. Știți care este argumentul hotărîtor cu care bardul Ardealului vrea să nimicească pe fostul președinte al Consiliului dirigent ? Pur și simplu pe motivul că Iuliu Maniu nu reprezintă o valoare științifică sau artistică. Uită dl Goga că oamenii politici consacrați ca Bismarck, Cavour, Ion și Ionel Brătianu, Lascar Catargiu, ca și atîția alții n-au la activul lor opere literare sau de știință. Actualul dictator al Rusiei ca și Mustafa Kemal nu reprezintă absolut nici un fel de însemnătate științifică sau artistică. Și nimănuia nu-i trece prin gînd să le tăgăduiască capacitatea politică. Este un criteriu cu totul fals să se judece capacitatea politică a cuiva după activitatea sa de ordin științific sau artistic. Volumele de poezii sau romane ca și tomurile de știință nu constituie pentru autorii lor cartea de vizită în materie de aptitudini politice. Se prea poate ca unii oameni de știință sau de litere să fie în același timp și oameni politici capabili ; exemple avem destule. Nu urmează de aici însă că aceste noțiuni sînt identice, sînt numai concordante. Cum a putut dl Goga să uite lucruri așa de elementare ? Așa se întîmplă cînd vorbește patima. Or, între d-nii Goga și Maniu sînt răfuieli vechi. Temperamente cu totul opuse, simt unul față de altul o repulsie organică. Noi, însă, în calitate de spectatori care avem o altă perspectivă, vedem și judecăm altfel evenimentele și oamenii. Cu această perspectivă de spectatori, persoana lui Maniu ne apare într-un cadru luminos. În țara românească în care alții n-au nici un scrupul în alegerea mijloacelor ca s-ajungă la șefie și să obțină puterea, Iuliu Maniu e omul politic care, de dragul unor principii, demisionează din fruntea guvernului și părăsește conducerea partidului. Maniu a arătat astfel că nu

e omul care să facă tranzacții. Decît calea concesiilor și abdicărilor continui, d-sa a preferat să ia drumul Bădăcinilor. În izolarea pe care și-a creiat-o prin atitudinea sa, ostracizatul de la Bădăcin s-a găsit în ipostaza eroilor ibsenieni. Asemenea doctorului Stokman din „Un dușman al poporului" ,Iuliu Maniu ar fi putut să spună : „acum sunt tare, fiindcă sunt singur".

Tare, fiindcă a înțeles să-și apere cu îndîrjire drepturile ce i le conferă constituția și n-a acceptat să fie omul de paravan ; tare, fiindcă s-a îndărătnicit să rămînă credincios unor principii și, de dragul lor, să părăsească puterea și șefia. În pustiul vieții politice a țării românești, cu atmosferă viciată de miasmele bizantinismului și turpitudinilor fără număr, Iuliu Maniu apare ca o oază luminoasă, menită să învioreze sufletele dezolate, să galvanizeze energiile decepționate. Înconjurat de aureola de martir, pe care i-a creat-o situația de ostracizat, Maniu e pe cale de a polariza simpatiile mulțimii, devenind pentru dînsa o speranță și un simbol. Imaginația populară favorizată de atmosfera tăinuitoare a vieții noastre politice, unde tot ceea ce e mai de seamă se plămădește în umbră și unghere, a început să brodeze în jurul solitarului de la Bădăcin fel de fel de legende. I s-au atribuit vorbe, intenții și gesturi care, fără să poarte pecetea autenticității, găsesc totuși crezare, provoacă comentarii și recoltează aprobări. Adversarii lipsiți de tact și pătrundere psihologică alimentează și ei la rîndul lor legenda. Ea se încheagă pe îndelete și face din Maniu un erou.

S-au înșelat amarnic toți cei care au avut naivitatea să-l considere pe Maniu decapitat politicește. Au comis greșeala că au luat drept luptă decisivă ceea ce nu era decît numai o fază a marei bătălii care se angajase pe frontul politicii românești. Demisia lui Maniu din îndoita lui demnitate de șef de guvern și de partid a fost de fapt o manevră tactică, o retragere strategică. Primul

efect al acestei demisii, date fiind condiţiile în care s-a produs, a fost de natură să-i sporească în chip considerabil prestigiul. Într-adevăr, care prim-ministru conştient de rolul pe care îl deţine şi răspunderea pe care o poartă ar continua să guverneze cînd i se limitează atribuţiile şi i se refuză pînă şi îndepărtarea unui subaltern care se face vinovat de acte de indisciplină ? Ar fi însemnat o totală abdicare a rolului de premier, într-un regim constituţional. Era o datorie elementară pentru un şef de guvern şi un şef de partid să apere cu toată energia exercitarea puterii în litera sa şi spiritul constituţiei.

De asemenea era de datoria lui să demisioneze din fruntea unui partid care refuza să-i urmeze directivele. În aceste împrejurări, Maniu a arătat că el este adevăratul depozitar al ideologiei partidului şi că ştie să acţioneze ca un adevărat om de stat şi nicidecum ca politicianul de răspîntie. Nu va trece mult şi partidul va trebui să recunoască greşeala cea mare pe care a făcut-o, cînd n-a urmat indicaţiile lui Maniu. Dl Vaida va mărturisi fără înconjur că a dat greş metoda persuasiunei, metodă puţin recomandabilă pentru un partid pretins democrat. Rămînînd la guvern, în condiţii umilitoare pentru dînsul şi incompatibile cu regimul constituţional, a comis rînd pe rînd greşeli peste greşeli. Reducerea salariilor, împărţirea funcţionarilor pe categorii, cadrul disponibil, legea conversiunii, acordul de la Geneva, afacerea Skoda, masacrul de la Griviţa, starea de asediu, ca să nu înşirăm decît pe cele mai însemnate, sînt fapte care s-au petrecut numai în intervalul cîtorva luni de zile de la plecarea lui Maniu. Nu mai vorbim de convulsiunile partidului şi ale guvernului.

În special felul cum a fost expediat acesta din urmă, a fost de natură să dezarmeze pînă şi pe cei mai îndărătnici adversari ai lui Maniu. Timpul s-a însărcinat să lucreze în favoarea fostului preşedinte al Consiliului dirigent. E una din însuşirile sale ; socoteşte timpul ca pe

cel mai preţios aliat al său ; de aceea se mulţumeşte să prevadă şi să pîndească. Ştie să aştepte momentul prielnic, cînd poate interveni cu maximum de succes. Pînă atunci se mărgineşte să-şi fixeze atitudinea şi se fereşte să comită greşeli. Prin demisia sa, Maniu şi-a precizat atitudinea sa faţă de partid şi de factorul constituţional. Pe de altă parte, a ştiut să evite greşeala în care au căzut mulţi dintre oamenii politici cei mai capabili, aceea a disidenţei. Dacă partidul a putut suporta cu succes defecţiunile Lupu, Iunian, Stere, ruptura Maniu ar fi expus partidul la mari frămîntări, dacă nu chiar la dezmembrarea lui. În cazul cel mai bun, Maniu ar fi înregistrat un număr însemnat de adeziuni ; am fi avut astfel o nouă grupare politică, prin scindarea partidului naţional-ţărănesc, la a cărui înfăptuire Maniu contribuise în cea mai mare parte. În aceste condiţii, dînsul trebuia să-şi piardă timpul şi energia în lupte fratricide. A avut însă tactul să evite asemenea greşeli cu urmări din cele mai funeste. În loc de ruptură şi disidenţă, Maniu a preferat să aştepte momentul cînd întreg partidul are să-i fie la dispoziţie. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor vine să-i adeverească temeinicia calculelor sale. Iată de ce dl Iorga avea perfectă dreptate cînd spunea că „nici dracul nu-i vine de hac egumenului de la Bădăcin". Într-adevăr, egumenului de la Bădăcin nu i-a venit de hac nici Viena cu iscusita ei diplomaţie, nici Budapesta cu pumnul de fier al lui Tisza.

După unire, Maniu şi-a măsurat forţele cu cel mai abil, mai puternic şi mai norocos om politic al ţării : Ionel Brătianu. Omul politic care a dat peste cap o mulţime de bărbaţi de seamă ca : Maiorescu, Carp, Lascar, Take Ionescu, Marghiloman, Toma Stelian, Nicolae Iorga, generalul Averescu, Stere, Argetoianu, dr. Lupu, precum şi pe însuşi prinţul de coroană, n-a reuşit să răpună pe Iuliu Maniu. Pentru doborîrea sau aservirea lui, Ionel Brătianu a utilizat toate mijloacele de care dispunea

puternica sa personalitate. Totul însă a fost zadarnic ; Maniu a rezistat cu succes. Numai moartea timpurie a lui Brătianu a pus capăt acestei rivalități și a uriașei lupte care se angajase între acești doi adversari de rasă. Cît de naivi au fost, prin urmare, toți cei care s-au grăbit să anunțe cu surle și tobe decapitarea lui Maniu. Nu s-a dat încă lupta decisivă ca să se poată vorbi de învinși și învingători. E numai o fază a bătăliei. Cu toate că pentru doborîrea lui Maniu au mers pînă acolo, încît să-l implice în faimoasa afacere Skoda, totuși el se menține dîrz pe poziție. Situația lui, care la un moment dat era grav periclitată, astăzi e pe cale de a fi serios consolidată. Oricare ar fi însă rezultatul luptei în care s-a angajat Iuliu Maniu, el nu va putea să-i știrbească cu nimic meritele și valoarea lui. Chiar învins, el va continua să reprezinte la noi cea mai proeminentă figură politică actuală.

*

* *

Contrar concepțiilor și uzanțelor democratice, după care orice chestiune de ordin politic se dezbate cît mai amplu în fața marelui public, exponentul cel mai autorizat al partidului care a reprezentat cîndva democrația integrală utilizează cu predilecție și aproape în chip exclusiv procedeele diplomației secrete. Se mărginește să înainteze demisia sa irevocabilă din fruntea partidului, fără să simtă nevoia să facă cunoscute partidului și țării motivele care au determinat un asemenea gest. Lasă la latitudinea cetățenilor grija să-i ghicească motivele și să-i interpreteze gestul. Dacă în jurul demisiei circulă tot felul de zvonuri, d-sa declară cu emfază că „nici nu le dezminte, nici nu le confirmă". Zicătoarea bătrînească care spune că vorba e de argint, iar tăcerea e de aur, pare-se că a devenit maximă favorită a lui Maniu. Ne face chiar impresia că fostul președinte al partidului

național-țărănesc prețuiește tăcerea mai mult decît o face poporul în vestita lui maximă ; o asemuiește nu cu aurul, ci cu piatra nestemată. Cultul tăcerii, care după toate probabilitățile arată că e cultul favorit al lui Maniu, e de natură să așeze persoana sa în lumina eroilor lui Carlyle. Dacă pentru alți fruntași politici și îndeosebi pentru liderii partidelor democratice, graiul și slova sînt mijloace prin care ei se străduiesc să-și comunice gîndurile, pentru Maniu aceste mijloace au menirea contrarie, să le tăinuiască. Maniu nu vorbește ceea ce gîndește, de aceea cultivă echivocul cu o îndemînare artistică ; de aici și banalitatea exasperantă de multe ori a discursurilor sale. În dezbaterile parlamentare nu intervine cu plăcere decît în chestiuni de regulament. Vorbele sale sînt asemenea hieroglifelor ; cu greu adversarul poate să-i descifreze gîndul, dacă nu cumva îi este imposibil. Aceasta este una din cauzele care fac din d-sa un adversar foarte primejdios. Mulți, foarte mulți, sînt revoltați împotriva acestor procedee iezuite ale lui Maniu.

Dl C. Stere în faimosul articol „Domnul Prezident" face un portret foarte sugestiv al canonicului de la Blaj. Cu verva lui sclipitoare, autorul lui Vania Răutu ne înfățișează pe Iuliu Maniu ca un vrednic adept a lui Machiavelli, un Machiavelli modern care lucrează cu mănuși și surîde grațios. Sînt persoane care văd în Maniu „un om de chilie, un uneltitor, un om din culoarele de umbră ale unei mînăstiri, unde cucernicii frați se ucid pentru a fi în fruntea unei procesiuni". Am săvîrși însă o mare greșeală dacă ne-am încumeta să judecăm pe Iuliu Maniu neținînd seamă de împrejurările în care a fost silit să lupte. Nu trebuie să pierdem o clipă din vedere că Maniu a trăit și a luptat în monarhia Habsburgilor. Din cea mai fragedă tinerețe se azvîrle în vîltoarea luptelor naționale, participă din ce în ce mai activ la memorabilele lupte din Ardeal, asumîndu-și roluri din ce în ce mai importante în conducerea lor, pînă cînd sfîrșește a lua

comanda supremă a partidului național. Avînd în fața lui un adversar puternic, cu reale calități sufletești cum este poporul ungur, fără scrupule în lupta pentru deznaționalizare și înarmat cu toate mijloacele pe care i le punea la îndemînă aparatul de stat ca și necesitatea de a lupta pe două fronturi, Viena și Budapesta, fiecare cu tactică și metodă de luptă deosebite, Iuliu Maniu, care avea răspunderea istorică a marei bătălii, trebuia să-și măsoare fiecare cuvînt, să cumpănească fiecare gest. Cea mai mică imprudență putea să atragă după sine urmări din cele mai neplăcute. Și erau în joc interesele vitale ale unui neam. Se cerea, prin urmare, cîrmaciului care avea să vîslească prin asprele vîrtejuri ale apelor învolburate, prudență și îndemînare. O vorbă necugetată sau un gest pripit erau de natură să primejduiască situația. Alții puteau să agite fără mari riscuri flamura iredentistă, el însă trebuia să-și înăbușe orice fel de expansiune, punînd lacăt gurii și frîu avînturilor năvalnice.

Cu mentalitatea noastră de adolescenți, deprinși să prețuiască gestul, în timpul războiului mondial, noi liceenii găseam nepatriotică atitudinea lui Maniu și aveam pentru dînsul numai cuvinte de blam. Îl voiam autor de manifeste incendiare și agent de răzvrătire. Spre marea noastră dezamăgire, Iuliu Maniu nu ne oferea nimic din toate acestea. În loc să-l vedem cap al rebeliunii, tîrît prin temnițe sau în fața plutonului de execuție, noi îl vedeam caporal în oastea drăguțului de împărat. Ni se părea o adevărată trădare de neam. Astăzi, însă, adolescenții de pe vremuri care cîrteau împotriva lui Maniu, în fața evenimentelor care i-au dat dreptate, va trebui să recunoaștem c-am greșit. Astăzi ne dăm seama cît de înțeleaptă a fost tactica întrebuințată de dînsul. A știut să evite jertfe inutile. A știut să pîndească momenul cel mai prielnic, cînd avea să dea lovitura decisivă, cu maximum de șansă. Și momentul a venit. N-a fost atunci în partidul național din Ardeal,

om mai hotărît ca şovăielnicul Maniu. Propunerile guvernului revoluţionar de la Budapesta ca şi tratativele de la Arad erau de natură să provoace diversiuni în rîndurile fruntaşilor ardeleni. În acele clipe hotărîtoare, în rîndurile acestor fruntaşi au fost momente de şovăială, au fost intenţii de tîrguială. Din capul locului, Maniu e acela care îşi dă foarte bine seama că sosise clipa decisivă, cînd şovăiala e nefastă, iar tocmeala echivala cu trădarea. Şeful îşi spune atunci cuvîntul lui autorizat, hotărît şi răspicat. O probă destul de elocventă care ar trebui să pună pe gînduri pe acei care socot pe Iuliu Maniu drept un om nehotărît, şovăielnic, care nu ştie ce vrea şi veşnic dibuieşte.

Pe seama nehotărîrii lui Maniu au circulat şi continuă să circule o seamă de anecdote amuzante. D-sa a avut grija ca prin faimoasele pertractări, specialitate în care a devenit maestru, să contribuie într-o largă măsură la crearea acestei legende. Pentru cine cercetează mai de aproape şi cu multă atenţie activitatea lui Maniu, îşi va da seama că şovăirile şi dibuirile sale nu sînt decît manevre tactice. Sub această aparenţă se ascunde o hotărîre neclintită, o voinţă dîrză. Ca unul căruia i-a fost dat să lupte în împrejurări excepţionale şi să-şi asume răspunderi istorice, a fost deprins să nu se hotărască decît după ce şi-a luat toate măsurile de prevedere. În această privinţă Maniu are ceva din însuşirile catîrului, animalul de povară cel mai destoinic care străbate drumurile munţilor prăpăstioşi. Conştient parcă de riscurile mari ale celei mai mici neatenţii, înaintează încet şi cu mare băgare de seamă, fiind foarte îndărătnic în pasul pe care îl face. La fel procedează Maniu. În acest caz nici vorbă nu mai poate fi de nehotărîre. Am amintit mai sus cît de hotărît a fost Maniu la Arad. Tot Maniu e acela care într-o şedinţă a comitetului naţional, la Budapesta, în anul 1912—1913, s-a declarat categoric împotriva oricărei înţelegeri cu ungurii. „Nu poate fi pace între noi şi unguri,

a spus în acea şedinţă Iuliu Maniu ; sau ei ne doboară pe noi, sau noi îi doborîm pe dînşii". Acesta e limbajul pe care îl ţine şovăielnicul Maniu în momentele hotărîtoare. Cînd era vorba de fuziunea ardelenilor cu liberalii, în opoziţie aproape cu întreg partidul care era cîştigat mai cu seamă de argumentele foarte convingătoare ale seducătorului Alecu Constantinescu, Maniu a fost cel mai înverşunat adversar al acestei fuziuni, zădărnicind-o. De asemenea, în opoziţie cu majoritatea fruntaşilor partidului, care gravitau spre liberali şi cu preţul rupturii de Iorga şi Argetoianu, înfăptuieşte fuziunea partidului naţional cu cel ţărănesc.

În timpul din urmă îl vedem că nu se dă înapoi să demisioneze atît din fruntea guvernului cît şi din aceea a partidului, cînd socoate el că aceasta trebuie să fie linia lui de conduită. Contrar, prin urmare, aparenţelor, Iuliu Maniu este unul din oamenii politici cei mai hotărîţi, care ştie ce vrea, îşi urmăreşte cu perseverenţă ţinta şi ştie mai ales să aştepte, pîndind momentul prielnic. Ca student jură că va lupta din răsputeri pentru înfăptuirea României Mari. Ca să se poată devota cu trup şi suflet cauzei naţionale, renunţă pînă şi la bucuriile căminului. După întregirea neamului, urmăreşte cu îndărătnicie crearea unui organism politic de stînga, capabil să contrabalanseze cu eficacitate istoricul partid liberal şi să contribuie astfel la normalizarea vieţii politice şi la consolidarea României Mari.

Rîvnea, pentru partidul naţional, gloria de a juca în viaţa politică a Ţării Româneşti un rol de însemnătate istorică. Dar acestea sînt fapte de care numai cronicarii sînt siliţi să ţină seama ; partizanii au preocupări de altă natură. Iar cronicarul nepărtinitor nu se va mai mărgini numai la simpla înregistrare a unei demisii, ci o va comenta în defavoarea partidului şi spre cinstea lui Maniu care contrastează în chip izbitor cu oamenii şi moravurile noastre politice. Ea ne înfăţişează

un Maniu integru și demn, gelos de drepturile ce i le conferă situația sa de șef de guvern și șef de partid, pe omul politic cu preocupări ideologice pe care nu-l amețesc măririle și nu-l intimidează dizgrația, care preferă izolarea de la Bădăcin decît abdicarea, cu tot cortegiul beneficiilor și al demnităților decorative.

Sentimentul conștiinței împăcate face pe Maniu să aibă atitudinea de o seninătate aproape olimpiană. Pare c-am avea de-a face cu un filosof de factură antică ; privește oamenii și evenimentele sub *speciae aeternitatis*. Asemenea unui filosof, Maniu cînd rătăcește prin aleile unui cimitir, priveliștea mormintelor îi strecoară în suflet fiorul nimicniciei și îi oferă prilej de meditație, îndeletniciri puțin obișnuite pentru un om politic. Se uită însă că aceste răgazuri de reculegere, de cele mai multe ori, pe lîngă că sînt o necesitate sufletească, ele constituie perioade de fecunditate. În aceste răgazuri sufletul nostru se reface de loviturile primite în lupta vieții, caută să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor și lucrurilor, își scrutează conștiința, își revizuiește tactica și se pregătește pentru noi asalturi. Sub cerul Rivierei Maniu nu se mulțumește să-și desfăteze ochiul cu peisagiul mediteranean, ci folosește prilejul ce i se oferă ca, dpearte de tumultul vieții politice din țară, cu tot felul de intrigi și culise, să poată reflecta în voie și să se hotărască neinfluențat decît numai de rațiunile conștiinței sale. Cînd n-are ocazia să se refugieze în străinătate, se retrage bucuros la Bădăcin. Acolo, în liniștea patriarhală a locului natal, departe de lume și de tumultul vieții, în tovărășia naturii, în mijlocul căreia s-a născut și a copilărit, Maniu are răgazul trebuitor să treacă în revistă viața sa bogată în evenimente mari, prilejuindu-i reflexii din cel mai interesante asupra acestor evenimente și a oamenilor cu care a venit în contact. Cu un sentiment de smerită emoție, își amintește de anii adolescenței, cu planuri îndrăznețe, de memorabilele

lupte naţionale duse în Ardeal, de clipele de restriştc, cînd totul părea pierdut şi în fine de ceea ce părea himeric, apoteoza izbîndei. Cu toată bucuria idealului împlinit, totuşi fără voie poate s-a strecurat în sufletul lui o undă de melancolie. Ceea ce n-au îndrăznit să facă duşmanii lui de moarte, ungurii, i-a fost dat s-o vadă petrecîndu-se în România Mare, idealul cel mai scump al vieţii sale. În această România mare, cea atît de mult visată de dînsul, s-a încercat să i se terfelească cinstea în noroiul afacerilor scandaloase. Tot în această România Mare, la al cărei edificiu el are o parte de contribuţie însemnată, dînsul se vede sacrificat cu uşurinţă în favoarea primului venit.

Oricît de tare şi încercat ar fi cineva, totuşi nu poate să n-aibă un sentiment de amărăciune. Maniu are însă grijă să-şi stăpînească revolta, să înăbuşe durerea ca nu cumva, sub imperiul mîniei de o clipă, să cîrtească cu gîndul sau cu vorba împotriva a ceea ce s-a înfăptuit după veacuri întregi de trudă, jertfe şi necontenită aşteptare. Ce contează, îşi va fi zicînd el, micile mizerii ale zilei de astăzi, faţă de splendoarea idealului împlinit şi de interesele permanente ale României întregite ? De bună seamă că în orele lui de meditaţie, fără voie poate, se gîndeşte la soarta lui Bismarck sau a lui Venizelos. Îşi aminteşte cu această ocazie reflexiile cancelarului de fier ca şi cuvintele marelui cretan. „Tot creierul nostru, îi spunea Venizelos lui Take Ionescu într-o zi, toată inima noastră, ca şi întreaga viaţă trebuie s-o întrebuinţăm la mărirea şi întărirea suveranilor noştri, cu toate că noi ştim destul de bine că ei, la rîndul lor, nu fac altceva decît să ne reducă, dacă n-au putinţa să ne distrugă. Şi totuşi trebuie să ne împlinim datoria fiindcă aceasta e datoria noastră". Iuliu Maniu şi-a făcut pe deplin datoria. Intră în caracterul lui să nu se hotărască decît de raţiunile conştiinţei sale. În această privinţă, e unul dintre puţinii oameni politici pentru care conştiinţa e pe

primul plan al preocupărilor sale. Cum, de asemenea, puțini sînt oamenii politici care să vadă ca Iuliu Maniu în morala creștină factorul hotărîtor al progresului nostru național. Pentru d-sa religia creștină nu înseamnă o simplă nomenclatură istorică sau o reminiscență pitorească din anii copilăriei, ci o forță activă, inepuizabilă și veșnic proaspătă. De aici și tăria acestui om politic cu ținută dîrză și neinfluențat de contigențele mărunte ale vieții [1].

[1] *Acest portret al lui Iuliu Maniu (1873—1953) a fost publicat de Sterie Diamandi în anul 1932. Iuliu Maniu a fost președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920), președinte al Partidului Național Român (1918—1926) și al Partidului Național Țărănesc (1926—1933 și 1937—1947).*

CONSTANTIN STERE

Nu-i deloc exagerat cînd spunem că n-a fost în țara românească om politic mai calomniat, ocărît și prigonit ca profesorul C. Stere. Oameni de vază și cu autoritate i-au azvîrlit în față cele mai grele cuvinte, l-au copleșit cu cele mai grave învinuiri. A fost omul care a cunoscut oprobriul opiniei publice. Nu era desemnat decît cu epitetul de „trădător". Puțin i-a lipsit ca să apară în fața plutonului de execuție. Sînt oameni care au regretat că n-a avut loc o asemenea ispravă. Absolvirea lui Stere de osînda penală au socotit-o ca o slăbire a disciplinei naționale. Abia azi ne putem da seama de pierderea ireparabilă pe care ar fi suferit-o literatura română prin moartea „trădătorului" Stere. Fără ingratitudinea țărăniștilor, literatura noastră ar fi fost enorm păgubită prin lipsa romanelor sale. Pe vremea aceea, însă, nimeni nu putea bănui în profesorul de drept constituțional și doctrinarul poporanismului, care depășise vîrsta de cincizeci de ani, pe scriitorul de rasă, care avea să îmbogățească literatura română cu admirabelele sale romane. Cel mult ar fi fost deplînsă pierderea publicistului cu toate că un ochi ager ar fi putut descoperi cu ușurință în autorul minunatului eseu *„Un Petroniu al secolului al XIX-lea"*, în însemnările fugare *„Patru zile în Ardeal"* și în paginile intitulate *„În voia valurilor"* pe scriitorul de talent, capabil să producă opere de

valoare. În acele pagini găsim însuşirile care caracterizează pe scriitor : spirit de observaţie, emotivitate artistică, putere de evocare şi capacitate de exprimare a celor văzute şi trăite.

Era o vreme însă cînd toate aceste lucruri erau ignorate. A trebuit să vină ingratitudinea ţărăniştilor, cu amărăciunea iluziilor spulberate, cu revolta mîndriei ultragiate, ca, dezgustat de oameni şi decepţionat de evenimente, să se retragă din viaţa politică unde risipise din belşug vreme, sănătate, avere, energie şi muncă fără preget, ca să se refugieze în lumea ficţiunilor artistice. În acest domeniu şi la o vîrstă înaintată, a căutat el să realizeze ceea ce n-a putut înfăptui pe tărîmul activităţii practice, căreia i s-a dedat o viaţă întreagă, cu trup şi suflet. Şi muzele, capricioasele muze, faţă de care el a fost prea puţin curtenitor în viaţă, s-au arătat cu dînsul pline de bunăvoinţă. L-au copleşit cu favoarea graţiilor lor. Şi, dragă doamne, la ce vîrstă înaintată ! În asemenea condiţii era foarte explicabilă neîncrederea cu care publicul a întîmpinat vestea apariţiei romanului lui Stere. La ce se putea aştepta cititorul de la un bătrîn profesor de drept constituţional, care se manifestase numai pe tărîmul politic şi al publicisticei ? Cel mult se acorda romanului o valoare documentară, deşi excelentul portret al lui Iuliu Maniu, „Domnul Prezident", era de natură să îndreptăţească multe speranţe. Atît publicul cel mare cît şi elita n-aveau în vedere decît considerente apriorice, în bună parte bine întemeiate. Debutul literar la o vîrstă aşa de înaintată, ca şi toate celelalte antecedente din viaţa sa, veneau să justifice neîncrederea cu care cititorul întîmpina romanele solitarului de la Bucov. În ciuda acestor judecăţi apriorice şi spre uimirea tuturor, de la primul său volum, profesorul şi doctrinarul Stere se relevă ca un scriitor de mîna întîi. Unul după altul, volumele care urmează vin

să întărească și să sporească reputația sa literară, consacrîndu-l definitiv între fruntașii literaturii române.

Cu toate lipsurile ce prezintă, defecte de compoziție și tehnică, accente declamatorii și lucruri de umplutură care stînjenesc acțiunea și păgubesc interesul artistic, precum și intervenția autorului care se întrevede la fiecare pas, totuși romanul lui Stere, prin proporțiile care le are, prin temă, cadru, varietate de mediu și tipuri, e fără pereche în literatura noastră ; e romanul de proporție și factură occidentală. Alături de Rebreanu, el devine maestrul romanului românesc, într-o vreme cînd acest gen cunoaște o perioadă de înflorire. Socot că nu-i lipsită de tîlc coincidența că cei doi, din cei mai buni romancieri ai noștri ni i-au dat provinciile alipite. Tot ce-a putut da regatul înainte de război a fost Duiliu Zamfirescu sau Rădulescu-Niger, iar astăzi pe Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu. Cîtă deosebire între aceștia și cei doi reprezentanți ai provinciilor alipite ! Gen de maturitate literară, în care se oglindește viața obștească, cu multiplele și variatele ei aspecte, romanul presupune un anumit grad de evoluție socială, cu anumită ambianță și tensiune. Sub dominația unor mari și puternice împărății, care jucau un rol de frunte în concertul politicii mondiale, provinciile alipite au fost puse în situația să cunoască o viață politico-socială mai amplă, frămîntată de fel de fel de curente și mișcări. Lupta națională, îndeosebi, mobilizase întrînsele toată energia de care erau capabile aceste frînturi ale neamului românesc. Datorită acestei lupte încordate au fost puse în valoare virtuțile latente ale poporului. Odată cu trezirea conștiinței naționale, s-a trezit în sufletul norodului și conștiința propriei lui valori și aceea a chemării ce are de îndeplinit. Din sînul unui asemenea mediu se putea ridica romancierul de rasă. Îi revine Basarabiei meritul de a ne fi dat pe unul din cei doi mari romancieri ai noștri. Dealtfel, aceasta nu e singura contribuție prețioasă

pe care Basarabia o aduce culturii românești. Și B. P. Hașdeu, dacă nu cea mai puternică, desigur cea mai complexă personalitate culturală din veacul trecut, a fost tot un fiu al provinciei de peste Prut. Cu aceste două prețioase contribuții, Basarabia și-a achitat în mod onorabil tributul cultural față de țara mumă.

*

* *

Vlăstar de viță boierească, sub un regim al privilegiilor de clasă, tînărul C. Stere era destinat prin naștere și avere să fie un privilegiat al soartei. Fără nici o trudă și vreun alt merit decît acela al blazonului, era chemat să ocupe un loc de cinste la banchetul vieții. Megieșii moșiei lui părintești ocupau în Rusia țaristă demnități din cele mai înalte ; unul din ei, ministru, altul, fost mare șambelan al curții imperiale și leader al partidului conservator. La privilegiile de care era în drept să se bucure ca odraslă a aristocrației, se adăugau însușirile personale cu care îl înzestrase din belșug natura. În asemenea condiții, oricine își poate da seama că-i erau deschise toate drumurile, fiindu-i accesibile cele mai înalte demnități în ierarhia socială. Și toate acestea cu prea puțină trudă și opinteală. Nu era însă plămădit din aluatul oamenilor comuni care se mulțumesc cu traiul tihnit, succese fără riscuri și cu searbăde satisfacții de beneficiar al vieții. Fire generoasă, uită întocmirile omenești care sapă prăpastie între el, feciorul de boier, și clăcașii de pe moșia părintească. Nu caută să ia seama la ceea ce îndepărtează pe om de om, ci la ceea ce-i apropie. În sufletul lui găsesc ecou suferințele și năzuințele claselor dezmoștenite. Nu putea să treacă prin viață nepăsător cînd mulțimea fără număr se zbate în ghiarele mizeriei și ale deznădejdei. Liniștea și confortul plătite cu ignorarea suferințelor umane îi apăreau ca o monstruozitate morală. De aceea simte nevoia să se devoteze clasei dezmoștenite

cu tot avîntul şi energia caracteristice tinereţii. Prin zelul şi devotamentul său parcă a vrut să răscumpere vina clasei privilegiate din care făcea parte. În ochii adolescentului, înflăcărat de văpaia idealului, perspectiva unei vieţi senine şi tihnite, fără accidente şi furtună, nu exercita nici un fel de atracţie. Dimpotrivă, îl atrăgea cu putere irezistibilă vijelia luptei pentru dezrobirea norodului. În ea credea că găseşte explicaţia rostului existenţei sale. Nici un sacrificiu nu i se părea prea mare ca să răsplătească satisfacţia conştiinţei împăcate. Nici astăzi, cu toate dezamăgirile încercate, cu toată ingratitudinea cu care a fost tratat, Stere nu s-ar da înapoi să-şi reia viaţa de la capăt. Aşa e structura sa sufletească : să năzuiască, să lupte, să pătimească.

Oricît ar încerca unii ca din examenul mîinilor sale să ne înfăţişeze un Stere apatic şi apolitic, el rămîne un luptător în toată puterea cuvîntului. Întreaga lui activitate vine să dezmintă afirmaţia amatorului de paradoxe. În mîna lui, condeiul şi cuvîntul devin arme de luptă. Inteligenţa şi cultura au valoare pentru dînsul în măsura în care îl ajută la izbînda cauzei sale. Chiar şi arta n-o concepe decît ca o funcţie socială. Concepţia „artei pentru artă", după dînsul, e o concepţie lipsită de sens. Rolul artistului e să săvîrşească umanitatea în idealurile ei înalte. E edificator în această privinţă admirabilul eseu asupra lui Oscar Wilde. Credincios acestui ideal, el renunţă bucuros la toate privilegile clasei, la carieră sigură şi cu trai tihnit, ca să accepte bărbăteşte apriga luptă a vieţii. La o vîrstă cînd pe alţi tineri de seama lui nu-i preocupă decît distracţiile el cunoaşte temniţa şi exilul. În carceră şi în pustietatea Siberiei îşi face ucenicia vieţii. La această şcoală a experienţei dureroase a învăţat să descifreze problemele grave pe care le pune viaţa, să se cunoască pe sine şi pe alţii, să-şi cioplească personalitatea prin suferinţă, trudă şi meditaţie. Din această costisitoare experienţă vor ieşi cele trei volume

ale sale : *„Vania Răutu"*, *„Lutul"* şi *Hotarul"*. Prin varietatea tipurilor şi mediului pe care ni le prezintă, prin conflictele sufleteşti şi problemele sociale ce pune, romanul lui Stere e fără pereche în literatura românească. Chiar în literatura mondială, rare sînt operele de talia *„Hotarului"* în care Siberia să fie înfăţişată în toată grozăvia şi măreţia ei. Sînt pagini scrise cu sînge. Nici astăzi, după scurgerea atîtor ani de zile, nu poate să-şi amintească fără emoţii acea perioadă a exilului : e mîndria vieţii sale.

De cîte ori, la vreo întrunire publică, vorbeşte de Siberia, faţa i se transfigurează, ochii îi scapără, iar vocea lui capătă intonaţii metalice. Şi nu fără melancolie îşi aminteşte că a fost tovarăşul de exil al lui Lenin şi Pilsudski. Unul din ei îşi înscrie numele în istoria omenirii prin îndrăzneaţa şi uriaşa lui operă de reformă politico-socială, iar celălalt devine întemeietorul statului polon. Numai el, în Ţara Românească, n-a ocupat decît demnitatea de prefect ; i s-a disputat pînă şi mandatul de deputat. Oricine era socotit vrednic să reprezinte în Parlament ţărănimea basarabeană afară de basarabeanul Stere care era în acelaşi timp şi doctrinarul poporanismului. Şi fostul tovarăş de exil al lui Lenin şi Pilsudski nu era omul de duzină, ci tînărul înzestrat cu multe şi reale însuşiri care de timpuriu se impusese între fruntaşii vieţii intelectuale din Rusia. Numai împrejurările sînt de vină că Stere n-a putut să dea întreaga măsură a capacităţii sale politice, jucînd astfel rolul la care îl indicau calităţile şi meritele sale. Desigur, în alte vremuri sau în altă ţară, cu alte moravuri, cu totul altul ar fi fost rolul lui Stere. Prin instinct, însă, oligarhia şi plutocraţia română au simţit în el un adversar ireductibil. Era singurul agrarian din ţară care ştia ce vrea, avea fanatismul credinţei, devotamentul cauzei obşteşti şi voinţa neînduplecată de înfăptuire. Un asemenea adversar temut trebuia sau răpus, sau făcut inofensiv. Pentru doborîrea

lui s-au exploatat, cu maximum de îndemînare, unele greşeli pe care Stere le-a săvîrşit în timpul războiului. Astăzi cînd avem elementele necesare ca să ne putem pronunţa în cunoştinţă de cauză, ne dăm seama c-a fost greşită politica preconizată de Stere în timpul neutralităţii. Evenimentele au dovedit cu prisosinţă că politica cea bună a fost politica „instinctului naţional" reprezentată de Brătianu, Take Ionescu şi Filipescu şi care, spre fericirea ţării, a triumfat. Însuşi Stere îşi recunoaşte greşeala. Nu prevăzuse intrarea Americii în război, cum nu credea că dezmembrarea Austro-Ungariei va urma aşa de repede prăbuşirii Rusiei. Nu vedea decît o singură primejdie : Rusia ţaristă.

Nu-l obseda decît o singură ţintă : eliberarea Basarabiei, provincia românească cea mai periclitată în existenţa naţională. Cu această provincie credea el că trebuie să înceapă dezrobirea fraţilor subjugaţi. Socotea că drumul către Ardeal trece prin Basarabia. Era convins, pe de altă parte, — şi lucrul acesta îl susţinea încă din 1913 — că Rusia merge spre înfrîngere şi revoluţie. Nici vorbă nu poate fi, prin urmare, de o nesocotire a intereselor naţionale. N-a fost la mijloc decît o greşeală de calcul şi perspectivă. Şi toate acestea provenite din marea lui dragoste pentru Basarabia. A avut defectul optic de a vedea întreaga politică a Ţării Româneşti prin prisma Basarabiei.

Aici stă şi vina şi meritul lui.

Stere avea perfectă dreptate cînd spunea că : „chiar dacă nu există un basarabean, trebuie inventat unul ca să fie un glas de protestare împotriva fatalităţii istorice". Prin origine, cultură şi întreaga lui activitate, el era cel mai indicat să-şi asume această sarcină anevoioasă. Cu toate multiplele lui ocupaţii şi preocupări de ordin profesional, politic şi publicistic, nu pierdea din vedere Basarabia. Cu concursul lui Stere s-a înfiinţat în Basarabia cel dintîi ziar românesc şi s-a creat o tipografie. La

1905, nu pregetă să treacă Prutul, ca să ia parte la revoluţie. Era problematic dacă avea să scape teafăr. A fost un moment impresionant cînd, cu prilejul acestei călătorii, Stere s-a îmbrăţişat cu Filipescu care venise să-l însoţească pînă la gară. Dragostea de neam îi unea într-o simţire pe aceşti doi buni români care, altminteri, pe tărîmul concepţiei politico-sociale, erau adversari ireductibili. Oricît de pornit ar fi cineva împotriva „trădătorului Stere", nimeni însă nu va putea să-i tăgăduiască rolul jucat la unirea Basarabiei. În sfatul ţării a desfăşurat o intensă şi fertilă activitate în favoarea unirii : rosteşte aproape treizeci de discursuri. Utilizează cu îndemînare toate mijloacele ca să triumfe ideea unirii. „Trebuie să fac, spune el lui Marghiloman, pe nebunul cu nebunii şi pentru unii revoluţionari să mă arăt mai aprins ca ei. E un impas de trecut ; îi vom pune în şase luni la acelaşi nivel cu restul ţării". (Marghiloman : *Memorii).*

A reuşit să smulgă din blocul ţărănesc al lui Ţiganco pe ţăranii moldoveni şi să împrăştie neîncrederea pe care o aveau unii intelectuali şi ţărani moldoveni faţă de regat. N-a fost o operă tocmai aşa de lesnicioasă. Trecutul lui revoluţionar ca şi cunoscuta sa activitate în promovarea ideilor democrate erau motive hotărîtoare care îi înlesneau sarcina prin încrederea pe care o inspira şi prestigiul de care se bucura. Cînd, în ziua de 27 martie, după multe conciliabule, ezitări, tratative şi discuţii animate, sfatul votează cu majoritate impresionantă unirea, Stere nu-şi poate reţine lacrimile de bucurie. E clipa cea mai impresionantă din zbuciumata lui viaţă. Soarta îl învredniceşte să vadă cu ochii împlinirea celui mai scump vis pe care l-ar fi putut întrezări cîndva înflăcărata lui imaginaţie, în momentele ei de îndrăzneaţă avîntare. I-a fost dat să aibă satisfacţia să vadă încoronate de succes sforţările lui de o viaţă întreagă. Acest moment de satisfacţie, prin raritatea şi intensitatea lui, a răscumpărat toate amărăciunile şi suferinţele de care a avut parte

în viață. Nu trebuie, pe de altă parte, să pierdem din vedere că jurisconsultul Stere a dat pactului unirii baza juridică care consacră, din punct de vedere internațional, drepturile noastre asupra Basarabiei. Prin votul liber al sfatului țării, adunarea obștească a norodului basarabean, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, care, potrivit concepției wilsoniene de mai tîrziu, va deveni lege în materie de jurisdicție internațională, Basarabia hotărăște unirea ei cu patria mumă. Alipirea sa, în asemenea condițiuni, nu mai are caracterul unei ocupații sau anexări ca să fie justificate motivele de invalidare pe care partea adversă ar fi dispusă să le invoce. Dacă Stere n-ar fi adus țării decît numai aceste servicii și ele ar fi îndestulătoare ca dînsul să fi binemeritat de la patrie. Contribuția lui însă e apreciabilă și în altă direcție. El întemeiază și conduce cu multă pricepere revista „Viața românească" care a făcut epocă în viața noastră culturală. În coloanele acestei reviste propovăduiește poporanismul, doctrina care are ca scop tocmai punerea în valoare a specificului românesc. Cauza națională găsește în el un slujitor devotat. Revoluționarul romantic din tinerețe își dă repede seama că nu e îngăduit cuiva să-și risipească energia în urmărirea himerei socialiste, atîta timp cît neamul din care face parte nu și-a realizat unitatea națională. Pe drept cuvînt găsea că nu venise pentru România vremea luptelor sociale. Mișcarea socialistă, într-o țară eminamente agricolă, cu mari latifundiari și vot cenzitar, lipsită de industrie și fără proletariat, și îndeosebi cu legitime aspirații naționale, apărea cu totul anacronică și lipsită de sens. Condamnată să nu folosească cu nimic societății românești, era totuși de natură s-o păgubească prin diversiunea pe care o crea, prin difuzarea unor idealuri nepotrivite cu momentul istoric al evoluției neamului nostru, ca și prin slăbirea coeziunii naționale, într-un moment cînd acest neam avea mai mult ca oricînd nevoie de aceasta. A

căutat și a reușit să convingă de aceste adevăruri și pe conducătorii socialiști din acea vreme. Burghezimea română ar trebui să-i fie recunoscătoare lui Stere pentru acest serviciu. Îndeosebi partidul liberal îi datorește multă recunoștință. La înscrierea „generoșilor", acea pleiadă de intelectuali capabili care a întinerit partidul, dîndu-i vigoare, vioiciune și strălucire, Stere a jucat un rol de seamă. El este în partid șeful necontestat al aripei stîngi și campionul marilor reforme democratice, menite să schimbe radical fața societății românești. Pînă la 1914, Stere a fost consilierul intim al lui Brătianu. Cu dînsul se sfătuia totdeauna și stabilea planul de bătaie. Zi cu zi și clipă cu clipă, în cadrele partidului ca și în afară de ele, a luptat Stere pentru promovarea marilor reforme democratice : exproprierea și votul universal. N-a fost în țara românească un partizan mai aprig al reformelor ca dînsul. Simțul lui de echitate socială nu putea concepe ca un milion de țărani să stăpînească numai trei milioane de hectare, iar peste patru milioane de hectare să fie deținute de o mie de latifundiari, cu alte cuvinte numai o treime din pămîntul țării stăpînit de un milion de săteni, iar restul de două treimi, de o mie de boieri, revenind astfel în mijlociu pentru fiecare mare proprietar peste patru mii de hectare. Nu se putea închipui o nedreptate mai strigătoare la cer. Stere nu lasă să treacă nici un prilej fără să scoată în evidență primejdia națională și socială a unei asemenea stări de lucruri, cerînd măsuri de îndreptare. Pe drept cuvînt socotea că este în paguba interesului național ca regatul, chemat să joace rolul Piemontului în viața neamului românesc, să se prezinte în stare de inferioritate față de provinciile subjugate.

Pentru țăranul ardelean, care stăpînea 82% din totalul proprietății private, iar proprietatea mare era reprezentată numai în proporția de 10%, statul român în care țărănimea abia deține 42,50% din cuprinsul pro-

prietății, pe cîtă vreme o mie de mari latifundiari ocupau 46%, nu putea constitui pentru el un pămînt al făgăduinții. Chiar și țăranul basarabean de sub regimul țarist se găsea într-o situație mai avantajoasă decît cel din România liberă. Ca să pună capăt unei asemenea stări de lucruri, foarte vătămătoare intereselor naționale, Stere susține cu îndîrjire urgența reformei agrare. Cum vedem, prin urmare, peste tot preocupările de ordin național vin pe primul plan. Ca un omagiu pentru serviciul adus de Stere cauzei naționale, ardelenii i-au dăruit înainte de război o ramură de laur în argint. Un asemenea bun român, cu un stat de serviciu bogat în slujba țării, e înfățișat opiniei publice ca un trădător de neam, e întemnițat la Văcărești ca atare și dat în judecata consiliului de război. Numai datorită intervenției lui Ionel Brătianu și a însuși regelui Ferdinand nu s-a dat curs acțiunii judiciare. I-a rămas însă pînă astăzi în suspensie ca să atîrne asupra lui ca sabia lui Damocle. „Non bis in idem" îi va striga Ionel Brătianu de la tribuna Camerii, cu semeție dojenitoare. Care să fie acele păcate grele de care s-a făcut vinovat Stere, ca să fie îndreptățită prigoana dezlănțuită cu atîta furie împotriva sa? De bună seamă nu poate fi vorba de politica pe care a preconizat-o în timpul neutralității, chiar dacă ea s-a dovedit a fi greșită. Dacă n-ar fi fost decît originea lui basarabeană și era îndeajuns de justificată atitudinea sa. Ceea ce i se impută cu asprime e atitudinea lui din timpul ocupației.

Privită superficial, ea are aparență de vinovăție: a rămas în teritoriul ocupat, a editat sub oblăduirea dușmană ziarul „Lumina" unde ataca guvernul țării ce se găsea în plin război, a întreprins acțiuni politice în care intra între altele și răsturnarea dinastiei, deși deținea în armata română gradul de colonel. Desigur, din punct de vedere formal, unele din aceste fapte constituie grave infracțiuni la codul justiției militare, care înțelege să

pedepsească asemenea abateri, în timp de război mai cu seamă, cu severitate exemplară. Cîţi bieţi soldaţi, în timpul războiului, n-au fost executaţi fiindcă, doborîţi de oboseala fizică şi sufletească a atîtor zile de luptă, de nopţi nedormite şi lipsuri îndurate, au aţipit o clipă, cu toată vijelia iernei şi a spectrului morţii în faţă. E nevoie însă să restabilim unele fapte. Din cîte se afirmă, rezultă că Stere n-a rămas în teritoriul ocupat din proprie iniţiativă, ci, ca şi Procopiu, după dorinţa expresă a lui Ionel Brătianu, iar în ceea ce priveşte situaţia militară, trebuie să se ştie că n-a fost mobilizat, ci a primit benevol o însărcinare de jurisconsult pe lîngă cartierul general. Restul acuzaţiilor comportă discuţii care depăşesc cadrul articolului de faţă. În ce mă priveşte, sînt de părere că politica lui Stere a fost complet greşită. Dar, oricare ar fi greşelile de care s-a făcut vinovat Stere, în nici un caz nu i se poate tăgădui buna lui credinţă că-şi serveşte ţara şi neamul. Situaţia disperată a frontului era de natură să îndreptăţească perspectiva cea mai întunecată pentru soarta ţării. Nu erau decît citeva luni de zile de la declararea războiului şi două treimi din pămîntul ţării erau in mîna vrăjmaşului. Ajutorul aliaţilor apărea iluzoriu, iar în coaste ne pîndea primejdia rusească. În acele clipe de deznădejde, Stere n-a avut luciditatea şi calmul lui Ionel Brătianu, nici intuiţia profetică a lui Take Ionescu sau Iorga care, în ciuda vitregiei momentului, s-au îndărătnicit să creadă în izbînda finală. Copleşit de emoţia momentului, căuta cu disperare pentru ţară o ieşire din acest impas ; credea că o găseşte într-o nouă orientare politică. Nu se dădea în lături ca pentru uşurarea sarcinei să preconizeze răsturnarea suveranului care prin fapte se dovedise a fi unul din cei mai mari domnitori ce i-a avut Ţara Românească. Desigur, aceasta constituie una din greşelile de care s-a făcut vinovat Stere. În judecarea acţiunilor sale, însă, nu tre-

buie să pierdem din vedere structura lui sufletească aparte.

A trăit şi s-a dezvoltat în atmosfera revoluţionară a cercurilor intelectuale ruseşti din a doua jumătate a secolului trecut. În aceste condiţii şi-a însuşit mentalitatea revoluţionarului care nu-i deloc dispus să-şi reglementeze conduita după prescripţiile codului elaborat de autorităţi şi opinia publică. În ochii revoluţionarului infracţiunea unor asemenea dispoziţii nu apare ca ceva ilicit. El nu înţelege să se supună decît comandamentelor conştiinţei sale. Privită sub această lumină, se explică foarte lesne întreaga acţiune a lui Stere. Încredinţat că nu lucrează decît în interesul ţării sale, el a pierdut din vedere o seamă de alte considerente. Oligarhia şi plutocraţia română, care simţeau în el un adversar redutabil, n-au lăsat să le scape din mînă momentul. Îşi dădeau seama că prin ideologie, educaţie, prestigiu, inteligenţă, cultură şi temperament, era omul cel mai indicat să organizeze temeinic forţele tinere ale democraţiei româneşti.

De aceea au exploatat cu multă îndemînare greşelile comise de Stere, reuşind să mobilizeze împotriva lui toate resentimentele opiniei publice. Într-o clipă au fost uitate toate meritele pe care le avea Stere. Burghezimea română a înţeles să plătească cu ingratitudine serviciile pe care el le-a adus cauzei naţionale. Ţărănimea, pentru emanciparea căreia a luptat din răsputeri cu condeiul, cuvîntul şi fapta, n-a ştiut să facă zid în jurul celui mai aprig şi destoinic susţinător al ei. Doar basarabenii au meritul de a fi încercat o rezistenţă. Cele 36.000 de voturi cu care ei au trimis pe Stere în Parlament sînt dovada unei conştiinţe cetăţeneşti care face cinste Basarabiei. Impresionantă manifestaţie, dar incapabilă să apere de prigoană pe doctrinarul ţărănismului integral. Culmea ironiei o constituie faptul că tocmai partidul naţional-ţărănesc, la ale cărui întemeiere, organizare şi expansiune Stere a avut un rol covîrşitor, găseşte cu cale să-i dea lovitura de graţie [1]. O sumedenie de oameni care n-au

avut nimic comun cu țărănimea și cu democrația s-au pomenit peste noapte beneficiari ai regimului țărănist, în timp ce campionul cel mai vrednic al democrației țărănești e pur și simplu dat afară din partid. E unul din cele mai penibile spectacole pe care le-a oferit democrația română. Această ispravă a politicienilor a avut însă urmări din cele mai fericite. Ea a dat literaturii pe romancierul Stere. Pentru acest dar așa de prețios literatura română e recunoscătoare ingratitudinii țărăniștilor. Cu toată bucuria de care e animată, totuși nu poate să n-aibă un regret. Fără voie se întreabă cu melancolie : ce-ar fi însemnat Stere în literatură dacă de timpuriu s-ar fi îndeletnicit cu ea ? Și răspunsul nu e greu de dat, dacă ne gîndim la ceea ce a produs la o vîrstă așa de înaintată. De aceea sînt multe persoane care socot că rău a făcut Stere de s-a amestecat în viața politică, în loc să se consacre exclusiv activității literare. Desigur, dacă ne gîndim numai la cîștigul ce l-ar fi realizat literatura, sîntem și noi înclinați să împărtășim regretul. Cînd avem însă în vedere rolul lui Stere în eliberarea Basarabiei și promovarea democrației țărănești, nu ne mai este îngăduit să regretăm participarea lui la viața publică.

Lipsa lui ar fi însemnat o pagubă ireparabilă. Cînd istoria nepărtinitoare, ce judecă pe fiecare după merite și contribuții, își va rosti verdictul, Stere va figura în galeria marilor bărbați pe care i-a avut acest neam. Îndeosebi țărănimea, la a cărei emancipare a luptat din răsputeri, va fi cea dintîi care îi va aduce prinosul de recunoștință.

Țărănimea de mîine, liberă și stăpînă pe destinele ei, îl va absolvi de toate greșelile pe care le-a comis în viață, îl va răzbuna de toate nedreptățile îndurate și-i va proslăvi memoria.

---

[1] *C. Stere (1865—1936) a părăsit partidul în anul 1930.*

ION MIHALACHE

Prin moartea lui Spiru Haret, neamul românesc pierdea pe unul din cei mai de seamă fii ai lui, iar şcoala pe cel mai vrednic şi devotat slujitor. Nici pînă astăzi nu s-a ivit încă omul care să-i ia locul. Cu dînsul nu dispărea numai cel mai destoinic ministru de instrucţie, ci adevăratul misionar al culturii care reuşise să dezmorţească învăţămîntul, înviorînd şcoala cu un nou suflu de viaţă. Cu dînsul dispărea, de asemenea, unul din cei mai sinceri, mai luminaţi, mai devotaţi prieteni ai cauzei ţărăneşti. Iată de ce întreaga ţară era cu adevărat îndoliată.

Îndeosebi învăţătorimea şi sătenii încercau o sinceră şi profundă durere. La catafalcul marelui dispărut reprezentanţii diferitelor instituţii şi asociaţii se străduiesc să tălmăcească în cuvinte durerea, să-i proslăvească cum se cuvine memoria. Dintre toţi vorbitorii care se perindă, mulţi dintre ei meşteri consacraţi ai cuvîntului, unul singur reuşeşte să impresioneze în chip profund numeroasa şi selecta asistenţă, prin sinceritatea accentelor, sclipirea imaginilor şi puterea de evocare a celui care a fost Spiru Haret. E învăţătorul Ion Mihalache, care vorbea în numele corpului didactic primar. Se achitase în modul cel mai onorabil de sarcina anevoioasă pe care şi-o luase, aceea de a fi interpretul sentimentelor învăţătorimei. Vorbise în numele ei cum nu se putea mai bine. Cu drept

cuvînt asistența avea de ce să fie viu impresionată ; se găsea în fața unui talent autentic. Dar, oricît de mare ar fi fost entuziasmul pentru sprintenul și oacheșul învățător de la Topoloveni, nimeni nu putea bănui strălucita carieră politică ce-l aștepta pe acest fiu al Muscelului. Cei mai binevoitori ar fi fost dispuși să-i prevadă o frumoasă ascensiune în cariera didactică sau, în cazul cel mai fericit, o situație politică de primul rang într-o organizație județeană. Această perspectivă din urmă era maximul de aspirații la care putea să năzuiască un luminător al satelor. N-au lipsit ofertele în această direcție. Ele s-au repetat cu insistență și sub forma cea mai seducătoare. Partidul liberal, în goana după recrutarea de elemente tinere din tagma învățătorească, prin mijlocirea lui I. G. Duca, s-a străduit din răsputeri să-l cîștige pe Ion Mihalache. Își dădeau foarte bine seama ce achiziție prețioasă însemna pentru partid captarea unui element de talia învățătorului de la Topoloveni care se manifestase în chip strălucit atît pe ogorul activității școlare cît și pe cel extra-școlar.

Congresele asociației îi dădură posibilitate lui Mihalache să se impună ca o forță a corpului didactic. Prin meritele sale ca dascăl și cooperatist, și-a atras atenția și laudele lui Spiru Haret. Marele ministru de instrucție a fost cel dintîi care a înțeles și prețuit pe Mihalache ; l-a ocrotit și încurajat. Prin însușirile intelectuale și sufletești, prin pilda vieții sale, prin devotamentul față de școală și cauza obștească, Spiru Haret a exercitat asupra lui Mihalache o influență covîrșitoare. Și astăzi îl urmărește amintirea marelui dispărut. O altă influență pe care a suferit-o dînsul este aceea a lui Nicolae Iorga din epoca „Semănătorului" și a cursurilor de la Vălenii de Munte. Interesul ce-l arăta țărănimei, clasa cea mai numeroasă, cea mai productivă și totuși cea mai oropsită, era de natură să impresioneze în chipul cel mai viu pe feciorul de țăran. Accentele patetice ale impetuosului

profesor universitar găseau un puternic ecou în sufletul care purta povara unor dureri îngrămădite de veacuri și transmisă lui de înaintași ca o sacră moștenire. Poporanismul „Vieții Românești" vine să organizeze, în doctrină, dispoziția sentimentală creată de „Semănătorul" ca și de alte împrejurări. Ceea ce l-a impresionat însă în chip cu totul deosebit și cît se poate de profund a fost de bună seamă acțiunea lui Dobrescu-Argeș. Încercarea îndrăzneață de a organiza politicește țărănimea, căutînd să trezească în ea conștiința civică, a avut un puternic răsunet în sufletul învățătorului Mihalache. Alăturea de Argeș, Muscelul, județul lui, a fost regiunea în care se răspîndise mișcarea lui Dobrescu. Grație activității prodigioase desfășurate de acest învățător isteț, cu darul inovației și temperament de agitator, atmosfera acestor județe era îmbibată de ideea țărănistă. Cu voie sau fără voie, Mihalache a respirat-o și s-a contaminat de dînsa. Are însă marele merit de a fi rezistat tuturor tentațiilor care îi dădeau tîrcoale. Așa, de pildă, nu s-a lăsat tîrît în vîltoarea politicei iorghiste care, înainte de război, prin romantismul ei și o oarecare nuanță țărănistă, exercita o putere de atracție asupra multor elemente tinere și valoroase. După război s-ar fi putut și el contamina de psihoza tranșeelor care făcuse din generalul Averescu un idol. Ceea ce ne surprinde, îndeosebi, este îndărătnicia cu care dînsul respinge orice oferte. Înainte de război, liberalii treceau drept partidul cel mai înaintat din țară, în al cărui program figurau reformele democratice (exproprierea și votul universal). Spre dînsul gravitau simpatiile tuturor elementelor de stînga. În rîndurile acestui partid se înrolase tinerimea generoasă care constituise cadrele grupării socialiste. Tot din acest partid făceau parte atît marele Haret cît și doctrinarul poporanismului, profesorul C. Stere. Duca, copilul răsfățat al partidului și factor important în cooperație, și-a dat toată osteneala să-l cîștige, fluturîndu-i înaintea ochilor cele mai

seducătoare perspective. Nu s-a dat înapoi să-i vorbească chiar de portofoliul ministerial. Cu multă uimire e nevoit să constate că toate sforțările sale rămîn zadarnice. Nimic nu-l poate determina pe îndărătnicul învățător de la Topoloveni : nici prestigiul statului major al partidului care avea în frunte pe Ionel Brătianu, nici caracterul democratic al partidului și nici perspectivele de ordin personal.

De unde venea această îndărătnică împotrivire? Izvora din conștiința clară a unei misiuni pe care o avea de împlinit sau dintr-o nelămurită pornire instinctivă? Oricum ar fi, ceea ce contează e faptul că el a rămas neîntinat, păstrîndu-și intacte energia, entuziasmul și credința. Războiul pentru întregirea neamului va fi pentru dînsul evenimentul năpraznic care-i va răscoli sufletul și conștiința, determinînd conturarea și cristalizarea năzuințelor nebuloase și a ideilor confuze. Văzuse și trăise în toată intensitatea ei grandioasa epopee a neamului românesc, într-unul din momentele hotărîtoare ale existenței sale. Pregătirea proastă a războiului, ca și detestabila lui conducere, înfrîngerile catastrofale, ca și martirajul retragerii au fost de natură să pună în evidență toate defectele organizației noastre politico-sociale. Mulțimea fără număr a satelor, goală și flămîndă, se bătea cu îndîrjire și murea cu resemnare pentru apărarea unui pămînt care nu era al ei și pentru susținerea unei organizații de stat care se purtase vitreg cu dînsa. În noroiul tranșeelor și șuierul gloanțelor, cu acea intuiție clarvăzătoare ce ți-o dă spectrul morții, el își dădea seama din ce în ce mai bine că o asemenea stare de lucruri nu poate dăinui, că o nouă viață va trebui să înceapă pe pămîntul Țării Românești. Acolo, în fața morții care îi dădea tîrcoale, el lua angajamentul solemn să lupte din răsputeri pentru inaugurarea unui regim care să aducă pentru clasa oropsită mai multă rînduială, dreptate și omenie. Vîntul de reînnoire care bătea dinspre părțile răsăritului, venea

să înteţească flacăra dorinţelor sale. Într-un suflet aleargă la Iaşi să împărtăşească gîndurile sale aceluia pe care îl socotea cel mai apropiat sufleteşte şi cel mai indicat pentru o asemenea operă. În loc de aprobare, dl Nicolae Iorga găseşte cu cale să-l sfătuiască părinteşte să renunţe la acţiunea proiectată, menită, după dînsul, să rupă solidaritatea naţională. Mihalache însă nu se lasă influenţat de argumentele maestrului şi continuă să-şi urmeze drumul. Abţinerea generalului Averescu de la alegeri vine la timp să-i favorizeze proiectul. Alegerile de sub guvernul Văitoianu dau ţărăniştilor un număr impunător de mandate, dîndu-le astfel posibilitatea să se afirme ca o forţă politică de mîna întîi. Succesul acesta neaşteptat care însemna botezul electoral al plăpîndului partid ţărănesc, constituie marea surpriză a alegerilor din anul 1919 Surpriza devine şi mai mare cînd publicul vede figurînd pe banca ministerială pe învăţătorul Mihalache. E pentru prima oară în istoria politică a ţării cînd ia loc pe banca ministerială un reprezentant autentic al clasei ţărăneşti. Lumea, deprinsă cu numele sonore, era uimită şi contrariată. Nu putea concepe ca fotoliile ocupate exclusiv de protipendadă să fie ocupate de o cămaşă ţărănească simbolică. Cămaşa lui Mihalache indispunea pe unii, amuza pe alţii. Se făceau fel de fel de ironii ieftine pe socoteala ministrului de la domenii. Am auzit povestindu-se că Marghiloman ar fi răspuns, la întrebarea ce i s-a pus cu privire la felul cum se comportă Mihalache ca ministru, că „ştie să şi mănînce". Nu ştiu în ce măsură este sau nu autentică întîmplarea; ea este însă semnificativă întrucît trădează o mentalitate din vremea aceea. Am întîlnit-o pînă şi la colegii mei de universitate, persoane care, prin obîrşia lor umilă, frăgezimea vîrstei şi natura studiului, erau în măsură să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor şi a evenimentelor. Îmi amintesc şi astăzi discuţiile aprinse care le aveam pe vremea aceea cu mulţi dintre colegi pe tema lui Mihalache. Ascensiunea lui nu

mă surprinsese. Eram elev de liceu cînd l-am auzit vorbind pentru prima oară. Era în ultimele luni ale neutralității, cu ocazia congresului studențesc. Cu lăcomia caracteristică adolescentului, am frecventat pe acea vreme o bună parte din grandioasele întruniri naționaliste ce au precedat intrarea noastră în război. Am auzit cu acest prilej pe mulți dintre maeștrii cuvîntului care au făcut epocă în oratoria română ca Take Ionescu, Filipescu, Delavrancea, Titulescu, ca să nu vorbesc decît de aceștia. Eram prin urmare deprins cu oratori de cea mai bună calitate. În asemenea condiții, eram întrucîtva ferit de a cădea în greșeala de a mă entuziasma după un discurs mediocru. N-a fost din partea-mi nici un fel de osteneală ca, din noianul discursurilor rostite cu ocazia congresului studențesc, să remarc și să reținpe acela al lui Mihalache care vorbea în numele învățătorimei. A fost singurul discurs care a impresionat profund asistența, prin sinceritatea emoției accentelor. Învățătorul de la Topoloveni îi eclipsase pe toți ceilalți vorbitori între care unii recunoscuți maeștri ai cuvîntului. Mi-am dat seama atunci că mă găsesc în fața unui orator de rasă. Ceva mai tîrziu am aflat cine era Mihalache.

Transformările radicale provocate de războiul mondial impuneau și la noi o nouă orientare în viața politică. Prin dispariția conservatorilor, rămînea liber locul pentru cel de-al doilea partid de guvernămînt. Datorită reformelor, întregirii neamului și altor schimbări aduse de război, țărănimea era chemată să joace un rol din ce în ce mai activ în viața politică a Țării Românești. Mihalache avea destule însușiri ca să devină, așa cum cerea vremea, exponentul acestei clase. A avut inspirația fericită să priceapă spiritul timpului cu nevoile și aspirațiile sale, ceea ce n-au reușit s-o facă atîția alții, deși superiori ca inteligență, cultură și talent. Pe calea intuiției, el a izbutit să nimerească drumul cel bun pe care alții au căutat zadarnic să-l găsească pe cărările întorto-

cheate ale erudiției și ale combinațiilor savante. Mihalache are marele merit de a fi pus bazele unui partid viabil. Ceea ce n-au putut să facă atîția oameni de seamă, a reușit să înfăptuiască un modest dascăl de țară. Rînd pe rînd, persoane de mare prestigiu ca Maiorescu, Carp, Panu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, general Averescu și alții au încercat să înjghebeze cîte un partid politic. Am avut astfel partidul junimist, cel radical, conservator-democrat, național-democrat, al muncii, al poporului etc. Toate aceste formațiuni, însă, cu toată superioritatea conducătorilor, n-au fost decît niște apariții meteorice pe firmamentul politicii românești. Singurul viabil s-a dovedit a fi numai partidul țărănesc între întemeietorii căruia Mihalache ocupă locul de frunte. Pentru asemenea operă nu era deajuns numai pitorescul său costum național, cum ar fi înclinați s-o creadă unii. Era nevoie de ceva mai mult. Dacă e adevărat că împrejurările au fost acelea care i-au asigurat ascensiunea, în aceeași măsură va trebui să-i recunoaștem meritul de a fi știut să corespundă situației la care s-a ridicat. Unii ar fi dispuși să vadă în talentul oratoric taina succeselor sale. Fără îndoială, darul vorbirii l-a ajutat mult în cariera sa politică. Datorită lui s-a remarcat și s-a impus. Am avut ocazia să-l aud în mai multe împrejurări. Am amintit mai sus împrejurarea în care l-am auzit pentru prima dată și impresia pe care mi-a produs-o. Entuziasmul meu ar putea fi atribuit vîrstei : eram pe vremea aceea în clasa a V-a de liceu. Dar de atunci am avut prilejul să-l aud în mai multe rînduri. A doua oară a fost în vara anului 1924, la Iași, cu ocazia congresului regional al partidului țărănesc. În calitate de reprezentant al organizației de Roman am combătut cu vehemență politica centrului care denunțase fuziunea cu partidul național ca o necesitate de mare urgență. În ea vedeam posibilitatea creării cu șanse de viabilitate a celui de-al doilea partid de guvernămînt, capabil

să contrabalanseze cu eficacitate atotputernicul partid liberal, contribuind astfel la normalizarea vieții politice. Prin contopirea celor două partide se făcea un pas înainte spre desăvîrșirea unificării, punîndu-se astfel capăt grupărilor cu caracter regional, foarte vătămătoare interesului național. Rînd pe rînd, mai multe județe din Moldova se raliază la punctul meu de vedere. Situația centrului era cît se poate de delicată. În această atmosferă ia cuvîntul Mihalache. Deși pus în situația să improvizeze, rostește totuși un discurs de toată frumusețea, atît în ceea ce privește fondul cît și forma. Dezaprobam tot ce spunea, dar nu mă puteam opri de a-i admira talentul. Furat de vraja cuvîntului său, uitam că mă combate și că sîntem adversari.

Peste doi ani de zile, cînd datorită lui Mihalache și Maniu se înfăptuiește fuziunea, tot Mihalache e acela care rostește cel mai frumos toast. Și vorbiseră cu această ocazie oratori consacrați ca dr. Lupu, Vaida, Maniu, Iunian, Madgearu și alții. Mihalache însă îi întrecuse pe toți. Fără să aibă impetuozitatea doctorului Lupu, erudiția lui Stere sau dialectica lui Iunian, Mihalache e prin excelență oratorul maselor. Sinceritatea convingerilor și simplitatea ideilor, afirmate cu căldură și expuse într-o formă clară, îngrijită și presărată cu imagini și comparații, sînt lucruri care îi asigură succesul în fața mulțimii. De aceea el se simte mai în largul lui cînd vorbește la întrunirile publice decît atunci cînd se găsește la tribuna Camerei. Ca debater parlamentar n-are, de pildă, dialectica unui Iunian sau riposta promptă a unui A. C. Cuza. Mihalache, ca să-și dea întreaga măsură a talentului său oratoric, are nevoie să fie susținut de aplauzele unei săli simpatice. În atmosfera unei săli ostile sau indiferente, dînsul se simte stingher. Am greși, însă, dacă am vrea să atribuim tot succesul lui Mihalache numai talentului său oratoric sau originii rurale. Sînt destule persoane care, deși posedă un

remarcabil talent oratoric, n-au reuşit totuşi să joace un rol de primul rang în viaţa politică a ţării. Ceea ce le-a lipsit au fost credinţa şi devotamentul faţă de o cauză obştească. Mihalache are acest merit că a ştiut să-şi pună talentul în serviciul unei cauze pe care o apără cu convingere şi o serveşte cu credinţă. Cu trup şi suflet s-a devotat el cauzei ţărăneşti. Pentru ridicarea ţărănimii a lucrat ani de zile, cu entuziasm şi pricepere, ca învăţător şi cooperatist. A fost, în această privinţă, unul din cei mai fanatici ucenici ai lui Spiru Haret. În spiritul marelui ministru a conceput el cariera învăţămîntului, nu ca o profesiune, ci ca un apostolat. Opera pozitivă de la Topoloveni e mărturia cea mai elocventă a acestei activităţi. Şi, pînă la război, nu s-a îndurat să părăsească această activitate, rezistînd tuturor ispitelor care-i dădeau tîrcoale. Din clipa cînd îşi dă seama că interesele ţărănimii şi ale statului reclamă în mod imperios organizarea forţelor ţărăneşti într-un partid politic, socoate ca o datorie să se azvîrle în vîltoarea luptei ce se anunţa afară din cale de crîncenă. Avea de luptat cu indiferenţa maselor, cu popularitatea generalului Averescu, cu atotputernicia lui Ionel Brătianu, cu adversitatea cercurilor suspuse, cu toate forţele reacţiunii, cu ostilitatea oligarhiei organizate. Era o luptă gigantică, cum rar se mai văzuse pe frontul politicii româneşti. Alături de Maniu, Mihalache este al doilea om politic din ţară care înfruntă bărbăteşte pe Ionel Brătianu. Cînd dictatorul politicii româneşti ameninţă cu Mărăşeştii interni, Mihalache e singurul om poltiic care are curajul să-i răspundă cu faimoasele declaraţii de la Craiova, prin care se deschidea „chestia închisă".

În urmărirea scopurilor propuse nu l-au putut abate nici greutatea luptelor, nici campaniile violente cu valul calomniilor, nici chiar ingratitudinea omenească. A fost în adevăr un spectacol lamentabil pe care l-a oferit partidul naţional-ţărănesc, lăsîndu-l descoperit pe Mihalache,

ca astfel să fie cravașată mîndria și demnitatea celui mai autorizat reprezentant al țărănimii. De dragul unității partidului a acceptat să se despartă de cei mai buni tovarăși ai lui ca Lupu, Stere, Iunian. Desigur, a fost una din marile greșeli că n-a știut să împiedice aceste rupturi de pe urma cărora partidul a suferit mari pierderi. Alta ar fi fost astăzi situația fără plecarea acestor trei fruntași. Multe greșeli ar fi fost evitate, iar guvernele național-țărăniste s-ar fi prezentat în alte condiții. Dar, pentru salvarea unității partidului, Mihalache a mers chiar pînă la sacrificarea propriei sale persoane. Oricît de puternice i-au fost amărăciunea și revolta, oricît de temeinice au fost motivele de neînțelegere, totuși s-a ferit să întreprindă vreo acțiune care să ducă la slăbirea sau dezmembrarea partidului. A știut astfel să evite greșeala în care au căzut o seamă din oamenii politici cei mai capabili. A avut calmul să aștepte momentul. Și momentul a venit. Partidul e silit de împrejurări să apeleze la dînsul. Situația e de așa natură că el apare ca singura persoană capabilă să facă față momentului critic. Și, într-o bună măsură, el a corespuns acestei așteptări. Sub conducerea sa partidul nu numai că e pe punctul de a-și restabili echilibrul zdruncinat de luptele interne care îi amenințau existența, dar, prin fuziunea cu lupiștii, el e pe cale de a se reface. Tot în împrejurări asemănătoare a luat pe vremuri șefia partidului țărănesc. Denunțarea fuziunii cu naționalii, prigoana sistematică dezlănțuită împotriva partidului, cu tot felul de calomnii — în care, prima, aceea de vîndut străinilor, — demisiile răsunătoare ale unor membri marcanți ca Mehedinți și Matei Cantacuzino, urmate de dizidența lui Spânișteanu, Murărescu și alții, creaseră partidului o situație cît se poate de critică. Foarte multe erau persoanele care priveau viitorul cu cea mai mare neîncredere. În acest moment e proclamat Mihalache șef al partidului. Nu trece un an de zile și Mihalache înfăptuiește fuziunea, iar

partidul înregistrează succese după succese. Destul de trist că, la un moment dat, partidul a uitat serviciile aduse de dînsul. După cum am amintit mai sus, vina o poartă într-o bună măsură însuşi Mihalache. N-a ştiut să împiedice plecarea din partid a o seamă de elemente capabile care constituiau falanga forţelor democratice şi cu care dînsul putea să paralizeze loviturile cu succes şi să întreprindă acţiuni salutare. În schimb, partidul a fost invadat de oameni nechemaţi şi puşi pe procopseală. Spiritului iacobin care domnea pe vremuri în rîndurile ţărăniştilor, i-a luat locul oportunismul. În asemenea condiţiuni nu e nici o mirare dacă într-o zi Mihalache s-a pomenit izolat în propriul lui partid.

Guvernarea naţional-ţărănistă, în loc să însemne o eră nouă în viaţa politică a ţării, a înşelat toate aşteptările. Ea s-a remarcat printr-o flagrantă contrazicere cu ideologia partidului, prin risipa scandaloasă a banului public şi prin practica asiduă a vechilor metode politice. De această situaţie mulţi îl fac răspunzător pe Mihalache. Era cel mai indicat, susţin dînşii, să impună partidului o altă linie de conduită. În loc să supravegheze îndeaproape şi cu atenţie opera guvernului şi a partidului, s-a mulţumit să aibă numai o limitată activitate de resort. Pentru motive de oportunitate politică a fost nevoit să accepte pînă şi departamentul internelor, unde n-a încercat să inaugureze cel puţin un alt sistem. N-a înţeles să fie un al doilea Lascăr. Ca titular al Ministerului de agricultură, unde avea posibilitatea să aplice pe teren programul lui agrarian, i se reproşează că nu s-a distins decît prin literatură epistolară. De teamă ca nu cumva să se compromită, săvîrşind greşeli şi gesturi pripite, el s-a ferit să întreprindă acţiuni îndrăzneţe. Această prudenţă exagerată îşi găseşte explicaţia într-o legitimă îngrijorare. Era încredinţat că învăţătorului de la Topoloveni nu i se va ierta nici o scădere, ci, din contră, se va exploata pe toate căile cea mai mică greşeală. Ca să

scape de un asemenea inconvenient, Mihalache e cît se poate de prudent şi precaut. Astfel, în timpul guvernului federaţiei cînd trebuia să se rezolve de urgenţă chestia agrară, Mihalache, în calitate de ministru de domenii, încredinţează elaborarea proiectului de reformă unei comisiuni de specialişti care în adevăr lucrează conştiincios, dar şi cu multă încetineală, ca şi cum timpul nu avea nici o importanţă în rezolvarea problemei. Pînă să capete forma definitivă, proiectul a trebuit să treacă prin filtrul mai multor instanţe. Metoda, printre alte avantagii, mai are meritul că te pune la adăpostul răspunderii colective. Dacă Mihalache n-a izbutit să lase dîră pe la departamentele pe la care a trecut, nu urmează de aici că el a fost un ministru slab. Oricît de maliţioşi ar fi unii pe socoteala misiunilor lui Mihalache în străinătate, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaştem că „domnul Topoloveanu" n-a făcut figură proastă, chiar în aceste conferinţe internaţionale. Toată discuţia provine din faptul că lumea se aştepta la ceva mai mult. În acest caz, s-ar putea obiecta pe bună dreptate că Mihalache n-are nici o vină, că ea revine întreagă publicului care şi-a făcut iluzii. Nu-i mai puţin adevărat însă că prin unele atitudini şi însuşiri ale sale, Mihalache a îndreptăţit multe speranţe. E omul care s-a ridicat la cea mai înaltă ierarhie socială prin muncă şi merit, e omul care s-a devotat cu trup şi suflet cauzei ţărăneşti. N-a cunoscut alte bucurii şi alte dureri decît acelea ale partidului, întemeiat din iniţiativa şi cu truda sa. A dovedit în acţiunea întreprinsă perseverenţă, dîrzenie, devotament, pricepere, prudenţă, curaj şi îndemînare. E unul dintre rarii oameni politici care n-are ambiţia situaţiilor personale. Nu acceptă şefia decît în momentele critice pentru partid, cînd apare ca singurul om indicat să salveze situaţia. Aşa a procedat şi rîndul trecut şi de data aceasta. Nu se dă însă înapoi să-şi asume răspunderea în momentele cele mai critice pentru partid. Bucuros însă cedează

şefia, cînd îşi dă seama că aşa dictează interesele superioare de stat. Încredinţat că fuziunea cu naţionalii se impunea ca o necesitate politică de stat, nu pregetă o clipă să renunţe de bună voie la şefia care o deţinea. Prin tactul şi spiritul lui de abnegaţie, a reuşit să scoată partidul din multe şi grele încurcături. Dacă n-ar fi făcut decît atîta şi e îndestulător să-şi asigure un loc de cinste în viaţa politică a ţării şi să merite recunoştinţa partidului naţional-ţărănesc. A contribuit mai mult ca oricare altul la crearea celui de al doilea partid de guvernămînt, lucru pe care nu l-au putut face cele mai proeminente personalităţi politice de la noi.

A fost o clipă, însă, cînd partidul a uitat toate aceste fapte ; a uitat tot ceea ce îi datora lui Mihalache. Şi, ceea ce e spre cinstea lui şi blamul partidului, e că dînsul se găsea pe linia dreaptă a demnităţii şi practicii constituţionale, iar partidul pe drumul întortochiat şi tenebros al abdicărilor degradante. Pentru Mihalache a fost, de bună seamă, unul din cele mai dramatice momente din viaţa sa. Nici pe front poate n-a cunoscut o emoţie asemănătoare. Partidul creat în mare parte prin truda sa şi căruia i s-a devotat cu trup şi suflet, a înţeles ca, pentru interese lăturalnice şi calcule mărunte, să-şi trădeze şefii şi programul ca să se complacă într-un oportunism de calitate inferioară. Şi fără voie poate îl sfredelea întrebarea chinuitoare : oare pentru un asemenea partid se străduise dînsul şi atîtea alte suflete de elită, cheltuind din belşug energie şi entuziasm neprecupeţit ? Era oare nevoie ca, pentru un astfel de rezultat, o mulţime de oameni să înfrunte furia prigoanei şi urgia alegerilor, iar alţii să-l plătească cu preţul vieţii? Un val de nespusă tristeţe trebuie să fi cotropit sufletul lui Mihalache, iniţiatorul partidului ţărănesc, în faţa unor asemenea întrebări. Pe de altă parte, ministrul de interne, care e nevoit să-şi dea demisia pe motivul că i se refuză îndepărtarea unor subalterni insubordonaţi, nu putea să nu-şi

amintească că era autorul declarațiilor de la Craiova. Într-o vreme cînd chestia actului de la 4 ianuarie părea definitiv închisă, iar aducerea lui în discuție era interzisă sub amenințarea celor mai aspre represalii, Mihalache e singurul om politic cu răspundere care are curajul să facă cunoscutele declarații din capitala Olteniei, cu tot avertismentul lui Brătianu care amenința cu Mărășeștii interni și pe deasupra cu prețul rupturii de dr. Lupu. Aceste declarații ale lui Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din țară, prin care se punea în mod public problema posibilității revizuirii actului de la 4 ianuarie, a fost prefața restaurației. Fiind încredințat că restaurația se impune ca o necesitate de stat, prin aceea că ea limpezea situația politică, înlătura spectrul nesiguranței și restabilea autoritatea monarhiei zdruncinată de provizoratul regenței, Mihalache a fost unul din partizanii cei mai zeloși și autorii principali ai actului de la 8 iunie. În aceste condiții, de bună seamă că Mihalache merita alt tratament. De altfel, nu era pentru prima dată cînd Mihalache era jignit pe nedrept. Pe timpul guvernului federației a avut parte de un tratament și mai crud : regele a refuzat să-l primească în audiență.

Ce s-o fi petrecînd în sufletul învățătorului de la Topoloveni în fața repetatelor și nemeritatelor jigniri suferite ? Dacă ne luăm osteneala să avem în vedere psihologia specială a reprezentantului unei clase desconsiderată pînă ieri și care azi, trezită la viață, aspiră să i se acorde atenția cuvenită de care a fost despuiată veacuri întregi, ne putem da mai bine seama de ecoul profund pe care îl poate avea într-un asemenea suflet, diferitele gesturi și atitudini. În diferite rînduri Mihalache a fost pus în neplăcuta situație să vadă cum feluri te cercuri sînt surprinse și contrariate de faptul că învățătorul de la Topoloveni își ia în serios rolul de factor politic de primul rang. E destul de inteligent ca

să nu-şi dea seama că mulţi, foarte mulţi, îl acceptă şi îl tolerează în măsura în care îl socot ca un element decorativ. Prin atitudinea sa, care în chip obişnuit e cît se poate de prudentă şi rezervată, el a cultivat această iluzie. Din această pricină, Mihalache a fost persoana cea mai cruţată dintre fruntaşii ţărănişti. Pentru partid a fost o adevărată binefacere că a avut la îndemînă, la momentul oportun, o forţă capabilă să facă faţă împrejurărilor. Privindu-l mai mult ca un element de figuraţie, toată furia adversarilor democraţiei ţărăneşti a fost îndreptată împotriva lui Stere şi a lui Lupu. Oligarhia, însă, în ceea ce priveşte persoana învăţătorului de la Topoloveni, s-a înşelat în calculele sale. A fost la mijloc mai mult o aparenţă. În realitate, Mihalache nu-i de loc omul dispus să servească ca element decorativ. Are uestulă mîndrie şi ambiţie ca să nu se mulţumească cu asemenea roluri. Şi nici nu-i omul lipsit de calităţi. Unii au săvîrşit greşeala de a-l subevalua, iar alţii au fost cît se poate de nedrepţi cu dînsul. Printre aceştia din urmă se numără Constantin Stere. În cartea lui *„Preludii"*, autorul lui „Vania Răutu" ni-l înfăţişează pe Mihalache într-o lumină cît se poate de nefavorabilă. Scrisă sub imperiul mîniei şi al revoltei, ea poartă pecetea resentimentelor. În acest caz nu poate fi vorba de o judecată dreaptă. Oricare ar fi greşelile ce le-ar fi făcut Mihalache, oricare ar fi lipsurile ce le-ar avea dînsul, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaştem valoarea şi rolul de însemnătate istorică în politica Ţării Româneşti. Oameni de mare talent şi de cultură impunătoare vor însemna politiceşte foarte puţin faţă de învăţătorul de la Topoloveni. El are meritul de a fi creat partidul ţărănesc, partidul de guvernămînt cel mai necesar şi cel mai viabil din România. De n-ar fi făcut decît acest lucru şi e deajuns să-şi asigure un loc de cinste în galeria oamenilor noştri politici. Mihalache însă n-a dat încă întreaga măsură a capacităţii sale. Rămîne de văzut chi-

pul cum va şti de acum înainte să folosească instrumentul de guvernare la a cărui construcţie a dat dovadă de multă pricepere. Va fi pentru dînsul proba cea mai grea din viaţa politică. În vederea acestui examen, experienţa celor două guvernări ca şi ultimele evenimente pot să-i servească ca un material foarte instructiv. După unele indicii, se pare că dînsul e pe cale să tragă unele învăţăminte de pe urma celor experimentate. În acest caz, Mihalache e chemat să scrie o nouă pagină în cariera lui politică. De felul cum va şti el să-şi îndeplinească misiunea, depinde în bună parte viitorul politicii româneşti. Consolidarea regimului constituţional ca şi aceea a democraţiei agrare, stăvilirea primejdiei extremiste ca şi înlăturarea dictaturii, sînt în funcţie de chipul cum partidul naţional-ţărănesc va înţelege să-şi facă datoria. Or, Mihalache e astăzi omul care, alături de Iuliu Maniu, deţine destinele acestui partid [1].

[1] *Ion Mihalache (1882—1963) a fost conducătorul Partidului Ţărănesc, fondat în anul 1918 şi preşedinte între anii 1933—1937 al Partidului Naţional Ţărănesc, înfiinţat în anul 1926.*

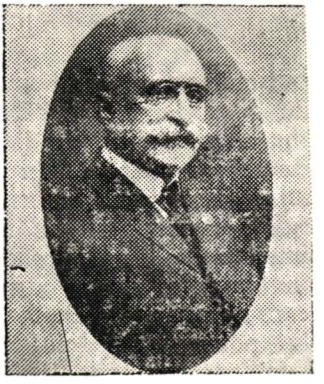

A. C. CUZA

În amurgurile zglobii de primăvară sau în cele melancolice de toamnă, pe străzile lăturalnice ale Iaşului pitoresc, se strecoară silueta elegantă a unui moşneag care, cu toată povara vîrstei, se învredniceşte să-şi păstreze sprinteneala trupului şi vioiciunea minţii.

E vorba de profesorul A. C. Cuza. Roata vremii nemiloase, care macină fără cruţare pe alţii, pe dînsul parcă l-a ocolit cu dinadinsul ; unii ar fi dispuşi să creadă că ea s-a temut să înfrunte tăişul unei riposte spirituale.

Oricum ar fi, bătrîneţea lui A. C. Cuza ne oferă un spectacol reconfortant. Fostul profesor de economie politică nu prezintă nici una din metehnele oamenilor înaintaţi în vîrstă.

Cu toată povara celor 76 de ani, el îşi păstrează prezenţa de spirit, verva lui îndrăcită, luciditatea minţii şi unele din elanurile tinereţii.

Chiar ideea lui fixă în materie de ideologie politică, nu este un reflex al vîrstei, ci expresia unei convingeri.

Privindu-l pe A. C. Cuza, bătrîneţea încetează de a fi un coşmar ; are chiar însuşirea că se înfăţişează sub o formă atrăgătoare.

Dl A. C. Cuza este destul de inteligent ca să-şi dea seama de această situaţie privilegiată şi destul de înţelept ca să nu se bucure de dînsa.

Epicurean, în accepţia filosofică a cuvîntului, el nu cunoaşte tumultul pasiunilor care consumă, ci numai neastîmpărul unei inteligenţe sclipitoare şi jocul săltăreţ al unui spirit veşnic treaz Şi, totuşi, acest om spiritual şi ironic, pentru care orice obiect sau întîmplare e prilej de zeflemea şi de butadă, reprezintă tocmai în domeniul expus tuturor fluctuaţiilor întruchiparea consecvenţei.

E unul dintre rarii noştri oameni politici care concep politica nu ca un sport sau ca un mijloc de căpătuială, ci ca un apostolat.

În mijlocul tuturor transformărilor de ordin politic şi social, care au schimbat cu desăvîrşire faţa lumii, el a înţeles să rămînă statornic crezului său de o viaţă întreagă.

Nu l-au impresionat prefacerile, nu l-au clintit curenţii.

A rămas refractar oricărei adaptări sau influenţe.

Fascinat de ţinta propusă, nu l-au abătut din drum nici osteneala, nici ispita, nici piedicile, nici chiar dezamăgirea şi perspectiva unei rătăciri. Pelerin neostenit, el păşeşte cu nepăsare pe calea iluziilor. Înfruntă cu spirit obstacolele şi adversarii. Clipeşte şiret din ochi cînd ceaţa îi întunecă zarea ; simte imbolduri noi, cînd drumul pare că se pierde în hăţişuri ; surîde ironic cînd discipolii se poticnesc sau îl reneagă.

Cine putea bănui în tînărul epigramist de la Junimea pe fanaticul antisemit de astăzi ?

Nici firea lui pornită spre zeflemea, nici societatea ieşeană care favoriza frondă şi spiritul critic nu îndreptăţeau asemenea prevedere.

Cu atît mai mult, cu cît pe vremea aceea tînărul A. C. Cuza era liber-cugetător şi totdeodată adept al socialismului.

Ca orice liber-cugetător, care se respectă, socotea religia ca un obstacol în calea progresului. Considera de

a sa datorie să lupte împotriva acestei prejudecăţi sociale care menţine mulţimea în întuneric.

Alături de alţi tovarăşi de idei desfăşoară o intensă activitate în favoarea cultului raţiunii.

Şi astăzi, deşi se găseşte în fruntea unei mişcări cu caracter confesional, el a rămas în fond un adversar al bisericii, un eretic.

Prin felul cum concepe şi propovăduieşte creştinismul, dl A. C. Cuza se aşează alături de cei mai mari eretici pe care îi numără biserica creştină. În contradicţie cu întreaga tradiţie a bisericii, stabilită de către sfinţii părinţi şi sinoadele ecumenice, dl A. C. Cuza tăgăduieşte valoarea vechiului testament ca şi originea iudaică a lui Isus Hristos.

Punîndu-şi în gînd să revizuiască creştinismul, cu scopul de a-l curăţa de toate impurităţile iudaice, el izbuteşte să-l altereze pînă la completa lui denaturare.

Şi, lucru curios, cu cît Cuza e preocupat să înlăture din creştinism orice urmă de influenţă iudaică, cu atît mai mult reuşeşte să se îndepărteze de scopul urmărit. Iar ca o culme a ironiei, sfîrşeşte prin a ajunge la rezultate contrarii, căci creştinismul antisemitului Cuza nu este altceva decît un iudaism deghizat.

Şovinismul ca şi intoleranţa pe care înţelege să le propovăduiască dl A. C. Cuza sînt note fundamentale ale spiritului iudaic.

Creştinismul se caracterizează, dimpotrivă, printr-o toleranţă cît mai mare, prin dărîmarea barierelor dintre popoare, rase, confesiuni şi clase sociale, ca şi printr-un umanitarism larg şi generos.

În această opoziţie stau originalitatea, meritul şi măreţia religiei creştine. Judecata lui Cuza, însă, întunecată de ceaţa pasiunii, a refuzat să vadă această deosebire. Obsedat de ideea antisemită, a terminat prin a-şi însuşi mentalitatea iudaică.

Adînc impresionat de aspectul dezolant al societăţii româneşti, el n-a reţinut decît o singură preocupare: problema evreiască.

Între o boierime care îşi trăia apusul existenţei sale şi o ţărănime necăjită şi ignorantă, ruinată de subalimentare, alcool, pelagră şi alte boli sociale, vedea locul burghezimii ocupat de elemente străine. Nu era vorba de o simplă infiltrare, ci de completa acaparare a vieţii economico-sociale. Vedea, de pildă, cum în Iaşi, un oraş de o importanţă aşa de mare, întreg comerţul este în mîna evreilor şi cum zi de zi clădirile cele mai impozante care împodobeau cartierele boiereşti treceau în stăpînirea „jidanilor", rămînînd ca românii să populeze periferia. Îl îngrijora pe drept cuvînt faptul că în a doua capitală a ţării, între 1887 şi 1910, au murit mai mulţi decît s-au născut: 14.598 creştini şi s-au născut mai mulţi decît au murit 18.114 evrei.

Conştient de rolul care îl joacă într-o societate clasa burgheză, element de echilibru şi factor hotărîtor în propăşirea unei naţiuni, prevestea vremuri grele pentru însăşi existenţa statului român, dacă nu-şi schimbă bazele putrede cu altele, capabile de a-i susţine viitorul.

Iar baza aceasta sănătoasă o vedea economistul Cuza în crearea unei burghezii naţionale.

În lumina crudă a realităţii din Moldova s-a volatilizat socialismul pe care Cuza îl contractase în tinereţe, la Bruxelles. N-a rămas nici măcar o vagă reminiscenţă. Nimic în atitudinea lui Cuza de astăzi care să trădeze pe fostul colaborator de la „Contemporanul".

Autorul poeziilor care propovăduiau răsturnarea ordinei burgheze a devenit adversarul neînduplecat al socialismului. Renegatul credinţei socialiste nu vede în această doctrină socială decît o creaţiune a „jidanilor" prin care poporul lui Israel vrea să-şi asigure supremaţia.

Originea evreiască a lui Karl Marx ca şi a altor fruntaşi social-democraţi îi serveşte ca o dovadă hotărîtoare

în susținerea acestei afirmări. La fel judecă și bolșevismul. Nu sînt evrei Troțki, Zinoviev ca și alți conducători sovietici ?

Că noua ordine socială caută să înlăture clasa exploatatoare și, în acest caz, elementul evreiesc este cel dintîi lovit, ca unul care constituie într-o largă măsură o bună parte din lumea capitalistă, aceasta nu vrea s-o ia în seamă profesorul de economie politică A. C. Cuza. Dînsul nu știe decît un singur lucru, că toate relele vin de la „jidani". Dacă există criză și falimentele se țin lanț, dacă grîul n-are preț și oamenii n-au de lucru, chit că de pe urma acestor neajunsuri suferă și evreii, dl Cuza nu se dă înapoi ca să susțină că „jidanii" sînt de vină.

D-sa este în stare să susțină că „jidanii" sînt cauza secetei și a tuturor epidemiilor.

Obsedat de problema evreiască, nu se sfiește să cîrtească împotriva tratatelor, trecînd cu vederea faptul că aceste tratate consfințesc hotarele României Întregite.

Încredințat că Liga Națiunilor este o creațiune iudaică, nu scapă prilejul ca să nu lovească într-însa, deși această instituție ocrotește cu autoritatea ei morală integritatea teritorială a statului nostru. De dragul ideii antisemite aplaudă cu frenezie pe Gömbös și Hitler, uitînd că aceștia luptă pe toate căile pentru revizuirea tratatelor.

Pe vremuri nu se dădea înapoi să simpatizeze cu Purischievici, deși acesta urmărea cu energie sălbatică rusificarea Basarabiei. Îi era deajuns să știe că Purischievici e antisemit.

Nu poate să sufere democrația fiindcă i se pare că acest regim ar fi într-o măsură oarecare opera masoneriei și instrument de dominație în mîna elementului evreiesc.

Și, totuși, a fost un timp cînd, alături de Nicolae Iorga, a pus bazele unui partid care se intitula național-democrat.

Pe semne, pe vremea aceea, democrația avea altă semnificație în mintea lui A. C. Cuza. Numai așa ne putem explica de ce după război are o altă atitudine și susține guvernarea cu decrete-legi.

Are cel puțin meritul sincerității. Nu se sfiește să atace democrația, într-un moment cînd toți oamenii politici se îmbulzeau să afișeze convingeri și programe democratice. De altfel, întotdeauna i-a plăcut să facă opinie separată. Nu simte nici o atracție să împărtășească păreri comune și idei curente. Are predilecția atitudinilor izolate și ambiția inițiativelor proprii. Nu consimte decît rar să se asocieze la acțiuni a căror inițiativă nu pornește de la dînsul.

Îi repugnă rolurile în care nu dă tonul.

Conștient și mîndru de propria lui valoare, are tăria să nu sacrifice de dragul unor beneficii trecătoare ambiția legitimă a omului care vrea să revendice meritul inițiativei.

Torturat de spectrul primejdiei evreiești, pentru toate situațiile, dînsul n-are decît o singură explicație, pentru toate problemele, n-are decît o singură soluție. O concepție așa de simplistă, surprinde din partea unui om cu o inteligență ascuțită și spirit sarcastic.

De obicei asemenea atitudini unilaterale și rigide sînt caracteristica unor oameni cu mentalitatea primitivă și cu inteligență lipsită de suplețe.

De asemenea, e de natură să ne surprindă fanatismul la o minte logică și o fire ironică.

Spiritul critic și sarcastic macină dogmele, dizolvă credința, paralizează elanurile.

La Cuza însă s-a întîmplat contrariul. Nu numai c-a reușit să se sustragă urmărilor unor asemenea influențe, dar și-a îngăduit luxul să folosească contribuția lor la promovarea ideilor sale.

A fost un tur de forță pe care Cuza l-a executat cu atîta îndemînare și eleganță, încît a trecut aproape neobservat în ochii mulțimii.

Nu numai publicul cel mare, dar nici chiar intelectualii nu și-au dat osteneala să se întrebe cum a fost cu putință ca un epicurian și spirit sarcastic să treacă de la ateism la fanatismul confesional ? Care a fost criza sufletească ce a determinat această convertire ? S-a produs ea brusc, pe drumul Damascului, sau lent și pe nesimțite ?

Lipsa datelor și amănuntelor care sînt hotărîtoare în asemenea cazuri ne oprește să ne pronunțăm în cunoștință de cauză. Ne mulțumim numai să semnalăm contradicțiile, să exprimăm unele nedumeriri.

Din felul cum se manifestă dl A. C. Cuza prin grai, scris și fapte, ne face să credem că d-sa n-a descoperit pe Isus. Christ a rămas străin de sufletul său, ca și atunci cînd profesa ateismul ; ba poate acum mai mult decît atunci.

Pe vremea aceea adia în sufletul său o undă de umanitarism. Cine știe dacă astăzi mai găsește un slab ecou într-însul durerea omenirii suferinde ! După cum arată, se pare că dl Cuza se îngrijește să ascundă asemenea infirmități.

*

* *

La plămădirea crezului său de bună seamă c-a contribuit în largă măsură contactul cu Vasile Conta și Mihai Eminescu. În preajma acestor doi oameni excepționali pîlpîia un spirit deosebit de cel pe care îl cultiva Junimea. Pentru dînșii, patria și neamul aveau o semnificație mistică, iar naționalismul însemna o credință. Problema evreiască forma obiectul central al preocupărilor lor politice. Această problemă a avut într-înșii doi interpreți de rasă.

Cuza n-a fost decît să fie un continuator al acestor iluştri înaintaşi. Şi-a luat sarcina să ducă mai departe făclia purtată de dînşii. Acţiunea antisemită susţinută de dl Cuza s-a izbit de ostilitatea cercurilor politice şi de indiferenţa opiniei publice.

Deşi corespundea unei stări afective a mulţimii, ea n-a avut darul să cucerească adeziunea şi concursul maselor. Numai o parte din tineret s-a grăbit să răspundă chemării profesorului Cuza.

Îndeosebi şi-a exercitat nestingherit influenţa în rîndurile studenţimii ieşene.

Catedra de economie politică se transformase într-o tribună de pe care profesorul Cuza propovăduia doctrina antisemită. Folosea orice prilej ca să vorbească de primejdia evreiască şi de nevoia naţională a unei politici antisemite. Tema antisemită era lait-motivul cursului său de economie politică. I se va reproşa, nu fără temei, că în loc să ţină un curs conştiincios de economie politică, a preferat să facă operă de propagandă. Cuza, fără să se sinchisească de asemenea obiecţii, şi-a văzut liniştit de treabă. A găsit mai potrivit pentru chemarea sa de profesor şi mai util pentru formarea tineretului să prefere o astfel de operă de propagandă în locul predării unui curs sistematic şi documentat cu o bogată bibliografie.

Acest fel de a se comporta al profesorului Cuza, în contradicţie cu mentalitatea şi maniera nemţească, e de natură să ne surprindă din partea unui om care şi-a făcut o bună parte din studiile sale în Germania. Nimic din aerul doctoral, grav şi pedant al profesorului neamţ, nimic care să trădeze într-însul pe fostul elev al liceului din Dresda.

E meritul lui c-a ştiut să reziste influenţelor, izbutind să-şi păstreze individualitatea nealterată.

Deşi teama antisemitismului forma lait-motivul prelegerilor sale, totuşi monotonia subiectului nu obosea şi

nici nu plictisea pe studenţi. Cuza avea darul să înviorează cursul cu spirite. Ştie să şarjeze cu succes, să caricaturizeze cu talent.

Datorită acestor calităţi, profesorul A. C. Cuza ajunge unul dintre parlamentarii cei mai gustaţi şi periculoşi totodată. Riposta lui promptă şi usturătoare îi asigură aproape întotdeauna succesul. Un duel oratoric cu dînsul e cît se poate de primejdios. De cele mai multe ori adversarul iese ciopîrţit.

Este o adevărată delectare intelectuală să vezi în dezbaterile parlamentare pe moşneagul care numără 76 de ani cum mînuieşte cu tinerească sprinteneală floreta cuvîntului. Susţine cu bărbăţie atacul, parează loviturile cu îndemînare, nimiceşte cu o ripostă adversarul.

Deşi de zeci de ani de zile rosteşte la mesaj cam acelaşi discurs, asistenţa îl ascultă cu interes. Verva lui scînteietoare îi dă mereu un aer de prospeţime. O bună parte din ripostele lui spirituale fac ocolul ţării. Deşi cele mai multe dintr-însele nu sînt decît numai jocuri de cuvinte, au totuşi darul să placă. Se vădeşte în ele talentul de epigramist al autorului. Păcat c-a neglijat cultivarea epigramei, genul unde avea toate şansele să devină maestru. Încercările reuşite din tinereţe îndreptăţeau această perspectivă. S-a mulţumit să risipească comoara de spirit în întîmplări mărunte din viaţa cotidiană. Literatura a suferit, astfel, o pierdere destul de simţitoare. Un talent de talia lui Cuza nu se găseşte pe toate cărările. În schimb, i-a plăcut să se îndeletnicească cu poezia lirică. Spirit prin excelenţă sarcastic, era natural să nu izbutească în acest domeniu. Poeziile sale de calitate mediocră au oferit lui Chendi un bun prilej să scrie articole de critică corosivă.

Succesele uşoare în lumea fetelor de pension, cu romanţa la modă „deschide, deschide fereastra", n-au fost în stare să mulţumească ambiţia literară a d-lui

A. C. Cuza. Rîvnea o altă aureolă. N-a renunțat la dînsa nici astăzi, cînd se găsește la adînci bătrînețe.

Recentele poezii din „Convorbiri literare" sînt mărturii ale acestor veleități.

*

* *

Sînt persoane care impută lui Cuza caracterul negativ al mișcării sale. În loc să întreprindă, susțin dînșii, o acțiune de organizare a economiei naționale și educarea publicului în această direcție, el s-a mulțumit să-și risipească timpul și energia în agitații sterile. Cele cîteva geamuri sparte sau alte incidente de felul acesta n-au făcut decît să aducă apă la moara adversarului. De aceea unele spirite maliționse susțin că dacă Cuza n-ar exista, evreii ar avea tot interesul să inventeze unul.

Pentru acest motiv, cei mai mulți preferă acțiunea naționalistă cu caracter constructiv a unui Vintilă Brătianu, întreprinsă sistematic, urmărită cu îndărătnicie și grijă migăloasă, fără gălăgie și agresivitate.

Dacă sîntem nevoiți să recunoaștem, într-o largă măsură, temeinicia criticilor aduse, nu urmează de aici negarea sau diminuarea valorii și meritelor lui A. C. Cuza. Nu poți învinui trandafirul că nu produce struguri.

Prin întreaga lui structură sufletească, Cuza este un doctrinar și un animator. Bogat în alte însușiri sufletești, el e lipsit de spiritul practic și darul organizării. Nici soarta nu l-a favorizat ca să aibă ca tovarăș un asemenea element. Asociația cu Iorga era departe ca să-i aducă această contribuție prețioasă. Prin firea lui de artist, marele istoric nu putea să îndeplinească un asemenea rol.

Pe de altă parte, capricios și autoritar, Cuza nu era omul care să tolereze în preajma lui elementele de elită.

Din pricina acestui fel de a fi al maestrului, mulți din cei puțini, care formează cadrele partidului, au fost nevoiți să-l părăsească.

*
* *

Lipsit de proba guvernării, el păstrează neștirbit prestigiul capacității neverificate.

Rămîne însă un mare semn de întrebare dacă, fiind la cîrma țării, Cuza ar fi izbutit să soluționeze în sensul vederilor sale și în chip satisfăcător problema evreiască.

Date fiind dificultățile, obstacolele și complexitatea acestei probleme, e greu de presupus reușita unei asemenea întreprinderi.

Cei mai mulți nu văd decît perspectiva falimentului. În această eventualitate, mulțimea dezamăgită nu se va osteni să găsească explicația eșecului în ingratitudinea problemei și vitregia împrejurărilor și nici nu se va grăbi să acorde circumstanțe atenuante.

Toleranță fără restricții față de oamenii pe care îi cunoaște ca profesioniști ai guvernării, devine necruțătoare cu acei care îi înșeală așteptările.

O atare primejdie îl pîndește pe dl Cuza, odată cu perspectiva guvernării [1]. În situația de astăzi, însă, are toate avantajele opoziției care te pune la adăpostul unor asemenea riscuri și-ți menține aureola unei faime care nu este pusă la încercare.

Dar este dl Cuza omul care să se mulțumească cu această satisfacție de ordin platonic sau, dimpotrivă, rîv-

[1] *Complexitatea vieții politice românești interbelice și mai ales contextul istoric european al vremii au oferit lui A. C. Cuza (1857—1947) proba puterii, din fericire pentru o foarte scurtă perioadă, în timpul guvernării cu Octavian Goga, între decembrie 1937 și februarie 1938.*

nind gloria înfăptuirilor îndrăzneţe, poartă cu dînsul regretul dorinţelor neîmplinite ?

Dacă am cunoaşte pe dl Cuza ca un om pe care îl consumă pasiunea luptei, de bună seamă că răspunsul ar fi cît se poate de simplu.

În ochii lui de veveriţă, însă, iscoditori şi gata oricînd să clipească ironic, nu surprinzi pîlpîirea unei văpăi mistuitoare.

Sînt momente, chiar, cînd îţi lasă impresia că-l preocupă mai mult grija unui trai comod ca şi bucuriile ce le oferă viaţa, decît urmărirea unui ideal.

Dar e foarte posibil ca să nu fie la mijloc decît o aparenţă înşelătoare.

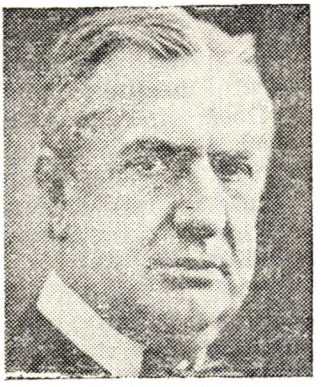

C. ARGETOIANU

Vlăstar autentic de viță boierească, dl Argetoianu era firesc să nu îmbrățișeze cariera de medic pentru care se pregătise. Dispunînd de o frumoasă avere personală, nu era silit de exigențele existenței să practice meseria de doctor. Era deajuns să se mărginească cu simpla administrare a patrimoniului. Și, în această privință, conul Costică a dat dovadă că s-a priceput minunat de bine. În timp ce alți moștenitori de seama lui considerau ca un fel de datorie de onoare să-și prăpădească averea, dl Argetoianu are meritul de a fi unul dintre puținii care au știut nu numai să o păstreze, dar să o sporească în chip considerabil. D-sa a știut astfel să evite situația umilitoare a boierului scăpătat, care e obiect de ironie pentru unii, de compătimire pentru alții. Orgoliul lui de senior autentic a fost scutit de o asemenea cravașare. Mahalaua nu și-a putut îngădui acest spectacol, să vadă cum sîngerează boierul sub loviturile sarcasmului ei plebeian.

Pe de altă parte, sala de operație cu mirosul de acid fenic nu erau deloc potrivite pentru odrasla boierească care aducea cu sine pornirile și gusturile ereditare ale clasei din care făcea parte. Ce putea să fie comun între atmosfera de spital și aceea de viață seniorială în care trăiseră un șir întreg de înaintași și în care el își petrecuse copilăria și adolescența ?

Instinctiv, dl Argetoianu își dă seama de această nepotrivire și renunță să practice medicina, îmbrățișînd cariera diplomatică. Ce-i drept, nu-i lipseau calitățile ca să ajungă un bun chirurg : inteligență, sînge rece, voluntar și îndrăzneț. Trecerea sa însă pe la facultatea de medicină și în special practica din sala de disecție n-au rămas fără urmări pentru dl Argetoianu. În omul politic se va resimți în chip vădit influența disciplinei medicale. Această disciplină l-a învățat și deprins să privească realitatea în față, să cerceteze organismul pacientului, să-i pipăie pulsul, stabilind diagnosticul, după simptomele pe care le prezintă, ca, astfel, în cunoștință de cauză, să prescrie rețeta potrivită. Dar în genere pentru chirurg nu există decît un singur leac : operația. Oricare ar fi boala, oricare ar fi starea pacientului, chirurgul din născare și deprindere nu vede alt mijloc de vindecare decît bisturiul. Dînsul pierde din vedere că intervenția chirurgicală nu-i întotdeauna procedarea cea mai fericită. Dacă se întîmplă adesea ca pacientul să sucombeze sau să se aleagă cu mîna sau piciorul amputate, acestea chirurgul le uită repede. El trece foarte ușor peste asemenea mărunțișuri fără importanță. Masa de operație și bisturiul exercită în ochii chirurgului de rază o fascinație căreia cu greu el poate să reziste. Se pare că dl Argetoianu a căzut pradă acestei influențe, însușindu-și optica chirurgului și terapeutica operației pe care le-a transplantat mai tîrziu în domeniul politic, înțelegînd să facă pe chirurgul pe acest tărîm. În acest caz, dl Argetoianu poate să fie, după împrejurări, folositor și primejdios. Fostul ministru de interne, fără să se întrebe dacă este sau nu absolută nevoie, dacă starea organismului social poate sau nu să suporte operația, încrezător în terapeutica bisturiului, procedează fără ezitare la intervenția chirurgicală. Maniera forte, metoda favorită a dlui Argetoianu, nu-i totdeauna procedeul cel mai fericit în materie de guvernare. E un defect al opticii politice a dlui

Argetoianu. Încrezător în agerimea ochilor săi, nu se sinchiseşte de fel să recurgă la un mijloc de corijare a acestei vederi defectuoase. Se prea poate ca acest defect de optică să fie vina tragică a carierei sale politice. Dar fără acest defect, dl Argetoianu n-ar fi fost ceea ce este şi n-ar fi jucat în viaţa politică rolul pe care îl joacă. În acest defect stau faima, prestigiul, forţa dlui Argetoianau. Nu se sfieşte să agite ameninţător pumnul de pe banca ministerială. Dacă acest gest dezlănţuie pentru moment furia, provocînd grave şi acute animozităţi, nu e mai puţin adevărat că el îi creează faima, stabileşte reputaţia de om curajos şi energic şi-l impune în ochii adversarilor ca şi al galeriei care rămîne năucită de o asemenea sfidătoare impertinenţă. Şi tocmai acest lucru îl urmăreşte şi-l interesează pe Argetoianu. Că agitarea pumnului ameninţător nu contribuie întru nimic la rezolvarea situaţiei politice, ci dimpotrivă o agravează şi complică prin greutăţile pe care le creează lui şi guvernului din care face parte, acestea sînt lucruri care pentru dl Argetoianu trec pe al doilea plan. Pe cîtă vreme, în genere, omul politic, şi mai ales cînd e la guvern, se străduieşte să evite conflictele pe cît e cu putinţă şi nu le acceptă decît atunci cînd ele izvorăsc în chip firesc din exercitarea funcţiunii pe care o deţine. Argetoianu are aerul că adesea caută cearta cu lumînarea.

Numai aşa se explică felul cum a înţeles d-sa să trateze în plin Parlament pe leaderul ţărănist Virgil Madgearu, cînd cu vestita „pupătură". La întrebarea unui deputat majoritar, cu privire la neplata lefei corpului eclesiastic, de pe banca ministerială Argetoianu răspunde în numele guvernului că de cîte ori va aduce cineva în discuţia Parlamentului neplata lefei preoţilor, de atîtea ori va amîna cu o lună achitarea acestor salarii. „Spînzuraţi-vă", spune el delegaţiei funcţionarilor care, aducîndu-i la cunoştinţă situaţia disperată a sutelor de mii de slujbaşi ai statului cu salariile neplătite de luni

de zile, şi-a îngăduit extraordinara îndrăzneală să-l întrebe ce să facă bieţii oameni de atîta timp fără leafă. Acesta era răspunsul pe care îl dădea ministrul de finanţe al ţării şi exponentul autorizat al guvernului. Desigur, în alte ţări asemenea gesturi ar fi provocat indignarea opiniei publice, care n-ar fi înţeles să dezarmeze decît odată cu înlăturarea şi pedepsirea vinovatului.

La noi însă au fost cu putinţă lucruri şi mai grave. A fost cu putinţă să nu fie plătiţi funcţionarii cu lunile, în timp ce banii statului se întrebuinţau pentru acoperirea portofoliilor putrede ale unor instituţii de credit care, între alte metehne, aveau păcatul de a se fi făcut vinovate de o proastă şi necinstită conducere. De dragul salvării unor întreprinderi destinate pieirii, funcţionarii puteau să moară de inaniţie, dacă nu se hotărau să urmeze sfatul dat cu atîta generozitate de către vistiernicul ţării, dl C. Argetoianu. Cu toate aceste isprăvi, a fost totuşi menajat atît de partidele politice cît şi de presă.

Ba, ceva mai mult, continuă să se menţină pe primul plan al vieţii politice, deşi are destule păcate şi publicul a putut constata în diferite ocazii care-i capacitatea castelanului de la Breasta. E cît se poate de delicios argumentul cu care plenipotenţiarul Argetoianu, în cursul tratativelor de la Buftea şi Bucureşti, credea să-i cîştige în favoarea noastră pe delegaţii puterilor centrale : „Dacă aş iscăli tratatul, spunea cu toată seriozitatea Argetoianu, n-aş mai putea fi ministru", ca şi cum nemţii n-aveau alt interes pe lume decît grija ministeriatului lui Argetoianu. Ca ministru de interne îşi va crea o faimă prin sălbăticia inutilă cu care a înţeles să potolească firavele mişcări muncitoreşti, ca şi prin presupusa dibăcie cu care s-a priceput să facă alegerile. De la tribuna parlamentului, cu autoritatea sa de fost ministru de interne şi actual şef de grupare politică cu pretenţii de guvernare, a avut cinismul să proclame uti-

litatea unor „îndrumări inteligente date alegătorilor" ca și nevoia „unui control discret al urnelor". Asistența, uluită de atîta îndrăzneală, s-a mulțumit să holbeze ochii.

Presa, a patra putere în stat, înregistrează senzaționalele declarații ale dlui Argetoianu ca un simplu fapt divers. Publicul, deprins cu cinismul fruntașului politic și mai cu seamă cu practica alegerilor, nu și-a dat deloc osteneala să se alarmeze de asemenea nimicuri. S-au găsit chiar persoane care să facă mare haz de năzdrăvăniile lui Argetoianu, atribuindu-i pentru aceasta merite excepționale. Ca un merit excepțional socot unii plăcerea sadică pe care o simte Argetoianu în călcarea legilor. Rămîn cu gura căscată toți cei care aud cum conu Costică declară cu cea mai firească dezinvoltură : „lasă legea și fă așa cum îți spun eu" sau „el, funcționar subaltern, nu poate s-o facă, pentru că este contra legei ; numai eu am dreptul să calc legea". Un astfel de om, prea puțin reverențios față de lege, e de natură să impună și să treacă drept o personalitate.

Cu asemenea artificii a reușit să-și creeze faima. Sub influența acestei firme se găsesc destule persoane care sînt dispuse să uite scăderile și gravele greșeli de care s-a făcut vinovat Argetoianu. Sînt chiar pe punctul de a uita pînă și ministeriatul lui de finețe care va rămîne de pomină, Argetoianu fiind autorul celei mai ingenioase soluții pe care a putut-o concepe cineva pentru remedierea crizei bugetare și anume : neplata salariilor. Cu această soluție, de o simplitate puerilă, a crezut dl Argetoianu că face dovada capacității sale financiare. Planul de asanare financiară prezentat suveranului de guvernul Iorga, în care Argetoianu avea rolul de frunte, este un document prețios asupra concepției vistiernicului țării de pe acea vreme. Punctele principale ale acestui memorabil plan îl constituiau reducerea lefurilor pînă la jumătate și concedierea în masă a funcționarilor. La atîta se

reducea toată priceperea marelui financiar Argetoianu. Se prea poate însă ca d-sa să aibă merite reale în alte direcţii ; de pildă, linia constantă în viaţa politică. În această privinţă, dl Argetoianu prezintă un caz foarte interesant şi cît se poate de caracteristic pentru viaţa noastră politică. Rînd pe rînd a făcut parte aproape din toate partidele de guvernămînt, începînd cu dreapta conservatoare şi sfîrşind cu stînga ţărănistă. Au fost ocolite numai grupările antisemite şi cele socialiste, foarte probabil din pricină că, cel puţin pentru moment, aceste partide nu prezentau şansa de a veni la putere. Nu-i de loc, însă, exclusă posibilitatea, ca într-o bună zi să-l vedem pe dl Argetoianu îmbrăcînd, după împrejurări, cămaşa roşie sau albastră.

N-ar fi la mijloc nici o surpriză. Considerentele de ordin ideologic sau alte nimicuri de felul acesta sînt elemente care nu intră în calculele domniei sale. Ele nu constituie pentru dînsul nici obstacole, nici mobiluri de acţiune. Nu degeaba trece în ochii unora drept un om excepţional. Chiar actualul suveran a avut cîndva această iluzie. Numele lui Argetoianu „era pe buzele regelui ori de cîte ori era vorba de un îndrăzneţ plan pentru viitor" (Nicolae Iorga). Ca orice om excepţional, castelanul de la Breasta îşi are morala lui proprie care diferă de aceea a muritorilor de rînd. Potrivit acestui cod moral, nu-l interesează pe dl Argetoianu regimul căruia slujeşte, ci faptul unic dacă face sau nu parte din casta care domină. Cu orice preţ şi orice sacrificiu vrea să-şi păstreze privilegiul comandei. Reprezentant al unei clase care deţinea cîndva întreaga putere, el aduce cu sine mentalitatea feudalului care-i încredinţat că se naşte cu menirea de a stăpîni.

Mintea lui renunţă să conceapă alte roluri. Ca să pună mîna pe putere, merge pînă la comploturi. În vederea răsmeriţei pe care o plănuia, nu se dă în lături să solicite concursul socialiştilor. Se pare că muncitorii, pe

care conu Costică ca ministru de interne îi va extermina pentru acțiune subversivă, s-au arătat în acea împrejurare elemente ponderate și mai buni patrioți decît excelența sa dl Argetoianu. După cum vedem, castelanul de la Breasta recurge, după împrejurări, la toate mijloacele : complot, tentativă de revoluție, alianța cu muncitorii. În fața unor astfel de fapte, e cît se poate de naturală întrebarea : care sînt motivele care îndreptățesc pe dl Argetoianu să întreprindă asemenea acțiuni grave ? Deoarece în viața publică numai scopurile care țintesc promovarea binelui obștesc legitimează acțiunile îndrăznețe și gesturile tari. Dl Argetoianu însă nu-și dă osteneala să ne facă cunoscut crezul în numele căruia își permite să-și facă toate mendrele. Pe semne că d-sa a rămas cu mentalitatea feudală după care boierul nu-i ținut să dea socoteală șerbului de actele și intențiile sale. Răuvoitorii, însă, nu fără temei, pot susține că dl Argetoianu e străin de orice crez și că n-are în vedere decît augusta sa persoană. Nici crezul masonic, în lojile căruia el deține un grad înalt, nu-l ia în serios dl Argetoianu. Dar acestea pot să fie simple clevetiri. Sînt însă unele fapte care rămîn crestate pe răbojul analelor politice. Așa-i, de pildă, acțiunea de sabotare a reformei agrare în Parlamentul de la Iași. S-a făcut luntre și punte ca să împiedice votarea exproprierii. Cînd toate încercările sale au dat greș, s-a resemnat să voteze contra. Dacă nu mă înșel, votul dlui Argetoianu este unul din cele două voturi care s-au exprimat împotriva reformei agrare. Aceasta nu-l împiedică deloc ca, sub regimul votului universal, să fie pe primul plan al vieții politice. El, cel mai reacționar dintre conservatori, e aproape singurul care supraviețuiește naufragiului politic al acestui partid.

În România întregită, în timp ce un Take Ionescu cu multe greutăți și numai grație generalului Averescu poate să obțină portofoliul externelor ,Argetoianu este arbitrul situațiilor. El își permite luxul să-și masacreze pe foștii

lui tovarăşi de luptă. „Nu înţelegem să luăm în barca noastră pe toţi naufragiaţii politici", declară el sus şi tare la Arenele Romane, făcînd aluzie la Take Ionescu şi la prietenii acestuia. N-are nici o importaţă pentru dînsul dacă, puţini ani de zile în urmă, la o întrunire de la Dacia, spunea în gura mare „iubitul nostru şef dl, Take Ionescu" ; era pe vremea neutralităţii cînd servea sub ordinele lui Nicu Filipescu şi Take Ionescu. Nu-i lipsită de interes atitudinea sa din timpul războiului mondial. La izbucnirea conflictului se declară categoric pentru neutralitatea „usque ad finem". Mai tîrziu, însă, sfîrşeşte prin a fi partizanul intrării în acţiune, după ce, bine-înţeles, avusese grijă să-l asigure în diferite rînduri pe Marghiloman că-i aprobă politica. La Iaşi, în timpul refugiului, n-a dat deloc dovada că înţelege să fie la înălţimea momentului istoric. Dimpotrivă, se comportă în aşa fel încît parcă vrea să arate că n-a avut altă preocupare mai mare decît grija de a-şi salva proprietăţile. Întrebuinţează toate mijloacele şi priceperea de care era capabil ca să zădărnicească reforma agrară. Cînd îşi dă seama că toate încercările rămîn infructuoase, se trudeşte din răsputeri să obţină măcar despăgubirea în aur, plătită dintr-un împrumut contractat special pentru aceasta. Cine îşi putea închipui pe atunci că tocmai Argetoianu are să fie omul care într-o zi se va încumeta să întemeieze un partid agrarian care să apeleze la ţăranii împroprietăriţi ? De bună seamă că nimeni. Şi, totuşi, s-a întîmplat această minune. Cum s-a întîmplat de asemenea să vedem pe dl Argetoianu, beneficiarul tuturor partidelor, că se transformă peste noapte în tehnicianul miraculos care are menirea să mîntuie ţara de toate relele pricinuite ei de către infamele partide politice.

Omul care a făcut parte aproape din toate grupările şi la discreditarea cărora el a contribuit într-o largă măsură, s-a crezut autorizat să vorbească de amurgul partidelor politice, încumetîndu-se să pornească la luptă

împotriva lor. La urma urmelor, de ce să fie altul şi nu dînsul, acela care să folosească de pe urma înlăturării partidelor ? Cel puţin cu dînsul lumea era deprinsă să-l vadă în ipostaza de beneficiar al tuturor situaţiilor. Dezastrul cu pacea separată îi oferă prilejul să obţină portofoliul externelor. Imediat după război este beneficiarul popularităţii generalului Averescu. Cînd steaua generalului începe să pălească se străduieşte să devină beneficiarul curentului ţărănist. Neizbutind în această direcţie, nu lasă să-i scape ocazia ce i-o oferă împrejurările politice din cursul anului 1927, cînd intră în cabinetul lui Ionel Brătianu. Ca să continuie să aibă parte de beneficiile puterii, se vede silit să ceară „să sfîrşească în casa cinstită" a partidului liberal, împotriva căruia luptase o viaţă întreagă. Toată activitatea lui politică de după război era să ţină piept liberalilor. Ardea de dorinţa să se măsoare cu Brătianu. Soarta nu i-a hărăzit această satisfacţie. Nu numai că a fost nevoit să renunţe la dînsa, dar a fost pus în situaţia de a servi sub ordinele potentatului de la Florica. În scurt timp, însă, contrar afirmaţiei după care urma să-şi sfîrşească restul zilelor „în cinstita casă" a partidului liberal, îl vedem pe conu Costică cum părăseşte acest partid. Simplă coincidenţă sau nu, întîmplarea face ca retragerea să aibă loc imediat după restauraţie, într-o vreme cînd partidul liberal trecea printr-o criză acută, iar şansele de venire a lui la putere erau cu totul înlăturate. D-sa a crezut atunci că-i mai bine, pentru orice eventualitate, să fie disponibil în calitate de tehnician. Fără să se sinchisească de faptul că dînsul colindase prin toate grupările şi că era unul dintre aceia care contribuiseră într-o bună parte la discreditarea lor, îl găsim în fruntea acelora care trîmbiţează falimentul partidelor. Bucurîndu-se de încrederea desăvîrşită a suveranului, era în drept să se aştepte la cele mai privilegiate situaţii. Cum a corespuns încrederii şi aşteptărilor puse într-însul aceasta s-a văzut în

faimoasa guvernare a tehnicienilor în care Argetoianu a fost prima violină. I s-a oferit prilejul să dea întreaga măsură a capacității sale. Și într-adevăr a arătat ce poate. A putut, de pildă, să lase fără lefuri luni de zile pe funcționarii publici, în timp ce cheltuia miliarde pentru o iluzorie asanare a băncilor care se prăbușeau. Cu toate aceste năzdrăvănii, Argetoianu continuă să joace un rol politic de seamă. Se crede îndreptățit să întemeieze un partid, ba chiar unul agrarian, care recoltează voturi, să ia inițiativa concentrării forțelor politice, să aspire pînă la dictatură [1]. Marele gazetar care e dl Nicolae Iorga a scris cîndva un articol plin de miez, umor și vervă îndrăcită : „O țară în care nu te poți compromite". Dl Argetoianu este un exemplu clasic în această privință.

A făcut tot ce i-a stat în putință ca să se compromită politicește și totuși n-a reușit. Ba, ceva mai mult, și-a creat titluri de merit, a cîștigat prestigiu. Se vorbește, chiar cu oarecare insistență, de eventualitatea unui guvern „tare" al lui Argetoianu. Desigur, dacă am judeca situația după logica firească a lucrurilor, am socoti asemenea versiuni ca niște glume de prost gust. Din cite cunoaștem, știm că dictatorii se recrutează dintre persoanele care la un moment dat reușesc să polarizeze simpatiile mulțimii, în măsura în care le inspiră încrederea și le întruchipează năzuințele. Posedații unui crez, prin idealul care-l flutură, prin fanatismul de care sînt însuflețiți, ca și devotamentul față de cauza obștească, electrizează masele, mobilizînd într-însele toate iluziile și energiile de care sînt capabile. Ei devin, astfel, un simbol și o speranță. Idoli ai mulțimii sînt ridicați și susținuți de dînsa. Așa-i cazul cu Cromwell, Napoleon, Lenin, Mustafa Kemal, Mussolini, Hitler și alții. Nimic din toate

[1] *C. Argetoianu (1871—1952) a fondat Partidul Agrar în anul 1932.*

acestea la Argetoianu. Sceptic şi cinic, neînsufleţit de văpaia unui ideal, lipsit de fanatismul credinţei şi de avînturi generoase, incapabil de jertfă, profitor şi juisor al vieţii, cu trecut politic vulnerabil, este omul cel mai impropriu ca să cucerească simpatiile mulţimii, devenind pentru dînsa nădejde de mîntuire.

El nu se va putea bucura niciodată de adeziunea şi de concursul maselor. Fără aceste elemente nu este posibil dictatorul. Argetoianu cel mult ar putea fi un beneficiar al regimului dictatorial. Aşa s-ar petrece faptele, dacă evenimentele şi-ar urma cursul lor firesc. La noi, însă, unde multe lucruri se petrec pe dos, s-ar putea întîmpla să înregistrăm şi această curiozitate : să-l vedem pe conu Costică „dictator". Pe drept cuvînt se vor găsi multe persoane care să fie foarte mirate.

Cum s-a putut întîmpla aşa ceva ? Se vor întreba dînsele. Noi însă ne vom mulţumi să constatăm faptul şi să spunem : acesta-i dictatorul pe care-l merită Ţara Românească.

M. MANOILESCU

Printre multele alte consecinţe ale războiului mondial a fost şi faptul c-a înmormîntat politiceşte o categorie de oameni bine înzestraţi, ca să scoată în schimb la suprafaţă o seamă de persoanae din cele mai obscure. Aproape sigur că, în alte timpuri, ele erau sortite să zacă în anonimat. O astfel de apariţie postbelică este şi dl Manoilescu. De bună seamă, în vremuri normale, fiul umilei institutoare de la Iaşi s-ar fi mulţumit cu un loc mai de vază, în treapta ierarhică a profesiunei pentru care se pregătise.

Odată însă cu răsturnarea valorilor ce a adus-o războiul, o asemenea perspectivă nu mai era de natură să încînte pe tînărul inginer de proveniență modestă ; rîvnea cu totul alte situaţii. Sfărîmarea barierelor sociale trezise în dînsul dorul demnităţilor şi al măririi. Aduce în slujba acestei dorinţe tot clocotul ambiţiilor comprimate ale unei clase umile care vreme îndelungată a fost osîndită să-şi limiteze orizontul, să-şi înfrîneze aspiraţiile. Valul popularităţii generalului Averescu îl ridică la suprafaţa vieţii politice. Fără multă osteneală reuşeşte ca, în scurt timp, să se impună în sînul partidului. Sărăcia cadrelor de care suferea partidul poporului îi înlesneşte ascensiunea. Un discurs la mesaj, niţeluş pieptănat şi rostit cu tremolo în glas, îi asigură reputaţia

de leader al majorității. Un proiect de lege asupra armonizării salariilor îi stabilește faima de financiar al partidului. Publicul feminin îndeosebi se entuziasmează fără rezerve după acest tînăr politician care se potrivea întrucîtva la înfățișare cu artistul de cinematograf Rudolf Valentino ; însușire capitală pentru cîștigarea unei popularități ieftine și răsunătoare. Asemenea vedetelor doritoare să fie pe placul tuturor, el se trudește să distribuie grații în toate părțile. Într-un discurs cu oarecare vîlvă e cît se poate de curtenitor cu partidul social-democrat. Pe vremea aceea nu devenise campionul fascismului, deși acest regim dăinuia în Italia de aproape cinci ani de zile. Pe la 1927 era mai convenabil să flirtezi cu socialiștii ; nu era încă *en vogue* politica de dreapta.

Favorizat de împrejurări și pricepîndu-se să folosească cu maximum de randament cele cîteva calități cu care îl înzestrase natura, repede ajunge să urce treptele cele mai înalte din ierarhia socială. Într-un timp scurt, la averescani, devine copilul răsfățat al partidului. Pofta vine însă mîncînd. De la o vreme începe să-l stingherească disciplina de partid. Cîmpul de activitate pe care i-l oferă partidul i se pare prea limitat pentru prodigioasa lui personalitate. Perspectiva unui simplu fotoliu ministerial nu prezintă pentru dînsul vreo atracție deosebită. Rîvnea un cîmp de activitate mai larg în care să poată zburda în voie. Îl mîna pe calea acțiunilor temerare, alături de ambiția lui nemăsurată de a juca un rol de seamă în politica țării, dorința frenetică de a se înfrupta din plin din bucuriile vieții. Împrejurările îi pun la îndemînă prilejul favorabil. E destul de inteligent și îndrăzneț să lase să-i scape ocazia, mai ales că ea nu prezintă nici un risc, cu toate aparențele contrarii.

Pe zi ce trece situația regenței devenea din ce în ce mai șubredă. Curentul în favoarea prințului exilat era din ce în ce mai puternic și mai tumultos. La Craiova,

Ion Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din țară, face faimoasele declarații prin care se pronunța pentru eventualitatea unei revizuiri a actului de la 4 ianuarie.

Chestia restaurării plutea în aer. În această atmosferă încărcată de carlism, fostul subsecretar de la finanțe se înfățișează publicului ca un campion al restaurației. Datorită unei greșeli de tact a lui Ionel Brătianu, dl Manoilescu devine eroul zilei. Procesul intentat împotriva lui îi crează popularitatea și îl consacră om politic de mîna întîi. Moartea lui Ionel Brătianu ca și aceea a regentului Buzdugan, precum și venirea național-țărăniștilor la putere, precipită desfășurarea evenimentelor. Mai degrabă poate de cît se aștepta, are mulțumirea să vadă ziua restaurației. *Persona grata* a tînărului rege, se crede în drept să fie prima violină în concertul politicii românești. Viitorul îi apare în culorile cele mai trandafirii. Fotoliul ministerial ca și postul de guvernator al Băncii Naționale nu le socotește decît ca trepte intermediare pentru ranguri mai înalte. Sigur pe sine, găsește nimerit să-și ia libertatea de acțiune, demisionînd din rîndurile partidului național-țărănesc. Crede că e preferabil să lucreze pe cont propriu. La adăpostul protecției regale, el își închipuie că-și poate îngădui toate libertățile. Avea îndeosebi o predilecție pentru mînuirea afacerilor. Practica acest sport cu frenezie și dezinvoltură. Prin lipsa lui de jenă în practicarea acestui sport în văzul tuturor, a reușit să indispună pînă și majoritățile național-țărăniste, care dealtfel erau cît se poate de docile și tolerante.

Sub imperiul revoltei, Camera a respins proiectul de lege prezentat de dl Manoilescu, în calitatea sa de ministru al industriei ; a fost unicul caz cînd parlamentul național-țărănesc a făcut un gest de independență și

demnitate. Unul din fruntaşii ţărănişti pe care îl cunoşteam ca un om foarte cumpănit în cuvintele sale, îmi vorbea cu toată indignarea despre ceea ce se petrecea la departamentul dlui Manoilescu. „E o adevărată tarabă", îmi spunea dînsul.

S-a scris prin ziare că fostul guvernator al Băncii Naţionale n-a constatat decît tîrziu dispariţia din buzunarul hainei a unei sume destul de importante, pe care avusese grijă s-o sustragă în mai multe rînduri femeia de serviciu. A fost nevoie de mărturisirea servitoarei să afle că-i fusese sustrasă o sumă destul de apreciabilă. Pentru dl Manoilescu, însă, suma apărea aşa de neînsemnată, încît n-avea cum să-i observe lipsa.

Mulţi ar fi înclinaţi să creadă că ne găsim în faţa unor zvonuri tendenţioase, menite să compromită un om care din diferite motive ar fi devenit indezirabil anumitor persoane. În ultimul timp, însă, ne găsim în faţa unor învinuiri precise. De la tribuna Parlamentului deputatul Macavescu îl acuză că şi-a însuşit o sumă de cîteva milioane, bani destinaţi pentru construirea unui cămin studenţesc. Pe baza legii controlului averilor s-au găsit persoane care s-au adresat justiţiei, făcîndu-se forte să susţină înaintea instanţelor judecătoreşti acţiunea împotriva dlui Manoilescu, pentru originea ilicită a averii sale. Sub proprie iscălitură, Gr. Filipescu îi aduce în mod public cele mai grave acuzaţii în materie de incorectitudine şi trafic de influenţă, somîndu-l să-l tragă la răspundere. Procesele promit să fie interesante ; poate chiar şi edificatoare. Nu ştim cum se va dezvinovăţi dl Manoilescu, justificînd originea averii pe care o posedă. În nici un caz nu va invoca ipoteza moştenirii. Din cîte se spun, nici foaia dotală nu e de natură să-l scoată din încurcătură. Rămîn alte explicaţii pe care le vom afla cu ocazia dezbaterilor.

Deocamdată d-sa desfăşură o intensă activitate în favoarea regimului fascist. Dezamăgit de regimul democraţiei corupte şi veroase, care nu i-a apreciat îndeajuns calităţile, neacordîndu-i destule avantagii, s-a transformat peste noapte în crainicul unei „Lumi Noi". În vederea operei reformatoare pe care o făgăduieşte cu gesturi de salvator al naţiunii, el aduce ca chezăşie experienţa unor guvernări democrate ca şi cinstea lui personală, în afară de orice bănuială. Bizuindu-se pe îngăduinţa fără margini a poporului român care uită foarte repede şi iartă foarte lesne, îşi permite luxul să aibă pretenţii de reformator.

În cursul unei conferinţe pe care am ascultat-o în aula Universităţii din Iaşi, m-a impresionat contrastul izbitor dintre vorba şi persoana dlui Manoilescu. Din întreaga înfăţişare a omului care recomandă publicului cu toată căldura viaţa de schimnic, transpira confortul sub forma lui cea mai rafinată. Pe faţa lui nu era întipărită frămîntarea lăuntrică a unui suflet mistuit de văpaia unui ideal. Ochii lui languroşi sînt făcuţi să năucească capetele fetelor de pension, dar nicidecum să se înflăcăreze după viziuni apocaliptice.

Simţi de la distanţă că nu te afli în faţa reformatorului autentic, omul care a cunoscut infernul vieţii şi care poartă în suflet imaginea paradisului, întrezărit în momente de delirantă suferinţă. Ai intuiţia clară că te găseşti în faţa unui ambiţios vulgar şi juisor al vieţii. El n-aduce cu sine rîvna plebeului care vrea o altă orînduire, în care semenii lui să fie scutiţi de asuprire şi umilinţă, ci numai pofta de parvenire a vulgului.

Dornic să se menţină cu orice preţ la suprafaţa vieţii politice, priveşte fascismul ca un colac de salvare : speră ca astfel să scape de naufragiu.

Cînd va vedea că floarea fascistă se ofileşte şi nu mai prezintă un obiect de atracţie, o va zvîrli cu ciudă

în lada gunoaielor, căutînd s-o înlocuiască cu cine ştie ce curiozitate exotică, culeasă în peregrinările lui prin diferite regiuni terestre şi marine, ca să poată impresiona cu dînsa mahalaua politică. Sub podoaba fardului exotic, publicul va recunoaşte însă pe vechea balerină a politicii româneşti. Cel mult poate, va reuşi să smulgă aplauzele cîtorva adolescenţi lipsiţi de experienţa vieţii sau ale unor moşnegi pentru care orice apariţie feminină prezintă un interes oarecare.

Marea mulţime, însă, pe bună dreptate, va prefera în locul reformatorului Manoilescu pe oameni vechi dar cinstiţi ca Vintilă Brătianu sau Gh. Mironescu. Vor fi persoane care vor opta chiar pentru Tancred Constantinescu. Cel puţin acesta din urmă are meritul modestiei ; nu vine cu aer de reformator.

Pe noi ne doare această preferinţă fiindcă ea e în defavoarea generaţiei tinere. Dl Manoilescu a trecut, cîndva, drept unul dintre exponenţii cei mai străluciţi ai acestei generaţii şi însemna pentru dînsa o speranţă. Cu atît mai mare e vina d-sale, cu cît nu poate invoca vitregia soartei ; dimpotrivă, a fost unul dintre cei privilegiaţi. În timp ce alţi tineri de seama lui, unii dintre ei poate mai bine înzestraţi ca dînsul, se cufundau în obscuritatea unei vieţi modeste, el urca vertiginos treptele măririi. De aceea nu putem privi fără melancolie spulberarea unei iluzii. În cinstea generaţiei căreia aparţine, am fi dorit o altă atitudine, o altă conduită.

De la prima ochire, din întreaga înfăţişare a dlui Manoilescu îţi dai seama că era mai degrabă croit pentru lumea ecranului decît pentru viaţa politică. Avea destule calităţi cu care să cucerească simpatia publicului spectator : fizic plăcut, siluetă elegantă, poză şi joc de scenă. Asemănarea lui întrucîtva cu Rudolf Valentino i-ar fi asigurat succesul în faţa publicului feminin. În lumea ecranului ar fi fost în elementul lui. Avea putinţa să-şi satisfacă cu prisosinţă setea lui de glorie şi avere.

Ce spirit şugubăţ l-a îndemnat să-şi greşească cariera ? Şi ce bine ar fi fost pentru toată lumea dacă îşi urma chemarea ! Arta cinematografică ar fi fost în cîştig, iar viaţa politică n-ar fi suferit nici o pagubă [1]. Apariţia lui pe ecran ar fi stîrnit aplauze unanime. Ar fi fost idolul adolescentelor. Poza lui ar fi împodobit pupitrele şcolăriţelor. Dl Manoilescu avea toate motivele să fie încîntat. De ce s-a aventurat pe scena politică ?

[1] *Mihail Manoilescu (1891—1950), adept şi doctrinar al neoliberalismului la noi, autor între altele al lucrării „Teoria protecţionismului şi schimbului internaţional", 1929 (versiune românească tipărită în anul 1986 la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică) rămîne în istoria politică românească legat de momentul tragic al Dictatului de la Viena, pe care l-a semnat în calitate de ministru de externe.*

CUPRINSUL

	Pag.
Regele Ferdinand	3
Ionel Brătianu	27
Take Ionescu	9[illegible]
Vintilă Brătianu	13[illegible]
Ion G. Duca	15[illegible]
Nicolae Iorga	15[illegible]
Iuliu Maniu	18[illegible]
Constantin Stere	19[illegible]
Ion Mihalache	21[illegible]
A. C. Cuza	2[illegible]
C. Argetoianu	2[illegible]
M. Manoilescu	2[illegible]

Sterie Diamandi

DE CE ACEASTĂ CARTE, în acest moment ? Pentru că prezentul și viitorul românesc nu pot fi înțelese fără cunoașterea trecutului. Iar trecutul apropiat a fost eludat sau falsificat timp de aproape o jumătate de secol. Pe de altă parte majoritatea oamenilor politici prezentați sînt complet necunoscuți generațiilor tinere și mai puțin tinere.

ACEASTĂ „GALERIE A OAMENILOR POLITICI", datorită lui Sterie Diamandi, este o carte de actualitate în măsura în care relevă experiențe politice dramatice și contradictorii, nu fără legătură cu situația în care ne aflăm. Ea dovedește că fețele puterii sînt multiple și că în România cariera politică a fost nu de puține ori tragică.

ESTE O LECȚIE deopotrivă pentru cei ce fac și pentru cei ce încearcă să înțeleagă politica acum și de acum înainte.

EDITURA GESA

COLECȚIA «MĂRTURII ALE SECOLULUI XX»

Lei 57

ISBN 973-9076-01-7